

**METHODOLOGY
OF INTERDISCIPLINARY STUDIES
IN THE AREA OF SOCIAL SCIENCES**

**RUSE
2010**

This book summarizes the results from a one-year research project on methodology of interdisciplinary studies in the area of social sciences. In the project, financed by Scientific Investigations Fund of the University of Ruse, Bulgaria, take part researchers from University of Ruse, Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania and Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine. Within the frames of the project the participants create a Transnational Interdisciplinary Studies Center in the Area of Social Sciences-TISCASS (<http://tiscass.ru.acad.bg>) aiming at intensification of the interdisciplinary and multidisciplinary social studies through exploration of various issues with the instruments of different sciences and from different points of view in order to generate innovative decisions and to develop the scientific field of social sciences.

The intention of the authors, whose articles are presented in this book, is to attract the attention and interest of the scientific community to the methodology of interdisciplinary studies as a topical problem nowadays in connection with the changed status of the scientific knowledge, the crisis in disciplinary studies and the necessity for a new scientific paradigm oriented toward interdisciplinarity and multidisciplinary of the investigations.

ISBN: 978-954-712-488-2

CONTENTS

	Introduction	4
	Claudia Popescu, Bogdan Popescu. Interdisciplinary Research in Political Sciences. Recent Evidence	8
	Alexandru Gavriș. Some Considerations on Interdisciplinary Research in International Relations at Romania's Level Through Bibliometric Methods	34
	Mikola Barmak. Entering of Right-bank Ukrainian Gentry into State Authority System of Russian Empire	43
	Mykola Moskalyuk. Main Tendencies in the Development of Extracting Industry in Naddnipyrianska Ukraine in the Second Half of 19 th and the Beginning of 20 th Century	57
	Juliana Popova. Interdisciplinary Methods for Exploration of Intercultural Communication and Subjective Culture	62
	Rada Karshakova. Content Analysis in the Research of Public Relations	76
	Mimi Kornazheva. When Social Sciences Meet Humanities: Community and Language	87
	Aleksandar Kosuliev. The Place of Evolutionary Theory in Explanation of Social Changes	107
	Viorel Mionel. The <i>Urban Segregation</i> Concept	120
	Lilia Morska. University Dynamics and European Integration of Ukrainian Higher Education	131

INTRODUCTION

This book summarizes the results from a one-year research project on methodology of interdisciplinary studies in the area of social sciences. In the project, financed by Scientific Investigations Fund of the University of Ruse, Bulgaria, take part researchers from University of Ruse, Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania and Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine. Within the frames of the project the participants create a Transnational Interdisciplinary Studies Center in the Area of Social Sciences-TISCASS (<http://tiscass.ru.acad.bg>) aiming at intensification of the interdisciplinary and multidisciplinary social studies through exploration of various issues with the instruments of different sciences and from different points of view in order to generate innovative decisions and to develop the whole scientific field.

The intention of the authors, whose articles are presented in this book, is to attract the attention and interest of the scientific community to the methodology of interdisciplinary studies as a topical problem nowadays in connection with the changed status of the scientific knowledge, the crisis in disciplinary studies and the necessity for a new scientific paradigm oriented toward interdisciplinarity and multidisciplinary of the investigations.

The issue about the mutual enrichments of the disciplines in the area of social sciences appears in the Report of the American Council for Social Scientific Research in 1934. This is a period in which most social sciences are in the process of their cognitive and professional institutionalization. The term “interdisciplinarity” is included for the first time in the second edition of the Oxford Dictionary of English Language in 1937.

If we remember Karl Popper’s statement that the scientist does not explore the whole disciplinary area but only a concrete issue, we can find a rationale for the necessity of interdisciplinary studies, because most research problems are complex in nature, their examination goes beyond the borders of the concrete discipline and they require the potential and joint efforts of scientists from different fields.

In order to clarify the terms used in exploration of complex problems, it is necessary to make a distinction between interdisciplinary research, multidisciplinary research and scientific borrowing.

Interdisciplinary research includes work on concrete problem, which integrates information, data, theories and methods from two or more disciplines (scientific areas). The aim of this work is to solve a problem/to generate a scientific contribution in a new field of knowledge.

Multidisciplinary research includes work on separate aspects of a problem by researchers from different scientific fields (Interpretation of a concrete problem in different fields of knowledge.) As a result of this, a contribution of each disciplinary field to the whole clarification of the problem is expected.

Scientific borrowing includes usage of the methods typical of one scientific field in other areas, not considering this as an interdisciplinary approach.

According to the mentioned above, we can conclude that nowadays scientific borrowing is the one most widespread, since within its frames scientific investigations achieve effectiveness without significant material expenses or efforts of the individuals or scientific teams.

Next in popularity are multidisciplinary studies. Their importance is due to the fact that through their usage some concrete scientific problems receive their interpretation in different fields of knowledge thus being the stimulus for the development of different sciences.

Interdisciplinary studies are not enough popular and disseminated. The main reason for this is the fact that the formation of an interdisciplinary team is an expensive process. Apart from this, additional efforts of the coordinator and technical assistant are needed, leading to an increase of expenses and the length of the study. If these “disadvantages” of

the interdisciplinary study can be overcome, as a result more significant scientific contributions and new creative solutions can be achieved.

Of course, there are some difficulties, linked with the interdisciplinary research:

1. **Language of the research** – Each discipline uses its own specialized language. Interdisciplinarity thus requires the appropriation and accommodation of different languages.
2. **Methods** – the different disciplines are often focused on their own methods of investigation. This may lead to misunderstandings and oppositions. Starting interdisciplinary research, an agreement has to be achieved regarding the most appropriate methods.
3. **Institutional constraints** – most of the scientific institutions are disciplinarily organized.
4. **Cognitive constraints** – it is obviously hard to have expertise in more than one discipline but it is needed for doing interdisciplinary research.
5. **Assessment** – interdisciplinary research is always a new synthesis of expertise. The notion of peer review entails the idea that you are evaluated by someone who works on similar topics. But it is difficult to find a reviewer who has expertise in more than one scientific field. This leads to the possible danger to underestimate the scientific contributions on the margins of different sciences.

The authors presented in this book have overcome the above mentioned difficulties and have formed a strong interdisciplinary team. In the book are included 10 articles, focused on interdisciplinary studies or on studies which illustrate the usage of methods for interdisciplinary research in the following areas: international relations, political sciences, European integration, intercultural communication and other social sciences.

The following groups of articles can be distinguished:

1. Interdisciplinary studies in political sciences and international relations;
2. Interdisciplinary studies in the sciences for culture and society.

In the articles from the **first group** the following contributions can be identified:

- The article **Interdisciplinary Research in Political Sciences. Recent Evidence (Claudia Popescu and Bogdan Popescu – Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania)** presents an overview of the most representative contributions to political studies which emphasizes the concepts and approaches used to deal with political, economic and social-related issues. In most of them the interdisciplinary character is due to researches gathering inputs from different areas, such as economics, demography, sociology, history, geography, international relations, geopolitics, and political sciences. A great number of scientific articles focus on major issues relevant for the contemporary evolution of the Romanian society and state. This review provides a valuable basis for comparison with on-going political processes in other countries from the region.
- The article **Some Considerations on Interdisciplinary Research in International Relations at Romania's Level Through Bibliometric Methods (Alexandru Gavrila - Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania)** presents a bibliometric approach to the interdisciplinary studies in the field of international relations whose results are published in some Romanian journals of regional impact, placed in categories B and C (*The Romanian Economic Journal, Review of Economic and Business Studies, STUDIA Universitatis Babeş Bolyai OECONOMICA, Annals of the University of Craiova, Economic Sciences Series*). The map of research for every journal has been represented and also the aggregated result. The author concludes that being clearly interdisciplinary, the study of international relations in Romania is affected by economic orientation, which limits its development.

- The article **Entering of Right-bank Ukrainian Gentry into State Authority System of Russian Empire (Mikola Barmak – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine)** gives the possibility to make a conclusion that gentry painfully apprehended the changes in their status from ruling in Rich Pospolyta to being controlled in Russian Empire. In general, the empire behaved in a hostile way against the gentry, trying to liquidate not only the economic, but also the political influence of the gentry, and to transfer them into the status of authority controlled Russian nobility.
- The article **The Main Tendencies of the Development of Extracting Industry in Naddnipryanska Ukraine in the Second Half of XIX – at the Beginning of XX Century (Mykola Moskalyuk – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine)** presents how the socio-economic processes that occurred in Ukraine in the second half of XIX - early XX century can serve for the explanation of the complex maze of current socio-economic and political relations.

The articles from the **second group** present interdisciplinary methods in the area of social sciences (semantic differential and content analysis) or illustrate an interdisciplinary interpretation of the following problems: for the links between language and community, for the necessity of a scientific paradigm in the explanation of social change, for the urban segregation concept and for the possible perspectives of Ukrainian higher education integration into European knowledge society.

- In the article **Interdisciplinary Methods for Exploration of Intercultural Communication and Subjective Culture (Juliana Popova – University of Ruse, Bulgaria)** a review is presented on qualitative and quantitative methods for exploration of intercultural communication and subjective culture. The subject area of these two phenomena is interdisciplinary. It includes concepts from cultural anthropology, ethno- and psycholinguistics, cross-cultural psychology and some other sciences. In this sense the methodology applied for exploration of intercultural communication and subjective culture is appropriate for interdisciplinary usage. As an illustration of the application of interdisciplinary methodology an empirical study is presented, which is focused on the issue about contemporary heroes in Bulgarian society. The study is conducted through the implementation of semantic differential technique.
- The article **Content Analysis in the Research of Public Relations (Rada Karshakova, University of Ruse, Bulgaria)** presents content analysis as a classical method used in research of public communications. Mass-media cultivates attitudes and values in a culture, as it propagates, multiplies, supports and adapts them among the members of the cultural community. In this way people are bound by shared consensus and intersubjectivity. If semantic differential can investigate whether these values are actually 'cultivated' in the reader, content analysis can reveal the values embedded in the total message system of a culture. In the article are systematized qualitative and quantitative characteristics of the image of the University of Ruse, Bulgaria, established with content analysis of the mass-media coverage of news on European thematic.
- The article **When Social Sciences Meet Humanities: Community and Language (Mimi Kornazheva, University of Ruse, Bulgaria)** presents the thesis that as reservoirs of security for their members communities exist thanks to the liaising function of language. The language constructs community within a process of constant renegotiation of the consensus on the meaningful, valuable, the truths of

the community. As much as blood moves through the circulatory system in order to feed human life, so does language move along the communication roads of the community, creating it and supporting it as a living organism which strives to survive and develop in a context of complex internal and external environment. Taking part as a 'bargaining chip' in the process of building up and maintaining trust, common language is a part of social capital which is a key resource for the survival and development of any human community.

- The article **The Place of Evolutionary Theory in the Explanation of Social Changes (Aleksandar Kosuliev – University of Ruse, Bulgaria)** presents the idea that cultural change could be explained by borrowing tools and methods from evolutionary biology because there are many parallels between change as it happens in nature and change as it happens in society.
- The article **The urban segregation concept (Viorel Mionel, Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania)** presents the idea that the places where the urban segregated spaces inhabitants live their everyday life affects the general social life. Thus the segregated inhabitants will suffer because of the negative image presented by the residential segregated space. To stop this unwanted process which generates a series of problems in the urban space we need a policy and a legal environment to allow the interaction and cohesion of social groups. If no measures are taken we shall experience a phenomenon of spatial fragmentation due to the different causes (out of which many are of a perceptual nature) which generate divisions between the social groups. Its outcome will be a breakaway between the social groups which share different norms, models and values.
- The article **University Dynamics and European Integration of Ukrainian Higher Education (Lilia I.Morska – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine)** defines the general sketches of necessary educational reforms facing the European universities in the 21st century. The author also outlines the problems causing the reformation strategies in education sector in Europe as well as those being sought for in Ukraine.

Instead of conclusion I would like to express my gratitude to all authors in this book for their contribution and for their efforts to work in the difficult field of interdisciplinary research. Since all of them are members of TISCASS (<http://tiscass.ru.acad.bg>), I strongly believe that they will continue their joint interdisciplinary research in the area of social sciences and will achieve significant results.

Assoc. Prof. Dr. Juliana Popova – chef editor

INTERDISCIPLINARY RESEARCH IN POLITICAL SCIENCES. RECENT EVIDENCE

Claudia Popescu – Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania
Bogdan Popescu - Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania

Abstract:

This study is aiming to identify the problems which can be object of interdisciplinary research in the field of political sciences, as well as the appropriate methodology for interdisciplinary research. At the end of an extensive overview of the recent scientific literature on political issues, the study comprises the major topics of the political scientific and methodological inquiry published in academic journals, studies recently worked out on political subjects and main research institutes and centers with valuable contributions to political studies in Romania.

SCIENTIFIC PAPERS CLASSIFIED BY MAJOR TOPICS

Bilateral relations

RUXANDRA IVAN, L'ombre de l'Empire. Les rapports de la Roumanie à la Russie, 1991-2006 (The Shadow of the Empire. Russian-Romanian relations, 1991-2006). Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. VIII, no. 3, 2008.

The aim of this article is to analyze the bilateral relations between Romania and the Russian Federation from the dismantlement of the USSR until the accession of Romania to the European Union. The main thesis that we shall try to demonstrate is that, for several reasons, these relations remained very ambiguous during this whole period. On the one hand, there are historical causes of a strong russophobia among the Romanian population, which prevented a rapprochement between the two countries after the fall of communism. On the other hand, Russia's prestige as a great power and its proximity to Romania makes it impossible to ignore when it comes to foreign policy. The position of the different Romanian governments oscillated between these two negative attitudes. We shall try to explain the policy conducted by the Romanian decision-makers by using three types of variables: history, domestic politics and international environment.

RUXANDRA IVAN, Patterns of Cooperation and Conflict: Romanian-Ukrainian Bilateral Relations (1992-2006). Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. VII, no. 1, 2007.

The Eastern European space proves itself full of instable spots and old disputes between States, regions, populations. The peaceful relations are constructed here by overcoming these legacies of the past, and through cooperation on multilateral levels. The relations between Romania and Ukraine are an example of this twofold trend. Inheriting a disputed border since the Ribbentrop-Molotov pact, and large minorities on their territories, the two States signed a Treaty of friendship and good neighborhood in 1997, when Romania was under pressure to fulfill the NATO accession criteria. After that, disputes re-emerged concerning the delimitation of the continental shelf in the Black Sea, and the question was brought before the International Court of Justice in 2004. On the other hand, Romania and Ukraine were partners in the attempts to give a solution to the Transnistrian conflict or in

the Black Sea Economic Cooperation. Observing the development of the relations between Romania and Ukraine since 1992, when the two countries established diplomatic relations, to 2004, we will argue that these relations follow a pattern of cooperation when conducted in a multilateral framework or when pressured by international organizations, while they are more prone to conflict when no other international actors are directly involved. These empirical findings support a liberal institutionalist approach to international relations in Eastern Europe. This view, together with a traditional foreign policy analysis approach, will be the main theoretical approaches adopted in this article.

MIHAELA SITARIU, The British-Romanian Relations during the Cold War. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VI, no. 4, 2006.

The study focuses on the multiple shifts that took place in the relations between Britain and Romania during the Cold War. The imperatives of new internal and international demands faced by Britain and Romania immediately after the Second World War led to tense British-Romanian relations in the 1950s. The diplomatic relations between the two countries changed in the 1970s when Ceaușescu pursued his independent policy, denying any other authority within the communist bloc. How important for Britain was Romanian defiance within the Communist block? Was Britain's goal to restrict Soviet expansion and possibly make inroads into Moscow's sphere of influence or was it concerned more with the economic aspects of the relationship with Romania? Eventually, British foreign policy towards Romania materialised in strong political and economic support to Ceaușescu. In the late 1980s Britain adopted a more adversarial stance towards Romania, with even the Prince of Wales condemning Ceaușescu's domestic policy. The British criticism of the 1980s was followed by a new attitude of British policy-makers after the Revolution of 1989 which produced the good relations with Romania that continue to this day.

Political parties and elections

ALEXANDRA IONAȘCU, Les partis politiques roumains. L'histoire d'un développement inattendu (The Romanian Political Parties. The Story of an Unexpected Development). *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VIII, no. 3, 2008.

The Post-communist party systems are often presented as extremely fragmentised and the political parties which emerged after the breakdown of communism are characterised by their blurred link with the civil society, by weak membership structures and a strong tendency towards the colonization of the state. The mainstream literature considers, in the case of the new democracies, the existence of a strong tendency towards the emergence of a centralisation of power at the level of party leadership which describes both the party creation and party development phases. Nevertheless, at the level of the empirical studies little attention has been paid to the analysis of party organizations and their internal articulation of power. In this context, the study aims at providing a general image of the party organisational features during the party institutionalisation process in a particular case: the post-communist Romania. The paper explores the main characteristics of the party on the ground, party in central office and party in public office components of the main Romanian political parties and the relationship established between them. The conclusions of the study emphasize the sui generis features of the Romanian political party development process which favours an unexpected reinforcement of the local party organisations and the emergence of linkage mechanisms between different party layers.

DRAGOȘ DRAGOMAN, Factori determinanți ai opțiunilor electorale din România în 2004. O analiză la nivel agregat (Determinant Factors of Voting Behavior in 2004 Romanian Elections. An Aggregate Level Analysis). *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VII, no. 4, 2007

The purpose of this research paper is to assess the causes of the territorial distribution of the votes in Romanian local elections held in 2004. Using an aggregate level statistical analysis, I explore three competing theories. The territorial distribution of votes might be first function of geographical localization, people from Transylvania voting against the ruling party and largely favoring the opposition. Counties supporting the opposition are generally the most developed, least rural and wealthiest counties, but in the same time number of these counties are located in Transylvania. All the same, people may support effective and accountable politicians in office and sanction the others. Testing the three hypotheses, I find that the economic voting has no empirical evidence. The only significant factor unraveled is the counties' location in Transylvania. This factor continues to be significant even when the relationships are controlled with different local development measures, unraveling a regional voting pattern in Romania.

CATERINA PREDA, *The Europeanization of Romanian Political Parties: The Ideological Level* Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. VI, no. 2, 2006

This study attempts to explain the structuring and the articulation of the Romanian political landscape after more than a decade of democracy and in the specific context of the negotiations for the European integration. More specifically, the investigation bears on the manner in which the principal Romanian political parties integrate in their discourse the "European coordinate" and the modality whereby these visions are articulated inside the party system. Therefore the analysis encloses a twofold approach: the systemic level and the party level. The seeming consensus in the auto-definition as European parties (vocationally) is striking. This leads to a closer examination of the parties' ideological manifestos, the speeches and discourses of the different political formations, in order to try to decipher the options of each one, so as to perceive the fine nuances that individualize each party in relation to another. The parties analyzed here are: the Democrat Party (PD), the National Christian Peasant Party (PNTCD), the Social Democrat Party (PSD), the National Liberal Party (PNL), the Union of Democrat Magyars of Romania (RDMSZ / UDMR) and the Great Romania Party (PRM). The exploration follows the party development essentially in the period 1996-2004, given the increasing importance gained by the European issue after the 1996 elections (the alternation in power and the victory of the pro-European coalition) and even more importantly, after the publication by the European Commission in 1997 of the Agenda 2000.

DANIEL BARBU, *Can Democracy Be its Own Enemy? The Intended Consequences of the 2004 Romanian Elections*. Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. V, no. 1, 2005.

The 2004 local and general elections confirmed once again that Romanian post-communism defined itself not as a reconstructed state based on representation and as a democratized polity nurtured by the rule of law, but as a political regime that qualifies as democratic simply since it is holding regular multi-party elections. Particracy and the logic of political dualism, which gives the President the final word over Parliament, made sure that these elections are not meant to summarize the will and values of the political society in a deliberative and legislative body, but to measure the share each established political party is entitled to have in the post-electoral negotiation of the executive body. Elections are not conceived as a mirror in which society reflects its cleavages in order to conciliate them without violence, but as a weighing machine for partisan distribution of offices and privileges. In short, elections are not representing society, but introducing the government and reproducing the state. Technically, they are rather particratic than democratic. Procedural democracy is pitted against the very meaning of democracy. In post-communist Romania, elections seem to be an instrument of democracy used to disenfranchise for the second time a disaffected sovereign people

OANA-VALENTINA SUCIU, *Political Representation of Ethnic Minorities in Romania: Elections 2004*. Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. V, no. 1, 2005.

After briefly reviewing the situation in other Central and Eastern European countries, with all the appropriate theoretical and legislative annotations, the author looks into the mechanisms whereby the political representation of ethnic minorities is ensured in Romania, in the light of November 2004 general elections. The analysis then turns to several case studies, shaped by the decisions of the Central Electoral Bureau. One debate focuses on the applications of the representatives of non-Hungarian ethnic minorities to run in the elections (through a debatable system of positive discrimination) and the manner in which they have been considered; another case in point builds on the conflicts that arose among the Hungarian representatives. The author presents the highlights of the electoral campaign sponsored by several ethnic parties, continuing with a detailed picture of the 2004 parliamentary elections, in a comprehensive comparison to the previous elections. The results are interpreted in the light of the post-electoral negotiations, with a concluding discussion regarding the cartelisation of the ethnic-based Romanian parties.

Political system and state-society relations

DANIEL BARBU, *The State vs. its Citizens. A Note on Romania, Europe, and Corruption*. Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. VIII, no. 3, 2008.

According to most accounts from home and abroad, Romania is a corrupt country. Journalists, civic activists and public prosecutors suspect every top politician, past and present, of either committing or planning to commit a felony. As far as any knowledgeable Romanian can tell, the European Commission itself is the inspiration behind the current official anti-corruption drive. Ten years ago, discussion of wider powers for prosecutors and intelligence agents would have seemed inappropriate, even indecent, reminders of the Stalinist secret police, while state prosecutions of conspicuously wealthy politicians evoke memories of communist witch-hunts against owners of private property. How could the European Commission ostensibly support Romania's use of judicial proceedings so reminiscent of the communist era? After the collapse of state socialism, western leaders were unable or unwilling to recognise that decades of communism had transformed many institutions of state. Courts, Parliament, government and the army had all been shaped by more than 40 years of suppressed civil and political liberties, radical social engineering and inhibited economic activity. The Romanian legal system, designed under communism, still works as an instrument of the state. A citizen is considered as good as guilty from the moment he or she is denounced in the press or prosecutors begin an investigation. The Romanian justice system creates corruption as a necessary enemy of the state. Larger-than-life corruption appears thus to serve a political purpose in Romania's relations with the EU. It is a smoke-screen that helps both sides to explain away obvious economic and political disparities between this country and the rest of the union. If corruption were uprooted, Romania would become a country much like any other EU member. Corruption has become a political commodity that helps Romanian and European policy makers alike to evade analysis of what is really necessary to achieve representative democracy, the rule of law and liberal citizenship in post-communist Romania.

BOGDAN IANCU, *Politics as a Legal Category. A Few Considerations on the Limits of Public Law Adjudication*. Studia Politica. Romanian Political Science Review, vol. VI, no. 4, 2006

Public law and political science have a lot in common, since for both disciplines politics is a defining phenomenon and an epistemic category of the highest relevance. What separates starkly the two fields of knowledge is the diametrically opposed position which they adopt towards this common point of reference. Whereas political scientists have more of an inclination to recognize and perhaps celebrate – rather than conceal – politics, public

lawyers (save perhaps for the various "legal realist" schools), contrariwise, seek to the utmost to drive a wedge between politics and public law proper. Classical constitutionalist theory and practice coagulated around a number of coherent bright-line foundational distinctions. These distinctions rendered the separation between law and politics easier to both conceptualize and maintain in public law adjudication. The twentieth-century departure of modern state practices from the classical paradigm has created a number of tensions, which pose nowadays various problems and raise a number of important dilemmas regarding the limits and legitimacy of public law adjudication.

GABRIELA TĂNĂSESCU, *Considerații asupra semiprezidențialismului din România*, *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale* TOMUL VI Nr. 2 2009

These considerations are willing to be a contra argument to the position sustaining "the crisis state" which would require amendments to the Romania's Constitution regarding the presidential powers. The author considers that in Romania's case the attempt of "constitutional engineering" which would improve the Constitution would require not to increase the presidential powers, following the model of French semi-presidentialism, but to elucidate and materialize in legal form the presidential office of "mediation" between the powers of state and between the state and society, as well as the function of "supervisory" the observance of the Constitution and the proper functioning of public authorities, possibly even their reconfiguration within the Executive. The study indicates some reasons due to which the presidentialization of the Romanian political regime was undesirable in the early 1990s and those of its undesirability today.

DOREL BAHRAIN, *Raportul dintre președintele României și administrația publică. Regimul juridic al stărilor și situațiilor excepționale*, *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale* TOMUL VI Nr. 2 2009

The paper aims to clarify the link between the public administration and the institution of head of state in Romania, making the difference between public authorities able to participate to the public administration process and the authorities that actively participate within the public administration. For instance, the head of state (alongside the Government, state public administration, autonomous public administration and local public administration) participate to the public administration process, but in the Romanian constitutional system (parliamentary republic or of „diluted” semi-presidential type), the President, who, although issues some administrative acts, does not coordinate or run the public administration, this function being an exclusive attribute of the Romanian Government. But, in exceptional states (state of emergency, state of siege, state of mobilization or state of war), the attributes of the Romanian President become similar to those of a classical semi-presidential regime. These characteristics, specific to the Romanian semi-presidential regime, become elements of conceptual tackle that are in this analysis.

Political conflicts

CRISTINA VACARU, *Resolution Mechanisms of the Transnistrian Conflict*. *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, vol. VI, no. 4, 2006.

The study is organized in seven subchapters that are presenting the causes and the history of the Transnistrian conflict, the war and also the structure and character of the mechanisms which were involved in the mediation process and the analysis of their solutions. There was identified a quadripartite mechanism which was created at the CSCE Helsinki Conference (23rd of March 1992) and which had as mediators the foreign ministers of Ukraine, Moldova, Russia and Romania. This mechanism tried to mediate a cease-fire agreement. The study describes also the bilateral negotiations held between the Russian Federation and Moldova, which had actually annulled the previous mechanism,

and which had succeeded in establishing a cease-fire agreement that set the path for the peaceful negotiations. This mechanism which entailed the bilateral negotiations was subsequently expanded with the inclusion of the OSCE mediators in 1993 that soon had proposed a solution which envisaged the creation of a federation. I had noted the main criticisms which were addressed to this solution. Another mechanism known as five-sided format was set in 1997 and it had included the two parties to the conflict (Transnistrian and Moldovan representatives), Russian and Ukrainian mediators which had acquired also the role of guarantors, and the OSCE mediators. This mechanism had envisaged negotiations upon several solutions as the OSCE Plan, the Kozak Memorandum, and the Youshtchenko Plan, all of which had stipulated the creation of a Moldovan federation. However, the negotiations concerning these solutions didn't lead to a major breakthrough. The conflict resolution process, as stressed by the peacemaking concept, also could entail initiatives from the non-governmental organizations or individual initiatives. In order to prove this point I had characterized Three D Strategy Plan, which was propped up by the Moldavian civil society, and Belkovski Project, which came as an individual initiative, but however claimed to represent the official Russian stance. Another individual initiative came from Vladimir Voronin, the Moldovan president, and it envisaged a law on Transnistria's special legal status. Finally, the analysis focuses on the recent developments of the conflict which had again expanded the resolution mechanism with the inclusion of the United States and European Union as observers. In the description of the 5+2 negotiation format there were traced the future prospects of this new mechanism. Throughout the presentation of the Transnistrian conflict there were examined the implication of the 14th Army in this conflict and especially its influence on the mediation process, as well as the influence of the Russian mediators.

LIVIU BOGDAN VLAD, ADINA NEGREA, *Afghanistan: Post-Modernizing a Pre-modern Society?* Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 3, Sep 2009

The defined purpose of this paper is to analyse the phenomenon of post-modernizing pre-modern societies, having as example the case of Afghanistan. Assuming that political modernity implies the existence of a centralized state, we will show that there never was a modern period in the history of Afghanistan. The last part of this paper focuses on presenting the impact that the phenomenon of post-modernization has had on Afghanistan, by analysing four characteristics of the contemporary world - the world after the collapse of the Soviet Union: the critique of the fungible character of power; the privatisation of security; the new types of wars; the regionalization and fragmentation of the world. The dilemma that needs to be solved is that of surpassing the risks brought about by the co-existence of three levels of evolution: the pre-modern level (the segmented Afghan society), the modern level (the attempt to found a centralized state), the post-modern level (the attempt to anchor the new-founded state in the global system, from a political, economic and cultural point of view).

AMIR A. MAJID, *Can Self Determination Solve the Kashmir Dispute?* Romanian Journal of European Affairs, Vol. 7, no. 3, Oct 2007

Rather than looking inwards and nursing exclusively European interests, one of the recent laudable actions of the European Parliament has been its focus on the tragic fate of Kashmiris. The Parliament has decided that it ought to help humanity by contributing to the end of this festering dispute, categorised as "A Dynamite under the South Asian Peace." In this article the author examines the genesis of the Kashmir dispute and, using his expertise in International Law, scrutinises various arguments surrounding this dispute. The upshot of his analysis is that the Master Anomaly in the arguments is that deniers of self determination to Kashmiris wish to eclipse the "rule of law", and avoid applying the partition rules (patently regulating the division of the Indian subcontinent on religious lines). They hijack the discussion to secularism and democracy in India versus military

rule and religious fundamentalism in Pakistan – clearly post-partition developments. The Master Anomaly has clouded the legal force of the UN resolutions and the legal effect of binding pledges of the competent heads of State, undermining the "pacta sunt servanda" principle.

Political issues in the Black Sea Region

ADRIAN POP, *Regionalism, Sub-regionalism and Security in the Black Sea Region Research Summary*. Euro-Atlantic Studies, 7, 2004

Taking as case studies the elites' perceptions in Romania, Bulgaria and Ukraine, the research has focused on the relationship between regionalism and security in the Black Sea area. Its aims have been to evaluate the conflict mitigating and security enhancement potential of the Black Sea regional cooperation, its main achievements and shortcomings, and to suggest possible areas of action for its future development in order to strengthen regional stability and security in the area. The research has combined quantitative and qualitative methods, using the questionnaire and in-depth face-to-face interview as sociological techniques. It has focused on significant data gathering meant to grasp the elites' perception in Romania, Bulgaria and Ukraine on the Black Sea regional cooperation and its security impact in the region. The bulk of respondents in the three countries consider the sense of regionness in the Black Sea region as being very little in evidence. As for the reasons explaining that situation, various factors were emphasized, including the heterogeneous built-up of the region, the sense of nationalism, rivalry and competition, the little visibility of the Black Sea regional projects, Ukraine's regional diversity, and Bulgaria's predominant identification with the Balkans, not the Black Sea, as well as the predominance of the Balkan/South Eastern European identity, as the preferred and "imposed" regional identity by the West.

IULIA ANTONIAN, *Geo-strategic Evolutions in Black Sea Region*. Euro-Atlantic Studies, 7, 2004

From ancient time to geo-strategic position of Black Sea region, between South Eastern Europe, Caucasus and Middle East, down to Mediterranean and North Africa, has made the region in metaphorical terms both a bridge and a dividing line among three continents, with all advantages and difficulties drawn from this location. Nowadays this dilemma is still a valid one. Black Sea area became the "subject" of important military campaigns, transit zone for significant trade roads, and economic debauchee. Basically, with the end of the Cold War, Black Sea changed its status from a closed sea to an open sea. In this respect, an encouraging factor was the opening of the Main-Danube navigation channel in 1992. Another significant change was produced from the perspective of the foreign presence at Black Sea shores, both in terms of alliances and individual states. NATO increased its direct presence in the region and following the latest enlargement process, Black Sea could become a "NATO lake". All riparian states have institutionalised relations with NATO.

LAVINIA OCHEA, Platforma de stabilitate și cooperare în Caucaz în corelare cu interesele economice din regiunea Mării Negre, *Revista de Științe Politice și Relații Internaționale TOMUL VI Nr. 1*, 2009

The Stability and Cooperation Platform on Caucasus, launched by the Turkish Prime minister Recep Tayyip Erdogan at 11th of August 2008, was promoted in the states of the region under different names: the Caucasus Alliance, the Stability Forum Caucasus, and the present Stability and Cooperation Platform on Caucasus. The Platform has as main areas of action: the economic restructuring of the states in the region, the economic cooperation among these states, the stimulation of the regional trade and the economic support for the development of the private sector, the protection of the environment, the efficiency of the current energetic routes and their development toward the East-West

Corridor, the administrative reform and ensurance of the transparency of the state institutions, and the alleviation of the refugees' problems considering also their reintegration in their countries of origin.

CRISTIAN NIȚOIU, *The European Union Brings a Balance of Power in the Black Sea Region*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 3, Sep 2009

The Black Sea Region is clearly in a transition period, and Romanian policy markers will have to be very careful assessing this situation and stating their position. US ambitions for NATO clearly conflict with French ambitions for the EU. Furthermore, even though most EU NATO members find themselves caught in the middle, the current zero-sum nature of NATO-EU relations seems to portend continuing turmoil on the road ahead, to the detriment of both organizations and of transatlantic relations more generally. The paper analyzes the way in which the European Union changed the national interests of the states of Back Sea Region. The key point of these transformations is set to be the "five-day war" of August 2008.

Global and European Political Challenges

EUGEN DIJMARESCU, *The Crisis Goes On: How to Respond?*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 3, Sep 2009

The world seems to suffer the first crisis of the globalization. Prior to this, individual country or regional experience has been accumulated on financial crisis, which taught policymakers how to design remedial policies, but there has not been a World financial crisis in most people living memory. The most developed economies have witnessed less ambitious economic cycles while financial cycles have not calmed down, but had even grew. The impact of this financial instability with the economic growth is a potential risk which will never be underestimated in the future. Current national or G-20 responses to the crisis have started to reshape the global economy and to shift the balance between the political and economic forces at play in the process of globalization. We should look equally to the imbalance of the dynamism of financial leverage versus poor regulation, as to the disequilibria issued from financial globalized markets politically addressed with a constellation of conflicting national regulations. The major quest now is the need for a reconciliation of the democracy with the market. People has been largely disappointed by the freedom that some financial instruments played only to the aim of raising profits, while elected politicians were lately asking for more taxes to protect deposits. Hence, no further political debate will leave aside those matters. Both at home and international.

SERGIU BUȘCANEANU, *Public Opinion and the Attitudes of Ethnic Groups on European Integration in Moldova (2000 – 2008)*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 3, Sep 2009

This article explores the dynamics of public opinion and the attitudes of ethnic groups on European integration in Moldova for the 2000-2008 period. Drawing on data provided by sixteen surveys, it reveals the sociological profile of "Eurooptimists" in Moldova and the hierarchy of demographic parameters based on the extent to which they divide public opinion concerning European integration. The paper finds out that men, persons from rural areas, youth, Moldovans/Romanians, the more educated people and with better life standards are more fervent supporters of European integration of Moldova. It argues also that differences in the education of respondents divide the public opinion in the most abrupt way with regard to the opportunity of European integration of Moldova, while the different genders induce the smallest difference between options of respondents for the "European idea". The paper suggests that, in practical terms, its findings might be of help

to relevant governmental bodies that should consider well-defined targeted information campaigns while promoting the “European idea” in Moldova.

RADU GHEORGHIU, MANUELA UNGURU, *Beyond Connectivity. Future Challenges for E-inclusion Policies*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 2, Iun 2009

The information society stays at the core of the Lisbon Strategy, despite the dot-com crisis and the still hidden macroeconomic impact of information and communication technology (ICT). Thus, i2010 has been the first concrete initiative of the revised Lisbon Strategy in 2005, while ICT represents by far the field with the largest budget in the 7th Framework Programme (FP7). On the industry side, the stakes are still high in the global competition, where Europe hopes for a place at least for communication technologies and services. However, the extreme dynamics of technology with its sometimes breathtaking promises, poses new challenges for e-inclusion. Firstly, the accelerating pace of innovation maintains a generation type of digital divide between countries with different level of development. Secondly, the changing nature of the network (e.g. web 2.0 with virtual communities; web 3.0 with location based interaction; semantic web; ambient intelligence and “the internet of things”) blurs the very distinction between inside and outside the information space. The paper explores these challenges and the associated policy options.

FLORIN BONCIU, *The Global Economic Crisis and G20 Summit of April 2009: a Step Forward Towards Better Global Governance or Global Government?* Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 2, Iun 2009

The paper analyzes the implications of the current global economic crisis for the decision-making mechanisms and interactions among the major players. The analysis explores the possibility that the changes implied and required by the economic crisis may lead either to better global governance or even a step closer to a possible, virtual, global government. The latter hypothesis is approached in a different way as compared to similar topic papers in the sense that a possible global government is seen as a long term objective result of the various reactions and solutions taken by individual entities.

DANIEL DAIANU, LAURIAN LUNGU, *The Monetary Union: the Decade ahead. The Case of Non-Member States*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 1, Mar 2009

What are the prospects for New Member States to join the euro-zone in the not too distant future? They seem to be in a catch-22 situation. Because of the current financial crisis some Maastricht criteria it would be more difficult to fulfil in the short and medium term, which would make it hard for them to join the eurozone. But there is also an argument, which highlights benefits of a faster accession due to dynamic effects for the countries involved and for the eurozone as a whole.

RADU-CRISTIAN MUSETESCU, ALINA DIMA, CRISTIAN PAUN *The Role of the Competition Policy in Forging the European Common Market*, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 8 no. 4, Dec 2008

The forging of the Single Market represents the most important dimension of the first pillar of the European Union, which is the European Community. It can be argued that, as compared to the other two pillars (the Common Foreign and Security Policy and the Police and Judicial Cooperation in the Criminal Matters), it has the most powerful impact on the welfare of European citizens. The European policy makers define however the Internal Market as not only an economic area where there are no more state-imposed barriers in the path of the freedom of movement of goods and services at the borders of the member-states but also a single business environment where there are a single currency, coordinated economic policies as well as homogeneous business practices of private

undertakings. In this process, despite a large set of common policies, the competition policy has reached the status of the building block of the Common Market.

IULIAN ONEASCA, *Challenges of the Path towards an Enlarged Europe: South Eastern Europe - Inequality and Social Exclusion*, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 7, no. 3, Oct 2007

“Challenges of the path towards an enlarged Europe: South Eastern Europe” is a series of articles dedicated to support the improvement of the national strategies for mitigating poverty and promoting social inclusion. It aims to make a better use of existing theories and studies, as well as of the national experiences and to support the co-operation on these topics between the transition countries in the region. This paper opens the series of articles, introducing the inequality and social exclusion problem. An overview of the issue is presented and the challenge of the path towards EU integration is analysed with a strong political focus. The main assistance programmes are identified and the challenge termed: regional learning process on a common social inclusion strategy. Sharing the transition and accession experiences in the region helps countries to strengthen the strategic dimension of their policies. It is a political project that takes into account the density of the developed strategic frameworks and the diversity of social economic trends and traditions in the region. It also considers the proximity of the EU and the transition and accession experience of its member states in the region. General policy guidance and some practical rules of the thumb shed some light on policy recommendations.

ELENA PELINESCU, *Romania in the Context of Globalization, Regionalization and Convergence*, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 7, no. 1, Apr 2007

The economic convergence is an instrument of harmonization in areas with high degree of economic integration. For Romania, it is important to know the degree of fulfillment of the convergence criteria and the impact of the policies which sustain their achievement, because few studies had as object the analysis of the degree of fulfillment in countries like Romania and Bulgaria, which were included in the latest EU extension wave. We use different methods in order to show the cointegration process and the results. The techniques applied to the statistical data regarding the nominal convergence (the consolidated budget deficit as a share of GDP, the share of public debt in GDP, the rate of inflation, the interest rate and the exchange rate) have revealed some results which appear in others studies too, namely that Romania integrates in the fixed target Maastricht criteria (the budget deficit as a share of GDP, the share of public debt in GDP) and follows a pattern of convergence for the other criteria.

International migration

ADRIAN POP, *Migration Effects of Romania's Accession to the EU: the Case of Moldova*, Romanian Journal for European Affairs, Vol. 9, no. 1, Mar 2009

The paper aims to assess the main migration effects upon Romania following its accession to the EU, with a special focus on Moldova as Romania's immediate neighbour and ENP partner state at the EU Eastern border. It relies on key findings drawn from current literature in the field, statistics provided by the Ministry of Interior and Administrative Reform of Romania, and personal interviews of the author with relevant authorities and experts both in Romania and Moldova. The paper surveys the major source areas and countries for irregular migration affecting Romania, the methods and routes used in irregular migration, various aspects of Romania's visa policy towards Moldova, the main features of the process of regaining Romanian citizenship by Moldovan nationals and the most important characteristics of migration from Moldova to Romania. The paper also introduces a number of recommendations on regulating labour migration, combating irregular migration and organized crime, control procedures at border checkpoints, visa

policy, and dissemination of information, whose aim is to help improve the migration policies of Romania, Moldova, and Ukraine as well as their cooperation from a cross-border perspective.

RALUCA PRELIPCEANU, *The New Migration Patterns of Educated Romanians to the EU: What Challenges for the Individuals and for the Nation-State?*, Romanian Journal of European Affairs, Vol. 8 no. 4, Dec 2008.

Romanians, together with other Eastern Europeans, endured under communism confinement to the communist space, often described in terms of a geographic prison. The fall of communism brought Eastern Europeans the possibility of free movement. However, most Western states adopted restrictive admission policies towards the low-skilled and selective policies that favour the highly-skilled ones. Romanian skilled migrants resorted to a wide range of strategies in order to move around in the European space. In this paper, the case study on the Romanian community in France provides an insight into the life of the recent wave of Romanian skilled migrants to France: from the reasons to leave the country and the strategies adopted, to problems of professional and social integration. But, the physical absence does not mean that all the ties with the home country have been cut. Due to the development of information and communication technologies and price drop of means of transport, the ties with the home community are easily maintained. The virtual and real contacts create a flow of values, information and ideas generating a culture of networks that could play an important role in the process of convergence to the European values and institutions. The challenge facing the Romanian state is how to encourage this process, and, at the same time, how to help spread these flows at the level of the entire economy.

SCIENTIFIC STUDIES

SILVIU NEGUT, AURELIU LECA, MARIANA PAPATULICĂ, LIVIU BOGDAN VLAD, MARIUS CRISTIAN NEACSU, *Directions regarding Romania's energy security, 2008, European Institute of Romania*

Energy has become a strategic factor in global politics, a vital component for economic development and the general progress of society, creating a series of global concerns just after the end of the First World War. The energy's oil and gas component represents today's challenge, causing concern not only at the European level but also at world level. This source of energy depends on many factors: the reserves, the countries that manage these reserves, these countries' policies, the transit routes, the geopolitical context and the economic and diplomatic power. Lately, the term "energy security" is often used, being considered the key to regional security. A greater energy security means, mainly, a greater diversity of supply sources. Thus results the major importance of the projects involving the transport of energy resources such as oil and natural gas. At the moment, Europe is increasingly dependent on energy resources. Consequently, it is searching for new suppliers in order to satisfy its demand and ensure its security. Current projects reflect not only Europe's interests in the Caspian Region and Northern Africa, but also its intention of limiting the dependence on Russia. The latter, as supplier, wishes to limit its dependence on Ukrainian transit space, shifting attention towards Turkey, while initiating in the same time alternative projects to those promoted by the European Union. Europe possesses one seventh of the global energy consumption and is dependent on imports for more than half of the necessary energy. In order to face the skyrocketing demand of hydrocarbons the European Commission has taken over the leading role in developing strategic energy partnerships with European Union's traditional suppliers – Russia, OPEC, Norway and Algeria – but also with alternative suppliers from the Caspian Basin, Central Asia, North Africa and South America. As a matter of fact, not only the European Union is concerned

with energy security but also the most important military alliance in the World, NATO; for example, during the recent Summit, held in Bucharest (2nd - 4th of April 2008), one of the main issues was energy security and establishing clear strategies for the future. As far as Romania is concerned, our country is for the first time faced with the situation that both its geographic and geopolitical position provides opportunities which should be fully capitalised. The geopolitical and geoeconomical context in the Black Sea Region has greatly changed over the past few years due to the major powers' shift in interest towards the Pontic-Caspian space, in Romania's proximity. Thus, our country has the potential of becoming a "gateway" into the economical-political regional block of the European Union and a transit space between Central-Asian producers and the large European consumers (taking into account the proximity to the energy resources deposits, but also the oversized infrastructure – the oil pipelines network, the largest refinery in the Black Sea Basin – Midia Năvodari, the size of the petrochemical industry etc., the permissive topographic area which doesn't imply particular economic and technical difficulties – such as pumping stations with afferent costs, the largest harbour in the Pontic Basin – Constanta and so on). On the other hand maximising the output of the Cernavodă nuclear power plant and the remarkable bio energy potential represent viable alternatives for maintaining low energy dependence to outside sources. The European Union is opting for a model of multilateral governance, acting towards underpinning international energy trading relationships to ensure the access to new sources by strengthening economic cooperation, political, cultural, through the establishment of a dialogue and of common responsibilities related to environmental protection and stopping the process of global warming. EU believes that energy security can not be accomplished individually, but through the collective efforts of all participants in the energy market: manufacturers, suppliers, consumers. At the same time, the EU is disadvantaged by its poor natural endowment in energy resources, high energy consumption, increased dependence of import of energy sources- which causes a high degree of vulnerability / dependence on energy imports. UE is trying to diminish its vulnerability through much more pragmatic and firm relations with energy suppliers. The European Council stressed the need for the adoption of new measures with the occasion of the next revision of strategic energy policy to be presented in November 2008 and adopted by the European Council in spring 2009. They will serve as the basis for a new action plan on energy, which would be adopted by the European Council in spring 2010. This strategic review of energy policy will focus in particular on security of supply, including interconnections and external energy policy. Moreover, the conclusions of the European Council from October 2008 restated the idea that the "security of energy supply is a priority for the European Union". In this respect, the guidelines defined in the framework of the Council regard the diversification of energy sources, developing crisis mechanisms to deal with disruptions to supplies, strengthening critical infrastructure, especially trans-European energy transport networks, as well as developing the Union's relations with producer and transit countries with a view to securing stability of supply. As an EU member state, Romania should become a supplier of energy security for the Union, addressing it by supporting its objectives and actions at the national level. The energy sector in Romania will have to face the main challenges that are prevalent at national level, as well as at EU scale and worldwide: ensuring security of energy supply, increasing economic competitiveness and reducing the impact on the environment. These challenges are even more important as Romania has recovered from severe gaps in terms of the degree of economic performance compared to developed countries. Both economic competitiveness and sustainable development depends largely on efficient consumption of energy resources. Romania recorded a extremely high energy intensity in comparison with the EU average (approximately 3-4 times greater). Moreover, comparative analysis of competitiveness indicators shows that energy intensity is the competitiveness factor recording the biggest gap as against EU countries. One of the most important objectives which energy strategy has to meet in view of the concept of energy

security is to reduce Romania's dependence to the imports of energy resources - especially in natural gas case, reducing dependence on a single supplier and diversifying supply sources. This can be achieved by taking into account the criteria of affordability, which must consider the geographical location of suppliers and availability, which relates to ensuring longstanding and constant deliveries. The increasing price of energy resources will continue to deteriorate the trade balance and increase foreign deficit. To a large extent, the increase of the trade deficit and of the current account deficit endangers the disinflation and financial stability process of the Romanian economy. Cutting down energy imports entails both a reduction of Romanian energy dependence on foreign sources and the achievement of macroeconomic stability, in the context of European integration. From the perspective of sustainable development, the priorities of the Romanian energy strategy must be the limitation of climate change, its' generated costs and other negative effects on society and environment, by making use of clean energy, mainly renewable energy, and by promoting energy efficiency.

The current study is structured in three major sections:

- conceptual aspects regarding energy security
- the problems of renewable energy
- considerations regarding Romania's energy strategy, taking into account the present geopolitical and geostrategic conditions, both globally and regionally.

The objective of this research was the analysis of the balance between opportunities and risks generated by the new geoeconomical, geostrategic and geopolitical conditions and issuing directions for Romania's energy security strategy in a European and global context. Thus, the following conclusions have taken shape: reviewing the strategy of energy policies is compulsory and should be centred especially on the security of energy supply. The aim is to reduce Romania's dependence towards imports of energy resources, and in the case of natural gas, reducing dependency on a sole supplier and diversification of supply sources; Interconnecting the national electric energy system with the one of other European countries in order to avoid the risk of power failures; An increased attention must be paid to the decision making process regarding the national energy system, taking into account its inertia (the time interval between the decision and the practical realisation being of approximately 4-20 years); Stimulating investments in order to update and streamline the energy sector (in all consumption sectors power losses are significantly high, 30-35%!!!) and also reduce the negative impact on the environment; Creating a specific institutionalised setting for the energy sector (for example, a Ministry of Energy and Resources) because dispersing activities related to the energy sector among various departments of different ministries is no longer a viable option.

Regarding *renewable energy*, the conclusions are the following:

- Romania holds the largest percentage of renewable energy (in the balance of primary energy consumption) in Central and Eastern Europe. Romania has at its disposal a relatively important *hydro energy* set up potential from the economic point of view, a significant technical set up potential of *renewable resources, practically unused, as well as an important agricultural and forest potential*.
- With the exception of *hydro energy* and *biomass*, the objectives set by the "National Strategy for Capitalising Renewable Sources" for capitalising other sources such as solar, wind and geothermal energy can be assessed as being overrated. However, wind energy seems to receive increasing attention both in the EU and in Romania.
- Also, with the exception of biofuel, in Romania, generally speaking, there aren't any specific incentives for developing renewable energy sources.
- Romania has at its disposal an important agricultural potential for growing the raw materials necessary for fabricating biofuels. The crops of rape, soya beans, sugar beet or sugary rice-corn are the most appropriate for the production of biodiesel and bioethanol. Growing rape or sugar beet will represent in the near future a business

for Romanian farmers. Cheap workforce in comparison with the other EU countries, advantageous production costs and, last but not least, soil and climate, which are extremely important strong points, could transform Romania into an important player on the EU biofuels market. Romania can ensure from internal sources the quantity of biofuels recommended by the European Directive for 2010 and, in addition, have at its disposal a potential of raw materials large enough to produce 8% of the biofuel needed in Europe. Also, the production of biofuels offers export opportunities and represents an alternative for developing agriculture and takes advantage of the unused fields.

- Romania's most important potential is in agricultural biomass, not in wood, for which in Romania there aren't any organised practices for collecting. In developed countries, the agricultural scraps are used in small co-generation units - installed at a commune level – with which the local energy requirement is ensured. This way, communes make inclusively waste management. Capitalising unused biomass production potential can become an important source of biofuels and represents an important opportunity for Romania, especially in regard to rural development.
- Promotion of production and biofuels usage technologies at a farm level, in a decentralised system;
- Biofuel is increasingly perceived as an integrated element in a well defined system

from the ecological-economic-social point of view.

Analysing the *structure of the national energy balance* leads to the following conclusions:

- In general, Romania is a country that is rich (having at its disposal a wide range) in poor (small quantities) and expensive (in terms of extraction costs) resources and with a short assurance period, in terms of today's consumption rates (14-15 years for oil, 15 years for natural gas and 40-50 years for coal);
- Coal remains the main fuel for producing electric energy in thermo-electric power stations (with a contribution of at least 50%, for a long period of time, the rest being covered by hydro, nuclear and renewable energy sources). The fact that in a medium period of time the coal reserves will be depleted corroborated with their poor quality means that Romania must import coal;
- Romania's primary resources balance is based in a percentage of 60-65% on hydrocarbons, because the internal resources are undergoing a rapid depletion process, and dependence on primary resources imports (mostly hydrocarbons) has risen from 27.1% (in 2000) to approx. 36% (in 2005);
- The viability of the nuclear power plant at Cernavodă to function at its full capacity must be analysed extremely realistically (considering the specific risks of this type of power plant, the low quality and reserves of the uranium resources in our country, but also the advantages gained from rendering the other reactors operational).

Conclusions regarding the *regional geopolitical environment* in relation with energy security:

- The Caspian Sea Area is no longer an alternative exclusive towards the Middle East, in terms of supplying energy resources; both regions are characterised by political instability and are affected by armed conflicts (U.S.A vs. Iraq in the Persian Gulf, Russia vs. Georgia in the Caucasian-Caspian space).
- Although Romania presents indisputable advantages from an economic, technical and geopolitical point of view regarding the transit of Caspian energy through our country (the oil pipeline infrastructure is mainly built, the surplus refining capacity, the largest refinery in the Black Sea Basin - Midia-Năvodari, the largest Black Sea harbour, Constanța, the extremely permissive topographic space which doesn't require a considerable amount of pumping units, lack of hot spots), before reaching its large Western consumers, the convergence of the interests of the main powers

in this space (U.S.A, China, main European powers and Russia's geostrategic games) result in not capitalising them. Russia's show of force against Georgia (the 2008 war) lead to increased reticence of Caspian Sea riverside countries (Azerbaijan, Kazakhstan and others) to participate in consortiums with Western partners in detriment of their Russian ones.

- The increase in vulnerability of natural gas supply, considering Russia's intention (already monopolistic in terms of gas supply to Europe) to create an "OPEC" like structure in this domain, further limiting the European alternatives (few anyway), by inviting in this cartel Iran and other countries from North Africa.

Some considerations regarding the strategic objectives

"The Energy Strategy of Romania" identified three strategic objectives, as follows:

- a) Sustainable development (sustainability);
- b) Competitiveness;
- c) Security of energy supply.

In the specific case of Romania, a fourth strategic objective must be added:

- d) Accessibility/affordability.

a) Sustainable development is an ongoing process that has as aim to perfect economy, society and the environment conditions, for the benefit of the present and the future generations. As such, sustainable development in the energy sector is a complex process that requires self-sustainability as well as a long, virtually unlimited, development span. As main obstacles, one can refer, on the one hand, to the current structure of resources and energy consumption and, on the other hand, to the effect of energy on the environment, especially that of the greenhouse gas. An additional challenge, difficult for Romania to cope with, lies with the recent EU package on energy and the environment. The present market instruments, together with the targets, can transform Romania in a net importer of carbon credits. Solutions related to energy sustainability do exist, but some of them are disputed. Thus, technological research is naturally one of the solutions, but given the current high costs there aren't sufficiently powerful signals for the allocation of proper funding. There are arguments both for and against the use of renewable energy sources: for example, there is the present discussion regarding the use of biomass versus the decrease in the number of agricultural lands used for food production. Nowadays, nuclear energy is rejected in half of the EU countries. Finally, energy efficiency certainly represents a partial solution, albeit an important one, for sustainable development in the energy sector, but it remains a privilege of developed, wealthy countries. In the case of Romania, a country with a transition economy, even if the potential for energy saving is very high, for various reasons, the decrease in energy losses is quite low.

b) The aim of competitiveness is to obtain a maximum of performance at a minimum cost. Some of the mentioned solutions refer to a new industrial revolution (technologies and materials), severe regulation (minimum emissions and energy consumption) and, once more, promoting energy efficiency. Unfortunately, Romania is late in the implementation of both performance and alternative technologies and therefore is still significantly lagging behind EU developed countries. Apparently, a national program of intelligent investment represents the only viable solution.

c) Security of energy supply is a combination between the economic concept and the psychological factor, residing basically in an acceptable level of risk at an acceptable cost. Absolute security is an illusion, just like the energy independence of Romania. The security of primary energy supply depends on the present structure of regional and world markets, directly involving the political factor in the relations between countries. Today, when approximately 75% of the world resources are concentrated in the hands of the governments, the responsibility of the political factor becomes evident, in a wide spectrum of physical and commercial approaches. There are mainly three solutions to the security of energy supply: the diversification of energy sources (from the physical and commercial point of view) which would lead to a balanced mix of primary resources; the optimum use

of the country's position in the supply chain: source – transit storage; the promotion of energy efficiency.

d) Accessibility means supplying safe, paid, energy services that any consumer can afford (affordability). Energy represents a service of general interest, and thus access to energy must be open for all consumers, while consumption takes place according to ability. In turn, this depends on whether there exist special social policies guided to correspond to the needs of the poor. Social protection gains a special importance in the case of Romania, where 18,5 % of the population lives under the poverty line and “energy poverty” is sensibly higher. Moreover, the danger of using the energy sector as instrument in solving social issues must be emphasized. The solutions are the existence of a sound competitive energy market, the promotion of energy efficiency (inasmuch as the consumers also pay for energy losses), the employment of proper tariff systems and the existence of a social protection system, decoupled from the energy market.

ADRIAN POP, DAN MANOLELI, *Towards a European Strategy in the Black Sea Area: the Territorial Cooperation*, 2006, European Institute of Romania

The main goal of this study is to identify the present and future challenges and opportunities in the Black Sea Area, to point out the role of the territorial cooperation, its implications and risks in the region, to deliver policy proposals meant to answer the new challenges, in order to draw up a European Strategy in the Black Sea Area, focusing on Romania's potential role.

In the European Commission point of view, the Black Sea Region represents a distinct area, which comprises 10 states: 6 littoral states – Bulgaria, Romania, Ukraine, Russia, Georgia and Turkey – and 4 states – Armenia, Azerbaijan, Moldova and Greece – whose history, proximity and close ties with the Black Sea area make them relevant actors in this area. As new south eastern frontier of EU, the Black Sea Region represents, through its population of almost 200 million inhabitants, a giant market for the European Union exports. A transit area for oil and natural gas from Central Asia and Middle East towards Europe, the Black Sea region represents also the chain link of an *emerging geopolitical and geo-economic axis Mediterranean Sea - Black Sea - Caspian Sea*. Last but not least, it is an area of illicit trafficking, organized crime and terrorism, and also a platform for military operations, reconstruction and stabilization in Afghanistan, Iraq and possibly Iran. At the same time, the region presents itself as a buffer zone where the Orthodox, Islamic and Western civilizations and cultures blend together. From an European angle, following the accession of Romania and Bulgaria into the European Union, the situation presents itself like this in the Black Sea region: three countries are Member States of the EU – Greece, Romania, Bulgaria; a country is a candidate for the integration within EU – Turkey; five countries are covered by the European Neighbourhood Policy (ENP), without being offered a firm commitment and agenda of accession to the Union – Moldova, Ukraine, Georgia, Armenia and Azerbaijan; and a key country benefits from a strategic partnership with EU – Russian Federation. Consequently, EU has contract-based relations, of a type or another, with all the countries within the region. The main vulnerabilities which confront the region remain the grand differences between the countries situated in the western part of the Black Sea area and the ones situated in the eastern part, the different development stages of the countries which compound the region and the lack of a real regional identity. The regional cooperation is known to have an important potential for dissipation the new potential fault lines resulting from NATO and EU expansion in the Black Sea Region and to have a positive impact upon the energy and the environmental security, and the new transnational security threats, like terrorism and weapons of mass destruction proliferation, the traffic in human beings, drugs, small and light weapons and fissionable nuclear material and illegal migration. *Black Sea Synergy* synthesizes the EU vision on the cooperation with the Black Sea Region countries. It should be seen as a complementary initiative to the already existing policies in the region

that would focus on the regional level, a feature that was missing until now, especially to the largely bilateral approach of ENP, with a view to invigorate the cooperation, both within the Black Sea region and between the Black Sea region and EU. Linked to the EU strategy for the Central Asia, Black Sea Synergy includes also important inter-regional elements. At the same time, the initiative will take into consideration and some other regional cooperation programmes developed by international organizations or third countries in the area. *Black Sea Synergy* would focus on those issues and cooperation sectors which reflect common priorities and where the EU presence and support is already meaningful: *democracy, respect for human rights and good governance; managing movement and improving security; the “frozen” conflicts; energy; transport; environment; maritime policy; fisheries; trade; research and educational networks; science and technology; employment and social affairs; regional development.* The European Commission deems that a very important role in the implementation of its objectives in the Black Sea Region is to be ascribed to the cross border cooperation and to the local and civil society actors. As almost half of the European energy imports will cross the region in the following years, the Black Sea becomes a crucial transit area for the EU. That is why a special strategic challenge for the Black Sea Region regards its capacity to play the part of a connection link in the transport of Eurasian energy resources towards the European Union consumers. The issue of diminishing the energy obtained from fossil fuels has become a global challenge. EU also has set specific targets for renewable electric power, which will make 22.1% out of the total electricity production by 2010. With a greater or lesser determination, the Black Sea countries have started to use renewable energy resources, too. Romania would like to see the acceleration of participative processes in the Wider Black Sea region. The premises for that were created through the launching of the Black Sea Forum for Dialogue and Partnership as a regional platform meant to offer the necessary framework for the amplification of the multidimensional interactions between all kinds of regional actors. Romania would like to see also BSECO reformed, but at the same time deems that a “market for the regional cooperation” will bring efficiency to the existent cooperation processes. In the fight against cross border crime at the regional level, the Regional Centre for Combating Transborder Crime (SECI Centre) in Bucharest can have an essential input in the Black Sea Region, due to the fact that is an important contributor to the security of the South-Eastern European states and is considered the adequate instrument for transferring the experience and good practices in the region. In order to increase SECI Centre's impact in the Wider Black Sea Region, it should be connected and constantly cooperate with the Black Sea Border Coordination and Information Centre in Burgas, Bulgaria. For the permanent monitoring, systematic study and adequate understanding of the extremely dynamic geopolitical developments in the Wider Black Sea Region, it would be useful to create an Institute on Regional Geopolitics in Bucharest. The setting up of an institute with a regional geopolitical profile could become *an element of stirring the academic support for the new pro-active foreign policy of Romania in the Black Sea region.* Besides offering the necessary expertise for the decision makers, an Institute on Regional Geopolitics in Bucharest could take the initiative of creating a *consortium of centres and institutes for geopolitical research in the Wider Black Sea Region*, which, in turn, could be transformed in a *lobbying factor for promoting the European strategy in the region.* For studying the impact of the climate change in the Black Sea Region it might be useful to establish in Romania a Regional Centre for Studying the Adaptations to the Climate Changes. As an EU Member State, Romania has the obligation to offer technical assistance to the third countries that need to adopt standards as close as possible to those of the EU. Romania could get involved in the transfer of expertise to the Black Sea riparian countries in the following areas: *European affairs, education and assistance for development.* Besides lobbying for the EU accession to the Bucharest Convention, Romania can take actions of convincing Brussels' decision-makers to set up, together with the European Commission, a code of good practice in the environment domain. Romania,

as a country of the Eastern external border of the Union included in the transnational networks of organized crime and a transit country and, to a much lesser extent, a destination country for most Asian migrants and some African migrants it is called upon to bring its contribution to a better management of the EU borders, including by implementing the *Global Approach to Migration* to the ENP partner countries that Romania has as its direct neighbours – Ukraine and Republic of Moldova.

Recommendations with a general character

Romania should be more resolutely involved in promoting the European Union dialogue with its neighbours and in developing the TRACECA and INOGATE programmes and the BAKU Initiative. As an EU Member State, Romania could use the EU instruments, especially Free Trade Agreements, Autonomous Commercial Preferences and other stimuli, for bringing economic benefits to non- Member States in the area.

Recommendations regarding experience transfer

Regarding the mandatory assistance which Romania and Bulgaria as EU Member States, have to provide from the national budget for technical assistance (0.11 %-Bulgaria and 0.58 %-Romania), the two new EU Member States can transfer their expertise in the field of European affairs towards third riparian states within the Black Sea Region, using the entire EU range of instruments, including twinning. Romania and Poland, as EU border Member States at the Black Sea and Baltic Sea, might set the foundation of a special partnership in a 2+2 format for experience transfer in the security sector reform and institutional democratization fields towards the ENP countries from the neighbourhood next to them, Moldova and Ukraine.

Recommendations regarding the maritime transport

In the context of developing the security of the multifaceted transport would be very useful if Romania would initiate round tables and meetings with the EU support for reducing the traffic congestion and improving the transparency in the maritime transport system. At the same time, at a national level, Romania should have in mind that any proposed project has to address the policy of traffic decongestion and assuring its safety. As regarding the transparency and securing the intervention means in case of a necessity, Romania may propose a system of proportional tax on water transport and through pipes, calculated regarding the amount and the pollution risk, rather alike with the one for the European Scheme for Emission Commercialization.

Even if the EU documents do not envisage the transformation of European Maritime Safety Agency into an operational EU coast guard, the national coast guards, including the Romanian one, will have to share technical and operational instruments and material resources for cooperating on security issues. Romania could propose the introduction of a legislative measure regarding the Black Sea, as mentioned above, in the measures' package within the ERICA I and II projects.

Recommendations regarding teaching and education

Romania might propose the acceptance of transferable credits system, the joint recognition of studies, as well as common curricula in the higher education institutions within the Black Sea Region. Also, Romania may offer scholarships in the fields of education and assistance for development to third states within the Black Sea Region. There should be an opportunity for volunteers from the Black Sea Region countries, chosen by nongovernmental organizations, to be trained in Romania in order to cope with accidents such as oil leaks in the sea or other civil-military emergencies, such as earthquakes, floods and extreme weather phenomena.

Recommendations regarding tourism

Romania can propose a map to be drawn up in the riparian countries and the ones that have regional trade exchanges in the field of fisheries on the feasibility of maritime culture farms. Moreover, the sanitary-veterinary control that will accompany the activity of those farms should be determined in a protocol.

Recommendations regarding the frozen conflicts management

EU should analyze the opportunity for launching a civilian police mission in Transnistria, which would be the first ESDP mission in the ex-Soviet area. Taking into consideration the precedent of the EU experience in Bosnia and Herzegovina, in this mission could participate not only EU members – among them Romania as a border state – but also states that are not members of the Union, but have interests in the area, such as Russia and Ukraine.

Recommendations regarding migration

At the level of dissemination of good practices, experience could be drawn from the Söderköping and Budapest processes as well as the Migration Asylum Refugee Regional Initiative (MARRI). The EU Member States and the third countries within the Black Sea Region are equally interested in launching programmes of circular migration and concluding mobility partnerships. A pilot mobility partnership could be implemented in the Republic of Moldova.

Recommendations regarding combating trans-border organized crime

The interaction between Romania, Moldova, and Ukraine on combating organized crime should be coordinated within the BSECO framework, taking as a basis the supplementary protocol to the cooperation agreement in the field signed by the ministries of interior of the BSECO member states.

Recommendations regarding border management

Romania must carry out the implementation of the requirements imposed by the Schengen acquis and its eastern EU border status. Besides improving the integrated management system of its borders, Romania can express its availability for taking part in the second stage (2008-2009) of the EUBAM mission, thus bringing its contribution in the implementation of the EU security strategy in this area.

Recommendations regarding the setting up of new institutional structures

Romania should carry out the proposal of founding a Regional Centre for Studying the Adaptations to the Climate Changes, as a Research Base with Multiple Users, financed by the Ministry of Education and Research, who will use multinational personnel with high qualification, following the model of International Atomic Energy Agency. Romania should analyze the possibility of founding an Institute of Regional Geopolitics in Bucharest, under the aegis of Romanian Academy and the Romanian Parliament, as an element of stirring the academic support for the new pro-active foreign policy of Romania in the Black Sea Region and a lobbying factor for promoting the European strategy in the region.

RESEARCH INSTITUTES AND CENTERS

THE INSTITUTE FOR POLITICAL RESEARCH

CENTRE FOR LATIN-AMERICAN AND IBERIAN STUDIES (CSLAI)

CSLAI is a centre for studies and research organised within the Institute for Political Research at the University of Bucharest.

The mission of the Centre for Latin-American and Iberian Studies consists in researching the political life of Latin America and of the Iberian Peninsula, and in stimulating comparative studies with the Romanian and Eastern European region. This centre fills a gap in the Romanian intellectual arena, and aims to develop research projects and new directions of study within our own Political Science Department.

OBJECTIVES

CSLAI has the following general objectives:

- To produce a systematic research of Latin-American and Iberian politics;
- To foster the comparative study of Romanian and Latin American politics;
- To gain and uphold affiliation to international associations with similar scientific interests (REDIAL, LASA etc.);

- To integrate the most recent research findings with the teaching activity.

STUDIES

CSLAI is intricately connected with the undergraduate, Master's and doctoral studies at the Political Science Department of the University of Bucharest. The Master's programme in comparative politics and political theory, as well as the PhD studies that focus on Latin American and Iberian society, history and political regimes, feed into the activity of and are supported by the CSLAI members. The Centre thus brings together professors, MA and PhD students who seek to understand Latin American and Iberian politics in an interdisciplinary perspective.

RESEARCH

The main directions for research at the CSLAI are:

- Comparative study of "transition" and democratic consolidation in Latin America and in Eastern Europe;
- Comparative study of non-democratic regimes in Latin America and in Eastern Europe;
- Constitutional innovation in Latin American states;
- History and organization of Latin American political parties;
- Biographical studies of the more prominent political figures;
- History of Latin American political thought;
- History of Latin American and Romanian relations.

The specific topics of research are determined on an annual basis – in meetings that precede the contests for the recruitment of MA and PhD students – so as to define coherent and feasible projects.

STRUCTURE

The Centre is steered by a director of studies who coordinates MA dissertations and PhD studies. As part of the Institute for Political Research, CSLAI is directed by a council, comprising of three members of the teaching staff, PhD candidates or researchers, who are appointed once every two years by the Council of the Political Science Department.

ACTIVITIES

CSLAI has several permanent activities:

- Developing teaching resources (student handbooks, lecture notes, chronologies, etc.) and pursuing various research projects;
- Organising national and international conferences and workshops to present the results of research;
- Publishing specialised studies.

Aside from these permanent activities, CSLAI organises occasional public conferences, book launch events and debates around topics of current interest.

PUBLICATIONS

CSLAI encourages and supports the collegial editing of articles and scientific studies to be published in *Studia Politica. Romanian Political Science Review* and in *Analele Universității din București. Seria științe politice*, as well as in the following book series: *Polis* (at Humanitas), *Biblioteca de politică* (Nemira) and *Timpul prezent* (Editura Universității din București)

CENTER FOR THE STUDY OF ROMANIAN POLITICS (CEVIPOR)

CEVIPOR is the center for study and research of the Institute for Political Research with the Department of Political Science at the University of Bucharest.

OBJECTIVES

CEVIPOR has two major general objectives:

- to systematically research Romanian politics;
- to include the results of the research into the teaching curricula.

CEVIPOR aims at defining an interdisciplinary research field through studying Romanian politics. It also aims at explaining the role of the political phenomenon and its varieties in the Romanian society throughout modernity.

The two main directions of scientific interest of the CEVIPOR are:

- to genetically explain Romanian politics in its various manifestations starting with the early 19th century;
- to analyze recent and present-day political phenomena by adopting a well-documented and ideologically neutral stance.

STUDIES

The CEVIPOR is closely associated to the master and doctoral programs of the Department of Political Science. The M.A. program in European and Romanian politics, and the doctoral courses that systematically and thoroughly study relevant issues of Romanian politics are endorsed by the members of the Center. The members of the CEVIPOR are the faculty of the Department of Political Science, M.A. and Ph.D. students interested in the interdisciplinary study of the origins and evolution of Romanian politics.

RESEARCH

CEVIPOR focuses on several main research topics:

- the constitutional development of the Romanian modern state;
- present-day legislative and constitutional policies;
- representation and democracy;
- history and organization of the Romanian political parties;
- history of the political actors (biographies);
- history of the political ideas/ intellectual history of the Romanian political modernity;
- publishing documents and primary sources.

The research topics are established each year within the regular work sessions of the CEVIPOR. These meetings take place before the selection exams of the M.A. and Ph.D. students, in order to define coherent and workable research projects.

STRUCTURE

The main activity of the CEVIPOR is related to the professors that are responsible with coordinating dissertations and Ph.D. researches. As part of the Institute for Political Research, the activity of the CEVIPOR is coordinated by a scientific board composed of three professors and researchers, appointed every two years by the Board of the Department of Political Science.

ACTIVITIES

The permanent activities of the CEVIPOR are:

- to set up syllabi, monographs, dictionaries, chronologies etc. for the curricula and to conduct research projects;
- to organize national and international conferences and seminars;
- to publish articles, books, and research studies.

CEVIPOR also organizes occasional conferences, debates about a book release, and round table discussions on issues of the political agenda.

PUBLICATIONS

CEVIPOR promotes the publishing of scientific articles and studies in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, and in *Analele Universității din București [Yearbook of the University of Bucharest]. Political science series*. It also supports the series *Polis* (Humanitas Publishing House), *Biblioteca de politică [The Library of Politics]* (Nemira Publishing House), and *Timpul present [Present time]* (Bucharest University Press).

CENTER FOR COMPARATIVE RESEARCH OF CITIZENSHIP IN EUROPE
(EUROPOLITES)

EUROPOLITES is an advanced studies research center within the Institute for Political Research with the University of Bucharest.

The scientific mission of the Center is to study, from a comparative perspective, democratic citizenship across the different regions of Europe, and the constitutional definition of rights and civic liberties in the European states. EUROPOLITES aims at defining an interdisciplinary research field through studying the development of citizenship, civic, political and social rights in Europe, and their constitutional expressions. It also aims at explaining the articulation of the rule of law, democracy as a regime, and welfare policies within the European societies in the modern era.

OBJECTIVES

The main objectives of Europolites are:

- to promote the study of citizenship and of European comparative constitutionalism within the University of Bucharest;
- to conceptually and methodologically harmonize and make coherent all dissertations and Ph.D. researches written by students of the Department of Political Science that tackle the main topics of the Center;
- to elaborate research projects on the main topics of the center of faculty and advanced students;
- to include the results of the research into the teaching curricula

STUDIES

EUROPOLITES is closely associated to the master and doctoral programs of the Department of Political Science. The M.A. program in comparative politics and political theory, and the doctoral courses focused on the study of the rule of law, citizenship, democratic regimes, and constitutionalization of the European Union are endorsed by the members of the EUROPOLITES. The members of the Center are the faculty of the Department of Political Science, M.A. and Ph.D. students interested in the interdisciplinary study of the origins and evolution of democratic citizenship in the European societies.

RESEARCH

EUROPOLITES focuses on several research topics:

- varieties of modern citizenship in Europe;
- the origins and evolution of political rights in Europe;
- the origins, breakdown and re-emergence of representative governments in the 20th century Europe;
- the origins, withdrawal and re-emergence of the rule of law in Central and Eastern Europe;
- the communist regime and welfare policies;
- the origins of the European political representation and constitutionalization of the European Union.

The research topics are established each year within the regular work sessions of the Europolites. These meetings take place before the selection exams of the M.A. and Ph.D. students, in order to define coherent and workable research projects. The main objectives of the Center is to combine research and its results with the teaching curricula. The Center also aims at providing research skills to the M.A. and Ph.D. students, and topics and information for the courses and seminars from the curricula.

STRUCTURE

The main activity of the EUROPOLITES is related to the professors that are responsible with coordinating dissertations and Ph.D. researches. As part of the Institute for Political Research, the activity of the EUROPOLITES is coordinated by a scientific board composed of three professors and researchers, appointed every two years by the Board of the Department of Political Science.

ACTIVITIES

The permanent activities of the EUROPOLITES are:

- to set up syllabi, monographs etc. for the curricula and to conduct research projects;
- to organize national and international conferences and seminars;
- to publish articles, books, and studies within the field.

EUROPOLITES also organizes occasional conferences, debates about a book release, and round table discussions on issues of the political agenda.

PUBLICATIONS

Europolites promotes the publishing of scientific articles and studies in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, and in *Analele Universitatii din Bucuresti [Yearbook of the University of Bucharest]. Political science series*. It also supports the series *Polis* (Humanitas Publishing House), *Biblioteca de politică [The Library of Politics]* (Nemira Publishing House), and *Timpul present [Present time]* (Bucharest University Press).

CENTER FOR THE STUDY OF INTERNATIONAL RELATIONS (CECRI)

CECRI is the center for study and research of the Institute for Political Research with the Department of Political Science at the University of Bucharest.

OBJECTIVES

CECRI has two major general objectives:

- to research systematically and thoroughly the relevant issues and tendencies in the field of international relations;
- to include the results of the research into the teaching curricula.

The operational objectives of the CECRI are:

- to create a school of analysis of IR within the Department of Political Science and the Institute for Political Research;
- to identify and to mobilize resources in order to increase the number of books dealing with IR in the libraries of the Department of Political Science and the Institute for Political Research;
- to develop the skills of data processing and prognosis.

STUDIES

The CECRI is closely associated to the master and doctoral programs of the Department of Political Science. The M.A. program in international relations, and the doctoral courses that systematically and thoroughly study relevant issues in the field of international relations are endorsed by the members of the CECRI. The members of the Center are the faculty of the Department of Political Science, M.A. and Ph.D. students interested in the study of international relations.

RESEARCH

Within the main directions of scientific interest of the CECRI, the Center focuses on several relatively autonomous fields of research:

- history of international relations;
- major, medium, and minor actors of IR;
- dynamics of the European Union as an important actor of international relations nowadays;
- dynamics of NATO as an important actor of IR;
- theories of international relations;
- strategic studies (including studies on war as an instrument of politics);
- geopolitics;
- international institutions and organizations;
- prognosis (on short, medium, and long term) about the evolution of international relations.

The research topics are established each year within the regular work sessions of the CECRI. These meetings take place before the selection exams of the M.A. and Ph.D. students, in order to define coherent and workable research projects.

STRUCTURE

The main activity of the CECRI is related to the professors that are responsible with coordinating dissertations and Ph.D. researches. As part of the Institute for Political Research, the activity of the CECRI is coordinated by a scientific board composed of 3 to 5 faculty members of the European studies and international relations chair. The members of the scientific board are elected for two years by the chair and confirmed by the Board of the Department of Political Science.

Within the CECRI, there are several autonomous research groups consisting of faculty members and students.

ACTIVITIES

The permanent activities of the CECRI are:

- to set up syllabi, monographs etc. for the curricula and to conduct research projects (within the Institute for Political Research or the Department of Political Science, with or without other institutional partners);
- to organize national and international conferences and seminars; during each semester CECRI will organize at least one conference (individual or collective) to be held under the auspices of the Institute for Political Research;
- to publish articles and studies within the field, as well as, in the future, volumes (edited or individual);
- to monitor the developments of international politics.

The occasional activities of the Center are:

- to establish working groups that monitor the development of major international crisis situations;
- to set up consultancy programs or trainings, to be offered upon request;
- to participate to advocacy campaigns of well-defined target-groups in matters related to international relations;
- to organize debates and to publish studies or reports on specific events related to international relations.

PUBLICATIONS

CECRI promotes the publishing of scientific articles and studies on IR in *Studia Politica. Romanian Political Science Review*, and in *Analele Universitatii din Bucuresti [Yearbook of the University of Bucharest]. Political science series*. It also supports the series *Polis* (Humanitas Publishing House), *Biblioteca de politică [The Library of Politics]* (Nemira Publishing House), and *Timpul present [Present time]* (Bucharest University Press).

CENTER FOR ADMINISTRATIVE, CULTURAL AND ECONOMIC STUDIES

Founded in March 2007, the Center for Administrative, Cultural and Economic Studies (CSACE) aims to contribute to the development of theoretical and applied studies regarding institutions and administrative, cultural and economic processes. It will investigate both the structural-functional and historic dimensions of these institutions and processes, their interaction with other institutions and social structures, and their management in relationship with evolving global trends. Having an interdisciplinary vocation, CSACE will support master and doctoral level study programs of the Bucharest University, as well as post-graduate training programs run by the Department of Administration and Business. CSACE provides research and expertise to interested partners, and is open for cooperation with scholars and academic institutions worldwide.

Fields of interest:

- Comparative studies on economic growth and development paths in Europe
- Public administration in post-communist societies
- Development and planning of human resources
- Risk management
- Management of higher education, with special focus on quality insurance and university adjustment to the dynamic challenges of the 21st century

- Management of cultural institutions
- The production, dissemination and commodification of cultural goods
- Juridical cultures in modern Europe
- Corporate governance, design and development of sustainable organizations
- Cultural tourism
- Institutional history and culture

Thematic directions:

1. Administrative studies
2. Cultural studies
3. Institutions, theories and economic history
4. Management and entrepreneurial cultures

INSTITUTE FOR POLITICAL SCIENCES AND INTERNATIONAL RELATIONS ISPRI

The Institute of Political Sciences and International Relations, the Romanian Academy, was founded in 1990 under the name Institute of Social Theory and Politology, aiming to develop scientific researches in the field of social philosophy and political sciences. At the beginning, the Institute has worked out studies related to radical political changes in Eastern and Central Europe (Romania included) in the aftermath of the communist fall. These studies have been published later, after the institute was reorganized in January 2002, in the context of the transition from totalitarianism to democracy, the development of the political pluralism and civil society, strongly related to the evolution of the main political theories and doctrines.

Among the most representative activities of ISPRI is the carrying out of research projects along three major lines of analysis:

1. Present trends in political sciences;
2. Contemporary political systems (especially the one of Post-Communist Romania)
3. Euro-Atlantic integration processes, new European architecture, the role of EU in the system of international relations.

ISPRI is organized in three departments with a team of researches each and specialized in one of the three thematic directions above mentioned: the Department of Political Sciences, Department of Political Philosophy and Department of International Relations.

ISPRI edits the journal *Romanian Journal of Political Science and International Relations* in Romanian and English.

ISPRI has its own publishing house and a rich library with approximately 1 million books on socio-humanities and political topics.

THE EUROPEAN INSTITUTE OF ROMANIA (EIR)

The European Institute of Romania (EIR) is a public institution whose mission is to provide expertise in the field of European Affairs to the public administration, the business community, the social partners and the civil society.

Studies, training, translation and communication are EIR's key areas:

- conducting studies and policies and strategy analyses to support Romania's development within the European Union, and exercising its attributes as a Member State;
- organizing training activities in the domain of European Affairs;
- coordinating the translation and the linguistic and legal revision of the pre-accession acquis, of the ECHR case-law, of Romanian documents of legal nature, and setting up a consistent terminology;
- stimulating public debates on European issues.

The European Institute of Romania (EIR) started its activity in January 2000 as an organization aiming at providing support to the Romanian decision-makers during the accession process of Romania to the European Union. EIR began its activity as a PHARE project, with an initial staff of 22 people. The newly-settled organization had also a wider goal, namely being a forefront platform for making the Romanian society, especially the

policy makers and academia, aware of the most important developments in the rapidly changing and increasingly complex world of the European Union.

After 1 January 2007, the EIR shifted its strategic focus on the new priorities arising from Romania's EU membership, following the country's accession to the Union. The new priorities pertain mainly to the role, positions and possible alliances to be assumed by Romania on the European scene, emphasizing the need for a deeper examination at national level of the evolutions of the EU institutional affairs and policy-making at community level.

Nowadays, the EIR functions as a public institution under the coordination of the Department of European Affairs, which is the office in charge with the executive secretariat of EU Affairs within the Romanian Government. The EIR views are independent of any public or private bodies and are not aligned to any political party, denominational group or ideological movement.

The PHARE assistance offered financial and technical support for the first four years on a degressive basis, until its complete phase out. According to the current legal framework, the financing of the EIR's operating and investment costs can be covered from both public budget allocations and own resources.

The projects run by the EIR are focused both on building institutional capacity and creating specific expertise in the EU affairs area. It currently employs about 55 experts and other staff, including researchers, training and communication experts and translators.

Main achievements:

- about 60 pre-accession impact studies (PAIS) aiming at providing policy recommendations for the decision-makers involved in the negotiation process, as well as about 20 strategy and policy studies (SPOS) focused on some major fields of activity meant to enhance Romania's development and growth;
- about 36 training programmes and courses designed to develop the capacity of public administration to best answer to the challenges the European integration;
- more than 120 public conferences, round tables, debates and seminars aiming at stimulating at a national level in-depth public debate on European issues;
- more than 160,000 pages of Community acquis (translated and revised from a linguistic and legal point of view) and over 25,000 validated terminological entries.

CONCLUSIONS

The overview of the most representative contributions to political studies emphasizes the concepts and approaches used to deal with political and economic and social-related issues. In most of them the interdisciplinary character is due to researches gathering inputs from different areas, such as economics, demography, sociology, history, geography, international relations, geopolitics, and political sciences. A great number of scientific articles focus on major issues relevant for the contemporary evolution of the Romanian society and state. These provide a valuable basis for comparison with on-going political processes in other countries. The interdisciplinary imprint is even more obvious in the case of research projects. The two examples included in this report, the energy corridors and the Black Sea Basin, are equally significant for Romania, Ukraine and Bulgaria and could represent the basis for knowledge exchange and further cooperation between scientists in the three countries. Finally, the brief description of research institutes and centers could be a stimulus to enhance the opportunities for partnerships.

Contacts:

Prof. Claudia Popescu, Ph.D – Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania

Bogdan Popescu, Master Student - Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania

Some considerations on interdisciplinary research in international relations at Romania's level through bibliometric methods

Alexandru Gavriș, Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania

Abstract:

One of the highest challenges of nowadays is the understanding of science and the adaptation of resources to the society transformation. The development of the science is more and more interdisciplinary through the improvements made in communication and use of technology. The results are represented by the creation of new methods and solution which make possible the increasing integration of different science domains.

In the present paper the focus on interdisciplinarity analysis in the social sciences and in particularly in the international relations is caused by the need of producing new steps for understanding the research and by the need of finding solution where the unidisciplinary research may fail. This is our case for Romania, where we are trying to see if there is any new methodology presents in the international relations. For that it is used at first a keyword analysis of whose results is then mapped to see if there is any connectivity among topics. Thus, the method chosen rely heavily on bibliometric approach through can emphasis on which elements is directed the research in the international relations field. To do so, there have been picked the main university centers from Romania where international relations are taught and their respective main publications. These are:

- The Bucharest Academy of Economic Studies, International Business and Economics Faculty - *The Romanian Economic Journal*
- University "Al. I. Cuza", Faculty of Economics and Business Administration – Iasi, *Review of Economic and Business Studies (REBS)*
- University Babes Bolyai, Faculty of Economics and Business Management (BB) – Cluj Napoca, *STUDIA Universitatis Babes Bolyai OECONOMICA*
- *University of Craiova, Faculty of Economics and Business Administration, Annals of the University of Craiova, Economic Sciences Series*

The period selected for the nominee journals is 2006-2008, covering almost 350 papers. From the point of view of basic statistic description the selected keywords have an average of 6, while the average keywords from the paper title are 11.

Journals selected for analysis of interdisciplinary research of international relations are of regional impact, placed in categories B and C. That is why we chose to evaluate the content of the key terms. This approach allows one to see the diversity of terminology and shape of connections that emphasize interdisciplinary features or not. Also, the keyword analysis underlines the purpose of research and highlights the relationship between content and information, directly to the directions of study.

The discovery of interdisciplinary links through key-word analysis is the result of co-occurrence of terms, which means the power connections of the documents researched information. The advantage of this research is built on the objectivity of the type of analysis, provided that citing is built gradually in the social sciences. In the Romanian case of international relations research focused on a regional and local scale, this is even harder to develop and, as a consequence, to notice on such a short period of analysis.

Analysis by key-words goes from the assumption that the word is at the base of information. The words are considered thus points - nodes in shaping data streams. Relationship among them is easily observed when the outlined categories of words extracted from scientific abstracts studied are drawn. Moreover, grouping by key-words offers the opportunity to see a shift to some research directions and thus highlight the degree of interdisciplinarity at the visual level. To group key-words, a matrix is built on a frequency of occurrence, and the relationship that one word has with another one when that is found in another paper. Such connectivity offered by the matrix is represented then

visually. The resulted map expresses the conceptual structure of the field from which there has been extracted the words.

The main theoretical background developed by bibliometric analyses is in short resumed by some historical considerations and area of interest. It is noticed this way that keywords analyze is a good way to reveal the interdisciplinarity in many fields, but also it is needed a long period for doing this. Having just a reduced number of publication as in our cases and with not a very good filtrations of the papers chosen for publication makes very difficult not only the possibility of development of interdisciplinarity links, but a good research at academic level.

At the end of the current approach it has been represented the map of research for every journal and also the aggregated result. It can be easily noticed that there is no interdisciplinarity, the main focus being directed towards economical research with strong links on the various spatial interest of the recent times.

Interdisciplinary research in the social sciences knows a reduced interdependence. Using various methods and discoveries in the fields of science, the research has a large impact on international relations from Romania. Despite the overall coverage of this subject, the issues are mainly local and regional, connected to the evolution of the society in that period.

Interdisciplinarity international relations are on the need to use methods and knowledge of social sciences, but also the quantitative and qualitative models and experiments offered by the exact sciences. Being clearly interdisciplinary, the study of international relations is affected by economic orientation known by this discipline in Romania, which limits its development and less opportunity.

Interdisciplinary evolution at this level is limited, unclear, hard to perceive, so as a consequence, generated by the adaptive complexity of the research system and the Romanian society.

Keywords: *interdisciplinary research, international relations, Romania, bibliometrics, Iași, Cluj-Napoca, București, Craiova.*

Înțelegerea științei și adaptarea resurselor la transformările societății reprezintă una dintre cele mai mari provocări. Dezvoltarea științei cunoaște tot mai mult o interacțiune puternică facilitată de mediile de colaborare informatice și de dezvoltarea rețelelor de cercetare. Rezultatele sunt reprezentate de conturarea a noi metode și soluții în care îmbinarea domeniilor științifice este tot mai integrată.

Interesul pentru analiza interdisciplinarității în științele sociale și în particular în relațiile economice internaționale este datorat scopului acesteia de a produce avansări în înțelegerea cercetării și soluționarea dificultăților ce apar în cercetarea unidisciplinară. Această abordare a interdisciplinarității este subliniată de Klein și Newell [1] care notează că *“studiile interdisciplinare pot fi definite ca un proces prin care se răspunde la întrebare, se rezolvă o problemă sau se abordează un subiect care este prea larg sau complex pentru a fi analizat adecvat de către o singură disciplină sau profesie”*.

Multiplele schimbări la nivelul științei sunt reflectate regional de cercetările întreprinse. În acest sens, la nivelul României, abordarea problematicii relațiilor economice internaționale este sub impulsul folosirii de noi tehnici și metode și împrumutarea de concepte din domeniile științifice majore. Cât de mult este reflectată însă această afirmație în cercetarea propriu-zisă? Ea nu poate fi vizualizată și analizată decât prin cuantificarea și găsirea relațiilor între principalele cercetări economice. Aceasta este posibilă prin dezvoltarea rapidă a ramurilor infometrice (bibliometrie, webometrie, cibernetrie, etc.), prin care se poate reprezenta și analiza gradul de interdisciplinaritate. Astfel se poate oferi o imagine asupra legăturilor dintre domeniile științifice și evidenția pe ce elemente este orientată cercetarea din cadrul relațiilor economice internaționale.

Metodologie:

Bibliometria este axată pe analiză cantitativă a rezultatelor cercetării din orice domeniu transpuse în informație referențiată – bibliografie. Aceasta este tot mai ușor de localizat în prezent prin intermediul motoarelor de căutare sau al cataloagelor electronice de indexare. Folosirea de tehnici statistice și vizuale în cadrul analizelor bibliometrice conduce la examinarea dinamicii științifice.

Evoluția disciplinară prin analiza bibliometrică este supusă următoarelor reguli generale:

- Legea lui Bradford – măsurarea concentrației de cunoștințe din cercetarea academică. În cazul nostru ne interesează care sunt acele elemente cu potențial interdisciplinar din cadrul relațiilor internaționale
- Legea lui Zipf utilizată în stabilirea relației ierarhice dintre cuvinte, utilizată prin frecvența cuvintelor și mai apoi prin transpunerea în matricea de coocurență.

Cercetarea bibliometrică implică structurarea componentelor de analizat pentru a putea efectua măsurătorile. În general se acceptă că cercetarea poate fi realizată atât pe un singur nivel, cât și prin utilizarea mai multor nivele, funcție de dimensiunea studiului și mai ales de evoluția softwarelor dedicate. Principalele niveluri pe care se bazează bibliometria sunt: disciplina, facultatea, departamentul sau institutul de cercetare, grupul de cercetare, direcția de cercetare principală, revistă, articolele, patentele, colaborarea, citarea [2]. Abordarea tuturor este dificilă, existând numeroase probleme în transmiterea informației mai ales în zonele de cercetare mai puțin vizibile, așa cum sunt relațiile internaționale din România.

Colectarea datelor:

În condițiile în care revistele alese pentru analiza sunt de impact regional, încadrate în categoriile B și C, am ales să evaluez conținutul prin termeni-cheie. Această abordare oferă posibilitatea de a vedea diversitatea terminologică și conturarea de legături care subliniază sau nu interdisciplinaritatea. De asemenea, prin analiza cuvintelor cheie se subliniază scopul cercetării și relația dintre conținut și informație, conducând direct la direcțiile de studiu.

Descoperirea legăturilor de interdisciplinaritate prin analiza cuvintelor cheie este rezultatul co-ocurenței termenilor, adică puterea legăturilor informaționale din cadrul documentelor cercetate. Avantajul acestei cercetări este construit pe obiectivitatea tipului de analiză, în condițiile în care în științele sociale citarea se contruiește treptat[3], iar în studiile de caz regionale și locale întâlnite în revistele studiate cu atât mai greu. Ea este așadar *“o metodă promițătoare pentru descoperirea asocierilor dintre ariile de cercetare în cadrul științei și pentru relevarea legăturilor semnificative care altfel ar fi dificil de detectat”* [4].

Folosirea cuvintelor ca instrument de analiză a fost utilizată în cadrul colaborării dintre Centre de Sociologie de l'Innovation of the Ecole Naționale Supérieure des Mines of Paris and the CNRS (Centre Național de la Recherche Scientifique) of France la nivelul anilor '80.

Analiză prin cuvinte-cheie pleacă și de la ipoteza conform căreia cuvântul este la baza informației. Cuvintele reprezintă așadar punctele de legătură - noduri în conturarea fluxurilor de date. Relația dintre ele este ușor de observat în momentul în care sunt conturate categorii de cuvinte extrase din abstractele științifice studiate. Gruparea de cuvinte-cheie oferă în plus și posibilitatea de a observa orientarea către anumite direcții de cercetare și astfel evidențiază gradul de interdisciplinaritate la nivel vizual. Pentru a putea grupa cuvintele cheie este construită o matrice pe baza frecvenței de apariție, precum și a relației pe care un cuvânt o are cu altul în momentul în care se regăsesc în alt articol.

Conectivitatea astfel oferită de matrice este reprezentată vizual. Harta astfel conturată exprimă structura conceptuală a domeniului din care au fost extrase cuvintele. Explorarea științei prin această metodă a cunoscut o puternică dezvoltare începând cu anii

'90. Diversitatea aplicabilității a demonstrat în primul rând interdisciplinaritatea și a permis prezentarea vizuală a realității științifice. Astfel, un număr mare de cercetători s-au folosit de această metodă pentru a explora universul științei: *inginerie de software* (Coulter, Monarch & Konda, 1998), *chimie polimerică* (Callon, Vourthial & Laville, 1991), *scientometrica* (Courtial, 1994), *cercetări de rețele neuronale* (Noyons & van Raan, 1998; Van Raan & Tijssen, 1993), *siguranță biologică* (Cambrosio, et. al. 1993), *cercetarea acidificării* (Law & Whittaker, 1992), *patente* (Courtial, Callon & Sigogneau, 1993), *optomechatronica* (Noyons & van Raan, 1994), *bioelectronică* (Hinze, 1994), *medicină* (Rikken, Kiers & Vos, 1995), *biologie* (Rip & Courtial, 1984; Looze & Lemarie, 1997), *fizica materiei condensate* (Bhattacharya & Basu, 1998) [5]. Domeniile alese evidențiază posibilitatea de a remarca interdisciplinaritatea, focalizarea atenției asupra științelor exacte și a interacțiunii cu biologia.

Cercetarea interdisciplinară prin metode bibliometrice a pornit de la studiile inițiate de Technology Policy Unit (University of Aston în Birmingham, UK) și Chemistry and Society Programme (University of Leiden). Mai recent abordarea s-a dezvoltat puternic în SUA, Germania în legătură cu analizele biologice și sociale, respectiv tehnice. În Spania sau Brazilia cercetările au fost individuale și în cadrul unor programe mai largi. Finlanda reprezintă un caz special, deoarece aici s-au dezvoltat doar tehnici și metode pentru domeniile tehnice, dar a căror aplicabilitate în analiza bibliometrică a fost recent demonstrată prin dezvoltarea de aplicații speciale (SOM). Dezvoltarea internetului a condus la multiple abordări, tot mai multe universități și centre de analiză a informației fiind implicate atât în cercetare cât și în comercializarea metodelor și a rezultatelor.

Există însă și riscuri de utilizare a acestei metode. Ele sunt subliniate de Eliezer Geisler [6]:

- Criteriile de selectare ale cuvintelor implica erori de analiza, deoarece autorii ce au introdus termenii cheie au în vedere selecționarea lor astfel încât să fie cât mai bine remarcate.
- Repetarea poate fi artificială, crescând numărul de repetări și astfel diminuând reprezentativitatea pe care ar trebui să o aibă în interpretarea datelor
- Utilizarea textelor din baze de date gratuite.

Deoarece în analiza noastră numărul de reviste și implicit de articole nu este ridicat, impactul internațional este redus, iar serviciile de indexare prezintă costuri ridicate am extras manual cuvintele cheie. În plus, așa cum subliniază Ding, Chowdhury și Foo [5] calitatea de indexare este slabă.

Revistele selectate au fost alese dintre principalele publicații naționale funcție de orientarea profilului facultății către relații economice internaționale. Astfel am ales 4-5 centre universitare reprezentative în care relațiile internaționale sunt considerate componenta esențială a cercetării și educației din România. Dezavantajele majore întâlnite în această analiză sunt date de recentă indexare a materialelor publicate și de absența pentru anumite articole a cuvintelor cheie. În plus continuitatea seriilor de timp și structurile revistelor sunt elemente a căror influență a afectat rezultatul final. Gruparea lor este următoarea:

- ASE, Facultatea de Relații Economice Internaționale - *The Romanian Economic Journal*
- Universitatea "Al. I. Cuza", Faculty of Economics and Business Administration – Iași, *Review of Economic and Business Studies (REBS)*
- Universitatea Babeș Bolyai, Facultatea De Științe Economice Și Gestiunea Afacerilor (BB) – Cluj, *STUDIA Universitatis Babes Bolyai OECONOMICA*
- Universita din Craiova, Faculty of Economics and Business Administration, *Annals of the University of Craiova, Economic Sciences Series*

Perioadă din care am ales publicațiile este cuprinsă între 2006-2008, acoperind **aproximativ 350 de** articole. La nivel descriptiv statistic cuvintele cheie selectate cumulează o medie de **6**, în timp ce numărul mediu de cuvinte din titlul articolului este **11**. În general, consider că utilizarea cuvintelor-cheie din cadrul abstractelor selecționate este în multe cazuri greșită, iar numărul lor redus nu aduce clarificări asupra metodelor și direcției de cercetare.

Spre deosebire de analizele bibliometrice specializate, unde standardizarea și experiența indexării asigură o eficientizare a fluxului de lucru alături de o continuă îmbunătățire a rezultatelor, în cadrul prezentei analize gruparea cuvintelor cheie s-a realizat pe domeniile indicate de articol și profilul facultății care publică respectivă revistă.

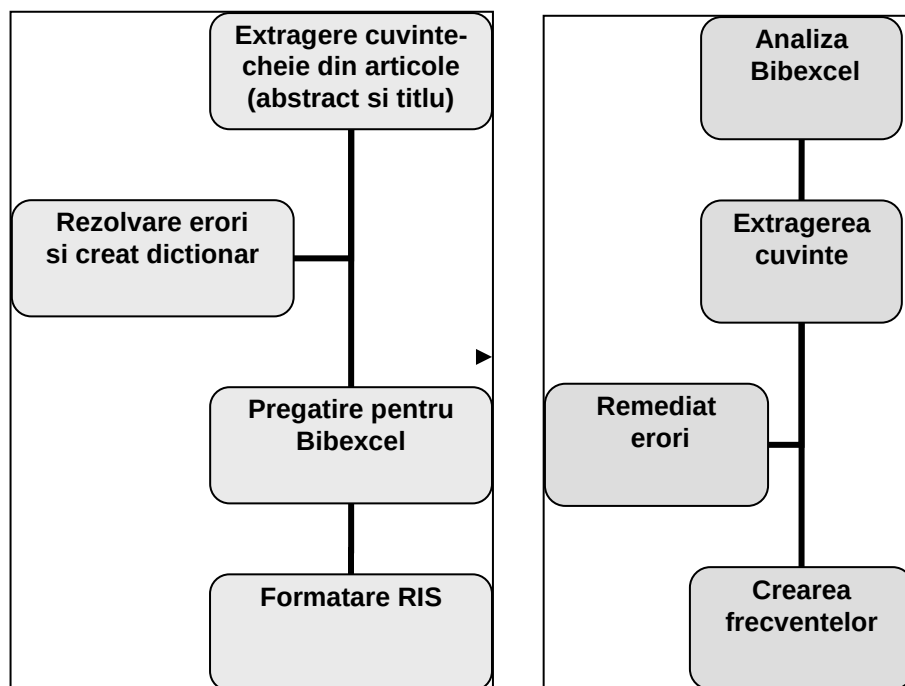
La nivel internațional principalele direcții de reprezentare spațială și analiza sub aspect scientometric sunt destul de difuze. Ele se află sub impulsul a două direcții: comercială și comunitatea open source și sunt condiționate de direcția de cercetare. Din încercările întreprinse și rezultatele care menționează utilizarea programelor în cauză se remarcă: Treemap, VosViewer, Sonifiz, Bibexcel, Wordstat, Ucinet, Pajek, Tlab, etc. [7].

Reprezentarea datelor

Pentru analiză prin cuvinte cheie am folosit două programe: Ucinet[8] și Bibexcel[9]. Extragerea cuvintelor, frecvența lor și legăturile dintre ele au fost realizate cu Bibexcel, iar Ucinet a permis prin extensia sa – Netdraw vizualizarea rezultatelor. Principalul rezultat al vizualizării este scalarea multidimensională.

Bibexcel este un instrument dezvoltat pentru a ghida cercetarea bibliometrică prin intermediul generării de fișiere text care mai apoi pot fi importate în alte programe în vederea unei refinări a cercetării realizate.

Ucinet este un program de analiză în primul rând al datelor de tip social prin diferite metode. Împreună cu el programul de vizualizare Netdraw realizează reprezentarea datelor și a rețelelor obținute din analiza datelor.

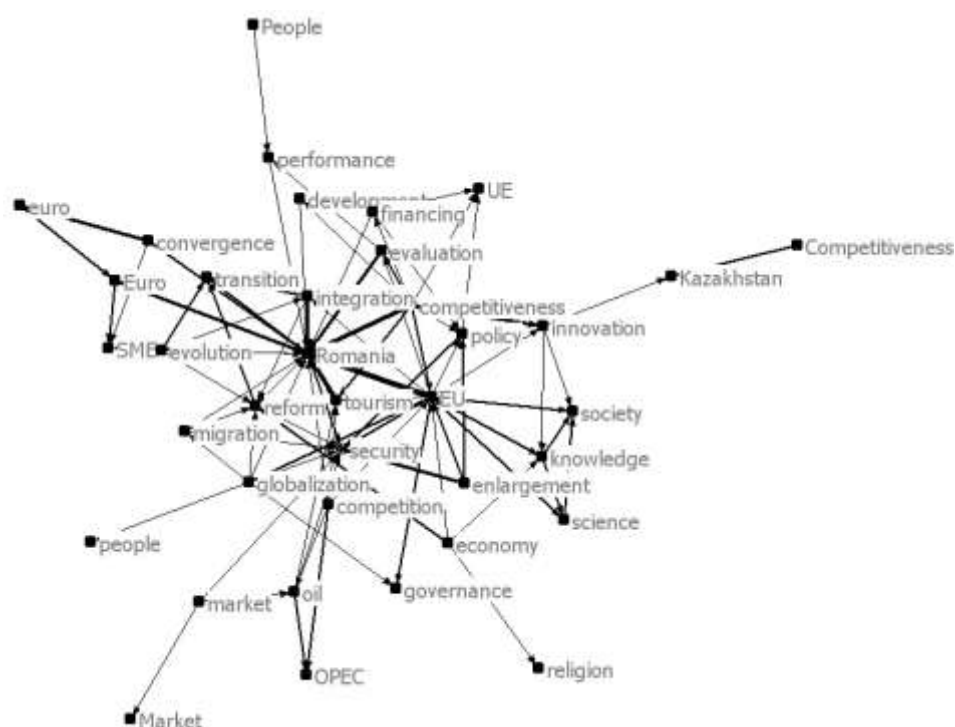

fig. 1. Reprezentarea legaturilor în cadrul *The Romanian Economic Journal*

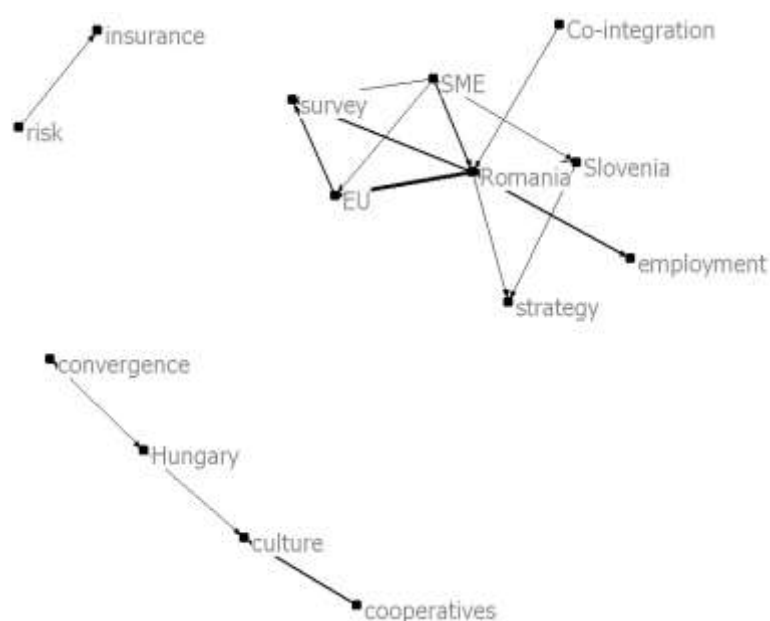

fig. 2 Reprezentarea legaturilor în cadrul *STUDIA Universitatis Babes Bolyai OECONOMICA*

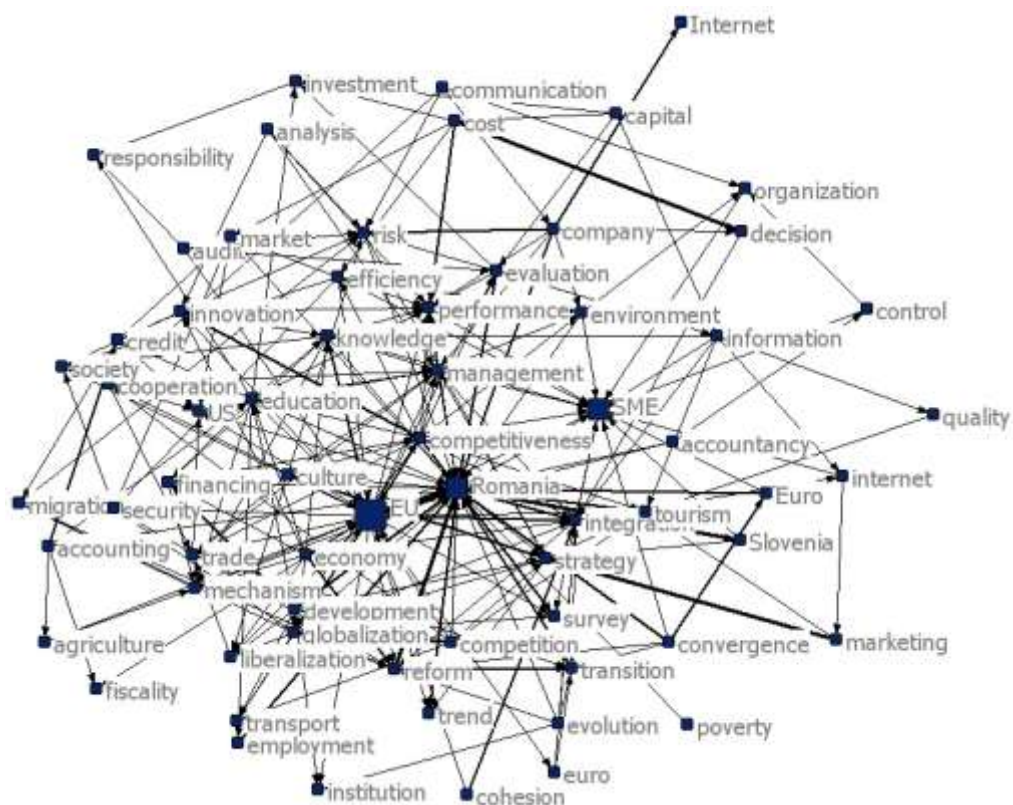

fig. 5. Reprezentarea legaturilor în cadrul jurnalelor studiate

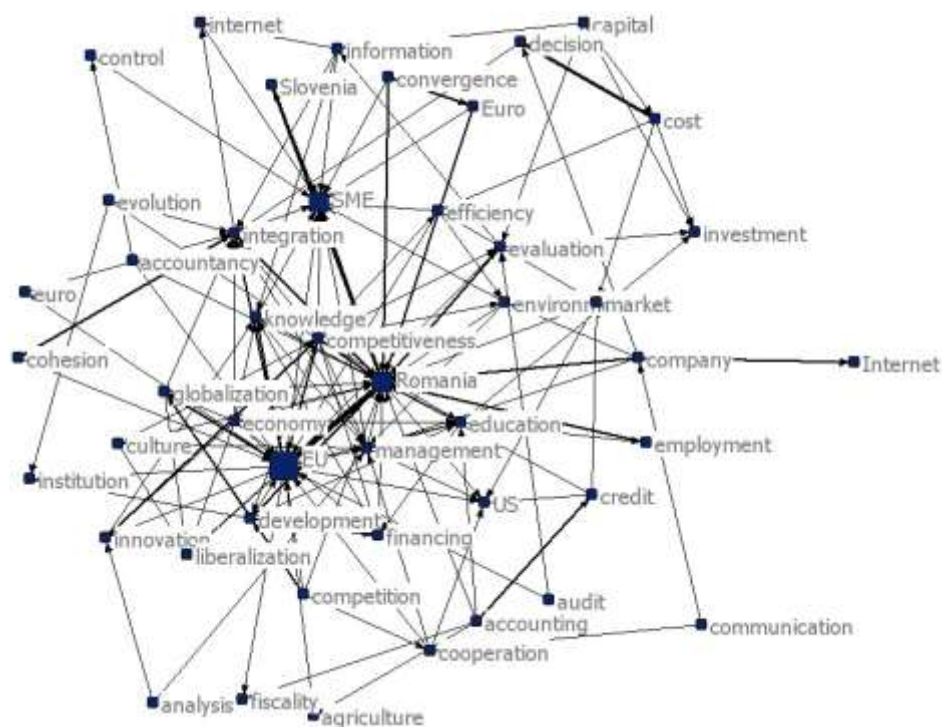

Fig. 6. Principalele legaturi la nivelul României

Concluzii

Cercetarea interdisciplinară în științele sociale cunoaște o inerdependență redusă. Utilizarea diverselor metode și descoperiri în domeniile de cercetare ale științei nu are un impact mare asupra relațiilor internaționale din România. În pofida ariei de acoperire

globale a acestei discipline, subiectele sunt preponderent locale și regionale, conectate la evoluția societății în perioada respectivă.

Interdisciplinaritatea relațiilor internaționale este dată de necesitatea utilizării metodelor și cunoștințelor din științele sociale, dar și de modelele și experimentele cantitative și calitative oferite de științele exacte. Fiind clar interdisciplinar, studiul relațiilor internaționale este afectat de orientarea economică pe care o cunoaște această disciplină în România, ceea ce îi limitează și mai mult posibilitatea de dezvoltare.

Evoluția interdisciplinară la acest nivel este limitată deci și generată de complexitatea adaptativă a sistemului de cercetare și a societății românești.

Bibliography:

- [1] J. T., Klein, and W. H. Newell, (1997). "Advancing Interdisciplinary Studies". In *Handbook of the Undergraduate Curriculum: A Comprehensive Guide to Purposes, Structures, Practices, and Change*, Jerry G. Gaff, James L. Ratcliff and Associates (Eds.), San Francisco: Jossey-Bass, (1997), pp. 393-415, pg. 393
- [2] J. Rinia Ed, "Measurement and evaluation of Interdisciplinary research and Knowledge transfer", Center for Science and Technology Studies (CWTS), Faculty of Social and Behavioural Sciences, Leiden University, pg. 30, Sept. 4, 2009, [online]. Available: <https://openaccess.leidenuniv.nl/handle/1887/9923> [Accessed Sept. 4, 2009]
- [3] É. Archambault and É. V. Gagné, "The Use of Bibliometrics in the Social Sciences and Humanities", 2004, pg. 48, Sept. 4, 2009, [online]. Available: www.science-metrix.com/pdf/Science-Metrix_Use_Bibliometrics_SSH.pdf [Accessed Sept. 4, 2009]
- [4] Q. He, "Knowledge Discovery Through Co-Word Analysis", *Library Trends*, vol. 48, No.1 Summer, 1999, pp.133-159, 1999, pp. 5, Aug. 6, 2009, [online]. Available: http://www.ideals.illinois.edu/bitstream/handle/2142/8267/librarytrendsv48i1i_opt.pdf?sequence=1 [Accessed: Aug. 6, 2009]
- [5] Y. Ding, G. C. Gobinda, F. Schubert, "Bibliometric cartography of information retrieval research by using co-word analysis", *Information Processing and Management: an International Journal*, Volume 37, Issue 6, 2001, pp. 817 - 842
- [6] E. Geisler, "The metrics of science and technology", Quorum Books, Westport, 2000, pg. 182
- [7] "Resources related to content analysis and text analysis", Aug. 6, 2009, [online]. Available: <http://www.content-analysis.de/software/quantitative-analysis> [Accessed: Aug. 6, 2009]
- [8] S. P. Borgatti, M. G. Everett, and L. C. Freeman. (2002) Ucinet 6 for windows: Software for social network analysis. Analytic Technologies, Harvard, MA. [Online]. Available: <http://www.analytictech.com/>
- [9] Olle Persson, Bibexcel. [Online] Available: <http://www8.umu.se/inforsk/Bibexcel/>

Contacts:

Gavriș Alexandru - Lecturer, Ph.D.

Academy of Economic Studies- Bucharest, Romania, Department of Economic History and Geography, alexandru.gavris@rei.ase.ro

ENTERING OF RIGHT-BANK UKRAINIAN GENTRY INTO STATE AUTHORITY SYSTEM OF RUSSIAN EMPIRE

Mikola Barmak – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr
Hnatyuk, Ukraine

Abstract:

Beginning from the second half of the 19-th century Russian historiography gained the opinion that gentry of “principally” former Rich Pospolyta did not want to join military or civil services[Error! Reference source not found.]. Russian scientists are convicted that it was Right-bank gentry’s mistake: they ignored the chance to influence the policy in the region what they later paid for in contrast to Left-cost gentry who volunteered and joined Russian authorities[Error! Reference source not found.]. This point of view is supported among a lot of contemporary researchers. But attentive investigation of the documents of the first half of the 19-th century proves absolutely different thing – gentry aspired to serving for Russian powers but they provided the conditions that did not allow coming that wish true.

The question of involving local gentry (reliable gentry) to Russian powers activity was widely observed by Katherine II. She was absolutely right considering that rapid taking under the control and effective ruling such a big territory are impossible without participating in the process by people who live in the region know its peculiarities quite well and so on. Even after the first division of Rich Pospolyta Katherine II allowed taking to governmental reliable people from the local gentry, choosing “real” noblemen among the numerous Right-bank gentry[Error! Reference source not found.]. Only having determined true to the empire people they could allow working for state services like it had been in common Russian provinces. Besides, on 8 December 1792 general Krechetnikov was recommended by Katherine II to involve local “loyal” gentry to state authorities[Error! Reference source not found.]. Moreover, she suggested not disturbing the Rich Pospolyta administration order temporarily, until the full rights Russian state order was formed.

A part of Polish gentry wanted to serve for Russian powers trying that way to defend their property and gain new one. For their serving gentry, as it had been in Rich Pospolyta, wanted to have their privileges guaranteed, right to influence state policy returned. Instead, Russian authority offered gentry only state officials’ status and more, they had to obey the autocratic authority.

The essence of the problem of involving gentry to state authorities manifested itself from the first days of Russian ruling the newly joined territories, was included in discrepancy of bureaucracy in Rich Pospolyta and Russian Empire. In Poland state authorities were mainly electoral bodies of gentry arbitrary. Back in Russia these were establishments in which posts were occupied by the officials appointed only on the protection of superior officials, state officials were totally under the control of autocratic authority receiving only miserable salary for their accomplishing duties.

Throughout all the first half of 19-th century in their “gentry’s needs” presentations Russian Empire western provinces gentry ask for recognizing Polish ranks. The acknowledgement of present and future property possession which had been received with ranks depended exactly on this point. Russian authority considered former Polish ranks to be strange to Russian system of regulation because they had accomplished different tasks in Rich Pospolyta, they had had different assignment, they had nothing in common with empire power structure so there was no reason to create new ranks. We must not forget the fact that Rich Pospolyta had fought against Russian Empire about territory space for several last centuries. Many of gentry got their privileges for participating

“in that struggle that is why recognizing such ranks caused serious indignation among Russian nobility.” On the other hand fear, envy and even hatred against Polish gentry who conducted too freely and to some extends with too much self-will could be clearly noticed. Having acknowledged their status and ranks, gentry could protect their property which was in the possession plans of Russian superior officials.

In the times of Katherine II, Paul I and Alexander I autocracy policy according to participation of gentry in state authorities was lead to such points:

- First of all to involve into cooperation the richest part of Polish gentry giving the superior posts and even giving guarantees about property defense and multiplying;
- With the purpose of recognizing a tiny prosperous part of gentry they decided to make “gentry discrimination”, meaning acknowledging by authorized Russian powers of the documents which prove to be a gentry representative;
- To recognize some Polish ranks substituting them with Russian ones afterwards;

Only after realization of these measures gentry could be let to state services on the same conditions that were demanded from Russian nobility.

Right-bank gentry appearing in Russian Empire state bodies passed through several stages: from involving “reliable gentry” during Katherine II’s rule to compulsory entering civil and military services that in the times of Mykola I was much more alike punishment.

Gentry’s involvement to newly established Russian authorities on the territory of Right-bank Ukraine caused several problems to be solved. The first of them was the recognition of Polish ranks and their adaptation to absolutely different system existing in Russian Empire. Another problem of mutual relations between Russian power and gentry was the desire of Polish gentry to have the positions (even in Russian hierarchy of power) which would correspond to their ranks. This grew the conflict of duplicating functions of the officials of Russian authorities and those gentry representatives who wished to serve in the newly formed state bodies and have the posts corresponding their ranks.

Wishing to control newly joined territories the empire aspired to involving gentry to services so recognition of Polish ranks and their coordination with Russian ones was inevitable. Katherine II did not solve this problem on the level of legislation though she had promised gentry to save their posts and ranks. There was a try to coordinate the status of ranks of former Rich Pospolyta and Russian Empire which was a decree announced by general-prosecutor on behalf of Paul I on 24 September 1797: “About the issue of patents to Polish officials on provinces acquired in Poland, for merited ranks alike the are distributed among Russian officials on great Russian provinces”[**Error! Reference source not found.**]. By this decree the emperor wanted to simplify the procedure of distributing confirmation documents for the rights of rank possession and equal according to status the ranks of former Rich Pospolyta and Russian Empire. But another problem appeared: the ranks differed not only in quantity and names but in functions accomplished as well. There were two ways out of this situation: to recognize all the Polish ranks (which nobility were against) or to recognize only some of them which were to some extends similar to Russian ones. Superior officials were for the thought that before recognizing former Polish ranks they needed to do preliminary confirmation gentry status and granting Russian nobility status work.

Though governmental circles were to some extends interested in involving gentry to state services recognition as nobility and adaptation of Polish ranks to state system went unwillingly. Only on 18 May 1839 Gerald sent the circular “about laying the description of Polish ranks and posts to all the gentry deputy assemblies of western provinces of the empire”[**Error! Reference source not found.**].

On 4 February 1852 they adopted an emperor decree which counted former posts in Rich Pospolyta[**Error! Reference source not found.**]. It concerned only those who proved their being representatives and had become Russian nobility representatives. This decree determined the status of their posts equated them with those operating in Russian state

system. Nevertheless, it did not influence the situation greatly because by that time they had established Russian legislature in managing the territories of Right-bank Ukraine. Moreover, Russian officials did not have any intentions to return gentry power according to their former ranks even acknowledged by Russian authority. And more, no one was going to give back mansions that had been gained by gentry for their ranks.

Establishing Right-bank Ukraine lands management personnel Russian government relied first of all on controlled official personnel formed of people from central provinces. With the aim of quick russification of these territories authorities encouraged nobility from Great Russian provinces to take part in introducing empire policy appointing them to superior posts in state authority bodies locally. In general nobility and officialdom in Russian Empire played the role of executors of “emperor’s will”. Official Russian power did everything possible to complicate or close the access to state services for the majority of gentry, they declared participation in governing western lands only (that was only at the beginning) and free access to state services. Activity principles of Russian authority were strange to gentry who under strongly limited power of the king of Rich Pospolyta played reasonable role in formation and realization of state policy. For gentry representatives who tried to take part in governing Right-bank Ukraine through Russian authorities one of the motives of their activity was desire to revitalize their own state.

In general gentry saw no reason for serving the empire-lands and mansions were not distributed. There was no sense in being average officials getting miserable salary, this humiliated and dishonored them.

Having come to power Mykola I started the period of radical measures involving gentry to services. Voluntary participation changed into compulsory and was considered by the emperor and superior officials now as one of the measurements which would help russificate Polish gentry and put them under the authority control.

Mykola I started with the restriction of the officials’ circle who could be elected to the posts at nobility assemblies. Now, the candidates could be only those who had had experience in military or civil services. Senate decree of 9 March 1826[**Error! Reference source not found.**] declared the proposal of Grand Prince Kostyantyn Pavlovych about the order of 1802[**Error! Reference source not found.**]. According to this “young nobles who did not serve in military services or served but did not get chief officer rank and did not learn Russian language were not to be given a post depending on gentry choice under any circumstances”. Those, who had had such posts, were temporarily allowed to fulfill their duties.

Implementing emperor’s strategic line officials put various obstacles in the way of gentry entering state services. First they received the task to assist composing genealogical registers in provinces by gentry’s assemblies. Then they started long and “persistent” work on checking and rechecking that data because the authorities did not trust the genealogical registers information which was given by local town councils.

Volyn’ and Podillya gentry complained to Senate about having not been allowed to serve in civil services or military units. At the end of 20-ss of 19-th century composing genealogical registers was almost accomplished in Podillya province. Gentry again asked Senate to admit its representatives to military or civil services depending on certificates given by local town councils. As an answer to this request there was announced a decree: “about admitting Podillya province gentry to military and civil services according to local town councils certificates”[**Error! Reference source not found.**]. Not believing gentry Mykola I ordered his officials to continue making obstacles according to admittance to state services.

The open attack of Russian authorities began after armed rebellion of gentry for Rich Pospolyta revival in 1831. From 30 July 1831 Mykola I’s nominal decree prohibited taking gentry to state services without a special permit of the emperor. The prohibition spread throughout the territories of Vilensk, Hrodnensk, Minsk, Volyn’, and Podillya provinces[**Error! Reference source not found.**].

On 26 September 1833 Mykola I declared regulations of the committee of ministers according to which gentry from joined Polish territories when entering educational establishments needed to show special certificates to prove that they had not been involved in the rebellions taking place in those provinces[Error! Reference source not found.].

For participating in competition for the post from nobility or entering civil or military services there was a compulsory condition of “political loyalty” of candidates. So, according to 6 July 1841 decree appointing to military service gentry from “returned from Poland” provinces responsible officials had to demand the certificate “about not being involved in Polish rebellion”[Error! Reference source not found.].

12 October (14 November) 1835 nominal decree “about holding nobility election in returned from Poland provinces” included the following regulations: “From this moment in provinces: Volyn’, Kyiv, Podillya – those who served in military or civil services for less than 10 years have no right to be elected to posts which nobility can be admitted to”[Error! Reference source not found.]. The exception was those who had served for two three year terms in the electoral posts. In case of absence of candidates fitting these demands Mykola I ordered to take people recommended by local governor (this means that electoral posts became appointing).

During “total investigation of former Polish gentry” and presenting a part of its representatives status of Russian nobles Senate decree was declared which allowed western provinces citizens to enter state services according to the certificates by inspection commissions. This document was adopted on 4 January 1840[Error! Reference source not found.]. Several months before that on 2 October 1839 another Senate decree had been declared: “about appointing children of former gentry to civil services”[Error! Reference source not found.]. On 4 May (3 July) 1842 Mykola I confirmed state council thought: “about distributing rights for entering services among those insurgents whose ancestors had been considered insurgents because of concurrence of circumstances”[Error! Reference source not found.].

Taking into consideration previous reprisals gentry did not trust Mykola I and were not in a hurry entering state services. This called emperor’s dissatisfaction and a number of new decrees which made young nobility from 18 to 25 years old enter civil or military services. Now aiming to reeducate gentry Mykola I forms force involving gentry in civil or military services on legislative level. At the beginning of 50-s he passed several orders according to which nobility youth was forced to enter civil or military services. Emperor considered that such strict measures were needed for reeducating gentry youth through Russian army or civil service because they had become too arrogant and ill-bred.

In 21 April (3 May) 1852 nominal decree of Senate Mykola I orders “to order out sons of non-orthodox landlords of western provinces”[Error! Reference source not found.]. The argument for adopting such legal document was the point that a lot of nobles from western provinces (that is former gentry) had had no desire to serve in neither civil nor military services (as if there were no obstacles for such serving). The main points of this document are as follows:

- sons of noble non-orthodox landlords of western provinces who owned not less than 100 peasants on reaching 18 were to be ordered out to serve as ensigns or cadets with passing the exam (if a young man failed he became a private with the rights of a noble);
- 16- — 18- year olds who volunteered to serve had the right of choosing what regiment to join but they also had to pass the exam. The places of possible serving were determined by the emperor – these were central provinces of Russia or the Caucasus;
- Those willing to serve in civil services had to inform about that in advance. They could be sent to great Russian provinces only;
- According to emperor’s nominal decree physical and ordering young men out were to be done twice a year (1 January, 1 July). For accomplishing this were responsible governor-generals, governors and provinces marshals of the nobility;

There were two categories of people who could be released from compulsory serving, these were – the only sons in the family and health conditions. Certificate on unfitness for military services could be handed only by governor-generals personally. Those released from military service were to have physical twice a year until they were 25.

On 25 June 1852 Mykola I approved special “regulations of admitting nobility of western provinces to military service”[**Error! Reference source not found.**]. With military pedantry the document described dispatching order from places of living to quartering of forces; military ranks exam order; deployment and enrollment; military service rights and release.

Noblemen recruits from Volyn', Podillya and Kyiv provinces had to arrive in Kremenets' where the headquarters of Russian army based. Governors sent the noble men lists pointing out those who had volunteered and those who had not to Kremenets'. The “regulations” pointed out that if the documents were not in time the candidate had to be enrolled anyway.

According to the “regulations” 16- — 18-year old gentry who volunteered were recommended to be sent to place they wanted. Besides, they received the right to demobilize “having served at the front” (places of military operations) for 5 years.

Other gentry's place of serving (it can be clearly understood that these were not the best places but remote garrisons “in the vast areas of Russia”) was determined by military supervision. The term of serving was not less than 10 years. During serving recruits saved nobility representatives privileges (“they could use their own rights during the service, according to their origin”). After successful passing exams a recruit received officer rank, in case he failed his exams he became a private.

The regulations confirmed the decree of 21 April (3 May) 1852: about dismissal from military service because of health conditions or “worth respect circumstances” by governor-general presentation and personal emperor's permit. Even after a gentry representative had been considered unfit because of bad health conditions he was transferred to battalion of interior guard. The regulation of other rights of gentry who served in Russian army was determined by common military laws.

It is clear that such legal documents are due to nervousness among the nobility of Right-bank Ukraine as in general among the nobility of western provinces of the empire. There were a great number of inquiries and requests addressed to governors and governor-generals. On that point on 10 June 1852 Mykola I approved the statute of ministers Committee: “about the order of accomplishing of the decree concerning ordering out nobility sons in western provinces”, in which the minister of interior explained some of the points of the statute which caused the most of the questions[**Error! Reference source not found.**]. The main of these are as follows:

- Young noble men who studied at gymnasia, universities and other state educational establishments were allowed to finish their studies. In case they did not enter civil service they had to be forced to join army forces;
- If a young noble after his parents death or having separated his own mansion from his parents' one had already come into the possession rights then there was no need to make him join military forces;
- If someone of noble men from 18 to 25 years old was in allowed by local authorities “absence” in other Russian provinces it was necessary to recall him and send to the armed forces.

In their orders the officials from Ministers committee pointed out that supervision concerning military services serving was lead by local marshal of the nobility under the control of province leader. Common supervision and accomplishing control of these decisions were made by governors and governor-generals.

Considerable part of western provinces nobility of the empire did not possess big demesne and many peasants. In order to cover this part of gentry, on 20 August 1852 on the order of the emperor they published a special Senate decree “about accepting poor

noble men from western provinces to military service”[Error! Reference source not found.]. According to it this part of nobility was also made enter military service. They were sent call-up papers, collected and having been provided with a one horse carriage for one or two sent to assembly points. Governors had to observe noble men to wear corresponding to seasons clothes. This senate order was duplicated on 7 January 1853 in the decree “about poor noble men from seven western provinces who had a desire to join military forces”[Error! Reference source not found.].

The nominal decree that had been announced in military department on 17 October 1852 spread “the rules on accepting noble men from western provinces to military services” from 5 June 1852 on those noble men from western provinces who volunteered either[Error! Reference source not found.].

That was complete catastrophe for many of gentry because they did not know Russian language, hostile condition from officers’ side, religion differences and some other reasons. Compulsory involving youth in, first of all, military forces decrees and other documents made Polish gentry apply for entering civil service in mass.

In mentioned above “Regulations” from 10 June 1852[Error! Reference source not found.] minister of the interior paid his attention to the fact that in case of voluntary choice of civil service many of gentry representatives would like to enter service in capitals first of all. He immediately notified that there were not many vacancies in big cities such as St. Petersburg and Moscow to satisfy all the desiring. Moreover there was the prohibition in many state establishments that did not allow taking to posts western provinces representatives who had not had 5-year experience. Understanding that this question needed separate consideration and regulations this high-rank official noticed that the decree on civil service of nobility of that category was being prepared. Mykola I pointed out: “In case that category of nobility lacks posts send them to army and put disable ones on the register”.

In the autumn 1852 they adopted “Regulations” of compulsory involving former gentry of western provinces in civil services. On 14 November 1852 Mykola I approved “the decree about western provinces nobility who after having reached 18 enter civil service following the 21 April 1852 decree”[Error! Reference source not found.]. This document covered detailed information on noble men entering civil service, their dispatching to the place of service, supervision, rights during accomplishing their responsibilities and the order of releasing. The mentioned category of gentry could be dispatched to machinery of government in Great Russian provinces only. Let us have a deeper look at the points of this decree.

A young man, having reached the age of 18 and having finished studies must personally apply which service he wants to choose – civil or military and inform the governor of the province where he comes from. It was noticed in the 5-th paragraph that “those who do not have educational establishments certificates or those who had only studied at vocational schools had to prove that they were able not only to read and write in correct Russian but knew the basis of grammar and arithmetic”. These exams took place in governor-general’s office.

Candidates for the posts in government authorities needed to accept serving in the chosen province personally and it had to be Great Russian province only. Besides, they had to present a copy of document proving their noble genealogy and the certificate of graduating educational establishment.

Having been appointed a noble departed to the place of his service on his own funds informing governor about his route, places he was going to pass and exact time of his arrival. Nobility marshals and governors were responsible for following the order. Newly appointed noble men stuck to “experienced” officials and enjoyed rights of nobility. Having accomplished two years of their serving they could move on the scale of rank. On the permit of governors they could move from one province to another and enter military service. According to the order they could resign after 5-year term. Only seriously ill people

resigned from civil service because it could be proved by medical references or very serious reasons that were approved by governor-general. All the other civil service regulations happened according to common rules.

Only after Mykola I's death his son Alexander II (on 21 June 1856) gave "kind remission" to western provinces representatives who escaped abroad after the rebellion in 1831[Error! Reference source not found.]. They got the permit to return to Poland or Russian Empire. Having adjured they received their rights back but these were the rights they had had. "With 3-year excellent behaviour depending on talent" they received the right to enter state service.

On 26 August 1856 common regulations of accepting to civil and military services and receiving posts spread to western provinces[Error! Reference source not found.]. They cancelled compulsory 5-year service of Right-bank Ukraine representatives in Great Russian provinces.

So everything mentioned gives the possibility to make a conclusion that gentry painfully apprehended the changes in their status from ruling in Rich Pospolyta to being controlled in Russian Empire. In general empire conducted itself hostile against gentry trying to liquidate not only economic but political influence of gentry, transfer them into the status of authority controlled Russian nobility. Appearing gentry from right-bank territories in Russian Empire government machinery moved from involving "reliable" part of gentry to compulsory entering civil and military services by all the gentry with the aim of reeducating.

Російська імперія та шляхта Правобережної України

Починаючи з другої половини XIX ст., в російській історіографії утвердилася точка зору, що шляхта "принципово" колишньої Речі Посполитої не хотіла йти на цивільну та військову службу[Error! Reference source not found.]. На переконання російських вчених у цьому була помилка Правобережної шляхти: вона знехтувала своїм шансом впливати на політику в регіоні, за що пізніше і поплатилася на відміну від лівобережної шляхти, яка добровільно пішла на службу в російські органи управління. Такої позиції дотримуються і деякі сучасні дослідники[Error! Reference source not found.]. Однак, уважний розгляд документів першої половини XIX ст. доводить зовсім інше – шляхтичі прагнули служити російській владі, однак вона створила такі умови, які не дозволили реалізувати це бажання.

Питанню залучення місцевої шляхти (правда надійної) до діяльності російських органів влади Катерина II приділяла чимало уваги. Вона цілком слушно вважала, що без участі в управлінні краєм людей, які живуть тут, добре знають його особливості і т.п., неможливо швидко взяти під контроль таку велику територію і ефективно управляти нею. Своїм урядникам Катерина II ще після першого поділу Речі Посполитої дозволила брати на державну службу надійних місцевих шляхтичів, вибравши "справжніх" дворян серед чисельної шляхти Правобережжя. І тільки, визначивши вірних імперії осіб, можна було дозволити їм працювати в державних установах подібно до того, як це було у загальноросійських губерніях[Error! Reference source not found.]. Зокрема, 8 грудня 1792 р. в іменному указі генералу Кречетнікову Катерина II рекомендувала залучати до органів управління "лояльних" місцевих шляхтичів[Error! Reference source not found.]. Окрім цього, до того часу, поки не буде сформовано повноправні органи російської влади, імператриця пропонувала *тимчасово не порушувати* встановлений за часів Речі Посполитої порядок управління.

Частина польської шляхти прагнула служити новій російській владі, намагаючись таким чином захистити своє майно і отримати нові маєтності. За службу, як і раніше в Речі Посполитій, шляхта хотіла отримати гарантії своїх привілеїв, повернути право впливати на політику держави. Натомість російська влада пропонувала шляхтичам лише статус державних чиновників, які повинні

повністю підкорятися самодержавній владі.

Суть проблеми залучення шляхти до державної служби, яка яскраво проявилася вже з перших днів російського управління новоприєднаними територіями, заключалася у невідповідності статусу чиновництва в Речі Посполитій і Російській імперії. В Польщі державні органи у переважній своїй більшості були виборними органами самоуправління шляхти. В Росії ж це були установи, посади в яких обіймалися чиновниками тільки за призначенням вищестоящих посадовців. Державні службовці були повністю підконтрольні самодержавній владі, отримуючи за виконання своїх службових обов'язків лише певну плату (за незначним винятком мізерну).

Впродовж всієї першої половини XIX ст. шляхта західних губерній Російської імперії в різних поданнях про "потреби шляхетства" постійно просить визнати польські чини. Адже саме від цього безпосередньо залежало підтвердження теперішнього і майбутнього володіння власністю, яку отримували разом із чинами. Російська влада вважала, що колишні польські чини є чужими для її системи управління, бо у Речі Посполитій вони виконували інші завдання, іншим було їх призначення, в імперській владній структурі аналогів вони не мають і вводити нові чини нема ніякої потреби. Не слід забувати того факту, що Річ Посполита і Російська імперія протягом кількох останніх століть воювали за територіальний простір. Багато шляхтичів отримали свої привілеї в тому числі і за участь у цій боротьбі, і в цьому контексті визнання "таких" чинів викликало серйозне обурення російського дворянства. З іншого боку яскраво видно боязнь, заздрість і навіть ненависть російського дворянства до польської шляхти, яка вела себе незалежно та в деякій мірі свавільно на приєднаних територіях. Шляхта, отримавши підтвердження свого статусу та чинів, могла захистити свої володіння, які уже "впали в око" вищим російським чиновникам.

Політика самодержавства часів Катерини II, Павла I та Олександра I щодо участі шляхти в державних органах управління зводилася до таких положень:

- по можливості залучити до співпраці насамперед найбагатшу польську шляхту, надавши їй представникам державні посади високого рівня, гарантувати їм збереження майна і навіть його примноження;
- з метою визнання у дворянстві лише незначної, заможної частини шляхти провести "розбір шляхти", тобто підтвердження документів на шляхетство уповноваженими російськими органами влади;
- визнати окремі польські чини, згодом замінивши їх на російський еквівалент.

Тільки після здійснення цих заходів можна буде допустити до державної служби шляхту на тих же умовах, що й російських дворян.

Прихід правобережної шляхти в органи влади Російської імперії пройшов кілька етапів: від залучення до служби "надійної" її частини в роки правління Катерини II до примусово-обов'язкового вступу всіх на цивільну та військову службу, що більше нагадувало покарання, в часи імператорства Миколи I.

Залучення польської шляхти до створюваних на Правобережжі російських органів управління створило кілька принципових проблем, які слід було вирішити. Перша з них – це визнання польських чинів та їх адаптація до зовсім іншої системи, що існувала в Російській імперії. Інша проблема взаємостосунків між російською владою і шляхтою була у бажанні останніх займати ті посади (нехай і в російській ієрархії влади), які б відповідали їхнім чинам. Тут виникав конфлікт через дублювання функцій посадовців російської адміністрації і тих представників шляхти, які бажали служити в нових органах влади і займати пости відповідно до своїх чинів.

Бажаючи облаштувати новоприєднані території, імперія прагнула залучити шляхтичів на службу, а отже неминучим було розв'язання питання про визнання польських чинів і їх узгодження з російськими. Катерина II не встигла вирішити цю проблему на законодавчому рівні, хоча обіцяла шляхті зберегти її становище, в тому

числі і чини. Спробою узгодити статус чинів колишньої Речі Посполитої і Російської імперії був оголошений генерал-прокурором указ Павла I від 24 вересня 1797 р. *“Про видачу патентів службовцям із поляків по губерніях, від Польщі придбаних, на заслужені ними чини, подібно тому, як вони видаються службовцям із росіян по великоросійських губерніях”*[Error! Reference source not found.]. Цим указом імператор хотів спростити процедуру видачі шляхтичам підтверджувальних документів на право володіння чином і урівняти у статусі чини колишньої Речі Посполитої та Російської імперії. Але виникла інша проблема: чини відрізнялися не тільки за кількістю, назвами, але й за функціями, що їх виконували ті особи, кому вони присвоювалися. Виходів із цієї ситуації було два: визнати всі польські чини (проти чого протестувало дворянство), або визнати лише деякі, які мали певну подібність до російських. Вищі урядовці відстоювали думку, що перш ніж визнавати колишні польські чини, слід провести підготовчу роботу щодо взагалі підтвердження статусу шляхти і надання їй російського дворянства.

Хоча урядові кола були деяким чином зацікавлені в залученні шляхти до державної служби визнання останньої у дворянстві і адаптація польських чинів до державної системи Російської імперії відбувалися мляво. Лише 18 травня 1839 р. Герольдія надіслала всім шляхетським депутатським зібранням західних губерній імперії циркуляр *“Про укладення опису польських чинів і посад”* [Error! Reference source not found.].

4 лютого 1852 р. був прийнятий імператорський указ, у якому перераховувались колишні посади Речі Посполитої[Error! Reference source not found.]. Він стосувався тих осіб, які довели шляхетство і отримали російське дворянство, визначав статус їхніх посад і урівнював їх з подібними, що діяли в російській державній системі. Однак, істотного впливу на зміну становища шляхти він не мав, бо до цього часу на Правобережжі вже було введено єдине російське законодавство і управління цими територіями. Крім того російські посадовці не мали наміру повертати шляхтичам повноваження відповідно до їхніх колишніх польських чинів, нехай і визнаних російською владою. Тим більше ніхто не збирався віддавати вже відібрані маєтки, отримані колись шляхтичами за чини.

Створюючи апарат управління землями Правобережної України, російський уряд покладався в першу чергу на підконтрольний чиновницький апарат, укомплектований по можливості вихідцями з центральних губерній. Власті з метою швидшого зросійщення цих територій всіляко заохочували дворян з великоросійських губерній взяти участь у впровадженні політики імперії, призначаючи їх на вищі посади в органах державної влади на місцях. В Російській імперії дворянству і чиновництву загалом відводилася роль лише виконавців *“волі імператора”*. Офіційна російська влада робила все, щоб ускладнити або закрити доступ на державну службу основній масі шляхетства, їй лише декларувалася (і то на перших порах) участь в управлінні західними землями, вільний доступ до державної служби. Принципи діяльності російських органів влади взагалі були чужими для шляхти, яка при сильно обмеженій владі короля в Речі Посполитій відігравала чималу роль у формуванні та реалізації політики держави. Для представників шляхти, які прагнули брати участь в управлінні Правобережжям через російські органи влади, одним із мотивів дій було бажання відродити власну державу.

В цілому ж шляхта не бачила сенсу у службі імперії – землі та маєтки не роздавали, а бути простими чиновниками, що отримували мізерну платню, не було потреби і, головне, принижувало гідність, зачіпало гонор.

З приходом до влади Миколи I розпочався період радикальних заходів щодо залучення шляхтичів на службу. Із добровільної вона перетворилася на примусову і розглядалася тепер імператором та вищими урядовцями як один із заходів, що допоможуть остаточно зрусіфікувати польську шляхту і перетворити її у

підконтрольну владі.

Розпочав Микола I із того, що обмежив коло осіб, яких можна було обирати на посади у дворянських зібраннях. Тепер кандидатами на них могли бути лише ті, хто мав досвід військової чи цивільної служби. Сенатський указ від 9 березня 1826 р.[Error! Reference source not found.] затверджував пропозицію управляючого міністерством внутрішніх справ Великого князя Костянтина Павловича щодо повернення до розпорядження 1802 р.[Error! Reference source not found.]. Згідно із останнім *“молодих дворян, які зовсім не служили, або були на службі, але не досягнули обер-офіцерського чину і не вивчили російську мову, ні в якому разі не допускати на посади, які залежать від вибору шляхетства”*. Тим, які вже обіймали такі посади, тимчасово було дозволено виконувати свої обов'язки.

Чиновники, реалізуючи в життя стратегічну лінію імператора, всіляко перешкоджали вступу шляхти на державну службу. Спочатку вони отримали завдання сприяти складенню шляхетськими зібраннями родовідних книг губерній. Потім розпочали довгу і “клопітку” роботу з перевірки та перепереверки тих даних, бо влада не довіряла відомостям у родовідних книгах, які надавали урядовцям місцеві маршалки.

Волинські та подільські шляхтичі неодноразово скаржилися в Сенат на те, що під приводом перевірки паперів їм відмовляли у прийнятті на службу в органи управління та у військові частини. Наприкінці 20-х років XIX ст. в основному було завершено складення родовідної книги в Подільській губернії. Шляхта черговий раз звернулася до Сенату з проханням приймати шляхтичів Подільської губернії на військову й цивільну службу, спираючись тільки на атестати, видані маршалками. У відповідь на цю просьбу був виданий 15 серпня 1829 р. іменний указ *“Про прийняття шляхтичів Подільської губернії на військову й цивільну службу за одними атестатами маршалків”*[Error! Reference source not found.]. Микола I, не довіряючи шляхті, благословляв своїх чиновників і надалі чинити перешкоди вступу шляхти на державну службу.

Відкритий наступ російської влади на шляхту розпочався після збройного виступу польського шляхетства в 1831 р. за відродження Речі Посполитої. Вже 30 липня 1831 р. іменний указ Миколи I заборонив брати на російську державну службу осіб із Віленської, Гродненської, Мінської, Волинської, Подільської губерній без спеціального дозволу імператора[Error! Reference source not found.].

26 вересня 1833 р. Микола I затвердив положення Комітету міністрів, відповідно до якого при прийомі у навчальні заклади вихідців із приєднаних від Польщі губерній обов'язково вимагати від них спеціальні свідоцтва про *“непричетність їхню до безпорядків, що були в тих губерніях”*[Error! Reference source not found.].

Для участі в конкурсі на виборну від дворянства посаду чи при вступі на цивільну чи військову службу обов'язковою умовою була *“політична лояльність”* кандидатів. Так, згідно із іменним указом від 6 липня 1841 р. при призначенні на військову службу уродженців *“повернених від Польщі”* губерній відповідальні чиновники зобов'язані були вимагати у них свідоцтва про *“непричетність до польського заколоту”*[Error! Reference source not found.].

Іменний указ Сенату від 12 жовтня (14 листопада) 1835 р. *“Про проведення дворянських виборів у повернених від Польщі губерніях”* вміщує наступне положення: *“Відтепер у губерніях: Волинській, Київській, Подільській..., хто не служив у військовій або цивільній службі 10 років, не має права бути вибраним на місце, вибору дворянства представлені”*[Error! Reference source not found.]. Виключення робилися для тих осіб, які вже два трирічних строки служили на виборних посадах. У випадку відсутності кандидатів, які б відповідали висуненим вимогам, Микола I наказував на такі посади призначати осіб на розсуд Міністерства внутрішніх справ за рекомендацією від місцевого губернатора (тобто ці посади з

виборних ставали призначуваними).

Під час проведення „повного розбору колишньої польської шляхти” і надання частині її представників статусу російських дворян вийшов іменний указ Сенату, яким дозволив жителям західних губерній вступати на державну службу за свідоцтвами ревізійних комісій. Цей документ датований 4 січня 1840 р. [Error! Reference source not found.]. За кілька місяців до цього 2 жовтня 1839 р. вийшов сенатський указ „Про призначення на цивільну службу дітей колишніх шляхтичів” [Error! Reference source not found.]. 4 травня (3 липня) 1842 р. Микола I затвердив думку Державної Ради „Про видачу однодворцям свідчень на вступ на службу тільки тим, чиї предки в однодворці зараховані через збіг обставин, безвинно” [Error! Reference source not found.].

Шляхта, зважаючи на попередні репресивні дії, не довіряла Миколі I і не поспішала вступати на державну службу. Це викликало невдоволення російського імператора і цілу низку нових указів, які примушували молодих дворян віком від 18 до 25 років вступати на цивільну чи військову службу. Тепер, маючи на меті перевиховати шляхту, Микола I законодавчо оформляє примусове залучення шляхти до цивільної і військової служби. На початку 50-х років він видав кілька розпоряджень, відповідно до яких дворянська молодь примусово залучалася до військової або цивільної служби. Імператор вважав, що такі жорсткі заходи вкрай потрібні для перевиховання через російську армію і чиновницький апарат шляхетської молоді, яка, на його думку, є надто зарозумілою і невихованою.

21 квітня (3 травня) 1852 р. в іменному указі Сенату Микола I наказує „висилати на службу синів дворян неправославних поміщиків західних губерній” [Error! Reference source not found.]. Аргументом для прийняття такого нормативно-правового акту було те, що багато дворян західних губерній (тобто колишньої шляхти) не хочуть служити ні на військовій, ні на цивільній службі, (ніби не існувало перешкод до такої служби –^{М.Б.}). Основні положення цього документу такі:

- синів дворян неправославних поміщиків західних губерній, які мають не менше 100 душ селян, після досягнення ними 18 років висилати на службу для зачислення в підпрапорщики чи юнкери з екзаменом (якщо молодий чоловік не склав його, то він призначався на посаду рядового на праві дворян);
- шляхтичі у віці від 16 років до 18 років, які добровільно зголосяться на військову службу, мають право вільно вибирати, в якому полку служити, але з обов'язковою здачею екзамену. Місця можливої служби визначалися імператором – центральні губернії Росії або Кавказ;
- бажаючі служити на цивільній службі повинні про це повідомити завчасно. Направляти їх можна було тільки в великоросійські губернії;
- огляд і висилку на службу молодих людей за імператорським указом слід здійснювати два рази на рік (1 січня і 1 липня). За виконання цієї вимоги особисто відповідали генерал-губернатори, губернатори та губернські предводителі дворянства.

Було дві категорії осіб, яких відповідно до цього указу могли звільнити від обов'язкової служби, – це єдині сини в сім'ї та за станом здоров'я. Посвідчення про непридатність до служби за станом здоров'я мали право видавати тільки особисто генерал-губернатори. Звільнені від військової і цивільної служби за станом здоров'я повинні були щорічно проходити медичний огляд до досягнення ними 25 років.

5 червня 1852 р. Микола I затвердив спеціальні „Правила прийому дворян західних губерній на військову службу” [Error! Reference source not found.]. З військовою педантичністю у документі було розписано порядок відправки дворян із місць проживання до розташування військ; порядок здачі екзаменів на звання; розподіл по військах і зарахування на службу; права на службі та звільнення від служби.

Новобранці-дворяни з Волинської, Подільської і Київської губерній повинні

були прибувати у Кременець, де був розташований штаб корпусу російської армії. Сюди ж губернатори присилали списки дворян із зазначенням тих, хто добровільно зголосився вступити на службу, а хто ні. У „Правилах” окремо зазначалося, що у випадку невчасного надходження документів все одно кандидатів необхідно було брати на службу.

Шляхтичів у віці від 16 до 18 років, які добровільно зголосилися служити в російській армії, „Правила” рекомендували направляти за їх бажанням до місця служби. Крім того, вони одержали право де мобілізуватися, „прослуживши на фронті” (у місцях бойових дій) 5 років.

Для інших шляхтичів місце служби (зрозуміло, що у не найкращі місця, а у віддалені гарнізони *“на широких просторах Росії”*) визначало військове керівництво. Строк їхнього перебування в армії був не менше 10 років. Під час служби новобранці зберігали свої привілеї дворян (*“користуються на службі особистими правами відповідно до їх походження”*). Після успішної здачі екзаменів призовник отримував офіцерське звання, якщо ж він провалював іспит, то зараховувався рядовим.

Правила підтвердили положення указу від 21 квітня (3 травня) 1852 р. про звільнення від служби в армії через хворобу, або *“за обставинами, які заслуговували поваги”*, за поданням генерал-губернатора та з особистого імператорського дозволу. Навіть після того, як шляхтича було визнано не придатним до військової служби через хворобу, його переводили до батальйону внутрішньої охорони. Регламентація інших прав шляхтичів, які служили в російській армії, визначалася загальними військовими законами.

Зрозуміло, що такі нормативно-правові документи викликали занепокоєння і хвилювання серед дворянства Правобережжя, як і загалом серед дворянства західних губерній імперії. На ім'я губернаторів та генерал-губернаторів надходила велика кількість запитів та прохань. Тому 10 червня 1852 р. Микола I затверджує положення Комітету міністрів *“Про порядок виконання указу, що стосуються висилання на службу синів дворян західних губерній”*, у якому міністр внутрішніх справ давав роз'яснення окремих положень, які викликали найбільше запитань[Error! Reference source not found.]. Основні із них такі:

- молодим дворянам, які навчаються в гімназіях, університетах та інших казенних учбових закладах, дозволяється їх закінчити. Якщо вони не підуть на цивільну службу, то їх слід примусово забирати на військову службу до армії;
- якщо молодий дворянин після смерті батьків чи, відділивши всій маєток від батьківського, вже вступив у права по управлінню власністю, то його не треба відсилати на примусову службу;
- якщо хтось із дворян віком від 18 до 25 років перебуває у дозволеній місцевою владою *“отлучке”* в інших російських губерніях, то його необхідно відкликати і забрати до армії.

Чиновники з Комітету міністрів наголошували у своїх розпорядженнях, що нагляд за *“неухиленням”* дворян від служби здійснюють повітовий предводитель дворянства під контролем губерньського предводителя. Загальне керівництво і контроль виконання цих рішень здійснювали губернатори та генерал-губернатори.

Значна частина шляхти західних губерній імперії не мала у власності значних земельних володінь та кріпаків. Щоб охопити цей прошарок шляхти, 20 серпня 1852 р. за імператорським дорученням було видано спеціальне розпорядження Сенату *“Про прийом у військову службу бідних дворян західних губерній”*[Error! Reference source not found.]. Згідно із ним цю частину дворянства також зобов'язували служити в армії. Їм висилали повістки, збирали і на підводах направляли на збірні пункти, *“передбачаючи для одного чи для двох по одній однокінній підводі”*. Губернатори повинні були наглядати, щоб *“дворяни при відправці мали одяг відповідно до пори року”*. Це сенатське розпорядження було продубльоване 7 січня 1853 р. в указі *“Про бідних дворян семи західних губерній, які бажали вступити на*

військову службу”[Error! Reference source not found.].

17 жовтня 1852 р. оголошений наказом по військовому відомству іменний указ поширив „Правила прийому дворян західних губерній на військову службу” від 5 червня 1852 р. і на тих дворян західних губерній, які вступили на військову службу за власним бажанням, безпосередньо висловленим військовому начальству, тобто добровільно[Error! Reference source not found.].

Для багатьох служба в російському війську була катастрофою через незнання мови, вороже ставлення з боку російського офіцерства, різниці віросповідання та ряду інших причин. Поява ж указів та інших документів щодо примусового залучення молоді в першу чергу до армії примусила польських шляхтичів масово “добровільно” подавати прохання про вступ на цивільну службу.

У вище згадуваному „Положенні” від 10 червня 1852 р.[Error! Reference source not found.] міністр внутрішніх справ звернув увагу на той факт, що у випадку добровільного вибору цивільної служби шляхтичами багато з них, звичайно, зголосяться на службу насамперед у столицях. Він одразу попередив, що у Санкт-Петербурзі та Москві не має такої кількості вакансій, щоб задовольнити всіх бажаючих. Крім того, в багатьох державних установах існує заборона брати на посади вихідців із західних губерній, які не мають 5 річного стажу служби. Розуміючи, що це питання потребує окремого розгляду і регламентації, високий посадовець зазначив, що готується положення про цивільну службу цієї категорії дворян. На це Микола I зауважив: *“Якщо їм місця не буде, то зобов’язати вступати на військову службу, а нездатних до неї засвідчити у визначеному порядку”*.

Восени 1852 р. вийшли „Правила” примусового залучення колишньої шляхти західних губерній на цивільну службу. 14 листопада 1852 р. Микола I затвердив „Положення про дворян західних губерній, які після досягнення 18 років, вступають на цивільну службу відповідно до указу від 21 квітня 1852 р.”[Error! Reference source not found.]. У документі були детально розписані умови вступу на цивільну службу дворян, порядок їх відправки до місця служби, нагляд над ними, права під час виконання ними їхніх обов’язків та порядок звільнення. Окремо наголошувалося, що направляти означену категорію дворян можна тільки у державні органи управління великоросійських губерній. Давайте більш детально розглянемо основні положення цього розпорядження.

Молодий чоловік після досягнення 18 років і закінчення навчання повинен особисто письмово заявити, яку службу він хоче вибрати – цивільну чи військову, і повідомити про це губернатора тієї губернії, звідки він родом. У 5 параграфі зазначалося, що *„ті, хто не має свідоцтв навчальних закладів, або ті, які навчалися тільки в нижчих училищах, зобов’язані на попередньому випробуванні довести, що вони не тільки вміють правильно читати і писати на російській мові, але знають основи граматики і арифметики”*. Ці іспити проводилися в канцелярії генерал-губернатора.

Претенденти на посади в органах державного управління повинні були особисто письмово зголоситися на службу у вибраній ними губернії, але тільки у великоросійській. Крім цієї заяви, вони зобов’язані були представити копію документу про своє походження з дворянського зібрання та атестат закінченого навчального закладу.

Після отримання призначення дворянин відправлявся до місця своєї служби власними засобами, повідомляючи губернатора про свій маршрут, міста, через які буде проїжджати, та вказавши точний строк прибуття на місце. За дотримання цього порядку відповідали предводителі дворянства та губернатор. Новопризначені прикріплялися до “досвідчених” чиновників і користувалися правами дворян. Після 2-х років служби вони могли почати рух по драбині кар’єри, отримуючи чини. З дозволу губернаторів чиновники з колишньої шляхти могли переїжджати з однієї губернії до іншої та вступати на військову службу. Положенням дозволялося виходити у

відставку після 5 років служби. Від цивільної служби звільнялися лише зовсім хворі, що підтверджували довідки лікарської управи, або з дуже поважних причин, з обов'язковим затвердженням генерал-губернатором. Регламентація інших питань цивільної служби відбувалася за загальними правилами.

Тільки після смерті Миколи I його син Олександр II 21 червня 1856 р. подарував *“всемилоstinivіше прощення”* вихідцям із західних губерній, які втекли за кордон після повстання 1831 р.[Error! Reference source not found.] Вони отримали дозвіл повернутися в Царство Польське чи в імперію. Після принесення присяги їм поверталися попередні їх права залежно від стану, з якого вони походили. Через три роки вчорашні емігранти *“при бездоганній поведінці”* отримували право вступати на державну службу *“відповідно до здібностей”*.

26 серпня 1856 р. набули поширення на західні губернії загальні правила прийому на цивільну службу і отримання службових посад[Error! Reference source not found.]. Вони відмінили обов'язкову 5-ти річну службу вихідців з Правобережжя у великоросійських губерніях.

Отже, все сказане дає змогу зробити висновок, що шляхта Правобережної України досить болісно сприйняла зміну свого статусу від панівного в Речі Посполитій до підлеглого в Російській імперії. Імперська влада в цілому вороже поставилася до шляхетства, намагаючись ліквідувати не лише економічний, а й політичний вплив шляхти, перевести її на статус підпорядкованого владі російського дворянства. Прихід правобережної шляхти в органи влади Російської імперії проходив від залучення до служби *“надійної”* її частини до примусово-обов'язкового вступу всіх шляхтичів на цивільну та військову службу з метою її перевиховання.

Literature

1. Никотин И.А. Столетний период (1772-1872) русского законодательства в воссоединенных от Польши губерниях и законодательство о евреях (1649-1876). - Т.1, 2. - Вильна, 1886; Блинов И. Губернаторы. Историко-юридический очерк. - СПб., 1905 та ін.
2. Свербигуз В. Старосвітське панство - Варшава, 1999.
3. Полное собрание законов Российской империи. Собрание 1-е, с 1649 по 12 декабря 1825 года. ПСЗ. Собр.1. (далі ПСЗ-1). - Т.19. – №13808, №13865, № 13923 та інші.
4. ПСЗ-1. – Т.23. – №17090.
5. ПСЗ-1. – Т.24. – №18154.
6. Свод Законов Российской Империи. Собрание Второе с 12 декабря 1825 по 28 декабря 1881 г. (далі — ПСЗ-2). – Т.7. – №5386.
7. ПСЗ-2. – Т.27. – №25963.
8. ПСЗ-2. – Т.1. – №188.
9. ПСЗ-2. – Т.27. - №20273.
10. ПСЗ-2. – Т.4. - №3092.
11. ПСЗ-2. – Т.6. – №4730^a.
12. ПСЗ-2. – Т.8. – №6446.
13. ПСЗ-2. – Т.16. – №14625.
14. ПСЗ-2. – Т.10. – №8463.
15. ПСЗ-2. – Т.15. – №13047.
16. ПСЗ-2. – Т.14. – №12737.
17. ПСЗ-2. – Т.17. – №15602.
18. ПСЗ-2. – Т.27. – №26190.
19. ПСЗ-2. – Т.27. – №26340.

- 20. ПСЗ-2. – Т.27. – №26360.
- 21. ПСЗ-2. – Т.27. – №26538.
- 22. ПСЗ-2. – Т.28. – №26918.
- 23. ПСЗ-2. – Т.27. – №26639.
- 24. ПСЗ-2. – Т.27. – №26776.
- 25. ПСЗ-2. – Т.30. - №30626.
- 26. ПСЗ-2. – Т.31. - №30385.

Contacts:

Prof. Mykola Barmak, doctor of historical sciences, head of the department of history of Ukraine, TERNOPIL V. HNATIUK NATIONAL PEDAGOGICAL UNIVERSITY

mv_barmak@mail.ru

Main Tendencies in the Development of Extracting Industry in Naddnipryanska Ukraine in the Second Half of 19th and the Beginning of 20th Century

Mykola Moskalyuk – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine

Abstract:

Processing industry has always been an important object of vigilant research by scientists. Different aspects of the development of processing industry have been studied. Special attention was given to these phenomena of socio-economic life in the second half XIX and the beginning of the XX century. They were approached from various angles: the development of different branches of industry and the formation of the working class, the industrial system of management, domestic and external trade, and transport providing industrial development.

The processing industry of Naddnipryanska Ukraine from the second half of the XIX to the beginning of the XX century however is not thoroughly explored by historians.

At the same time an important factor that determines the need to study this industry is that the processing industry of Naddnipryanska Ukraine was represented by a sphere of active engagement of the landlords and their exploitation of peasant labor.

The development of processing industry of Naddnipryanska Ukraine at the present stage of its study requires profound and comprehensive investigation into the socio-economic processes that occurred in Ukraine in the second half of XIX - early XX century. Only a really deep scientific analysis of the past can be the basis for developing the right policy today and tomorrow. Without understanding its various aspects we can not navigate the complex maze of current socio-economic and political relations. The experience from the market economy that emerged in the Russian Empire can be used in modern conditions. The creators of this history were different classes and social strata, which produced and spent the various products that were directly realized to the markets.

Moving towards independence, it became necessary for society to go through deep reforms in all sectors of the economy. Only through a systematic and comprehensive study of the socio-economic development in the period, taking into account all interactions, it is possible to understand the changes that took place in industry.

Addressing current and future socio-economic problems in Ukraine is closely related to radical transformations in which the command-administrative system must become a market economy, which relies on various forms of ownership, competition of independent producers, developed system of finance and strong incentives for personal and collective interest.

And in the field of social sciences, in particular, historians and economists should have as a priority task to understand the mechanism of formation and functioning of a market economy, particularly in the processing industry.

The development of the processing industry of Naddnipryanska Ukraine in the second half of XIX and the early XX century occupies an important place in the history of Ukraine. The lessons from the development of the processing industry of Naddnipryanska Ukraine during this period have extraordinary value for the transformation of the economy today.

Our study suggests that processing industries in Naddnipryanska Ukraine of the second half of XIX - early XX century played a significant role in the historical and economic development of not only Ukraine but the Russian Empire as a whole.

The development of socio-economic relations and individual sectors of the processing of Naddnipryanska Ukraine during the establishment and dominance of capitalist relations took place in difficult and ambiguous social and political conditions. On one hand - the accession of the Ukrainian lands to the Russian Empire, on the other hand - all these events did not happen without the direct intervention in the economic sphere of

Naddnipyrianska Ukraine by the Russian merchants and nobility. They founded initially small, and afterwards - considerably large industrial enterprises.

After the abolition of serfdom the processing industry began rapid growth, alongside agriculture, the development of railway transport, domestic trade and it also increased the importance of Naddnipyrianska Ukraine in Russia's foreign trade.

The development of capitalism in Ukraine was accompanied by subsequent growth of the social division of labor and the process of specialization that took place in the economy in general and in the capitalist industry in particular. But at the same time, the second half of XIX century brought a further strengthening of the national exploitation of Naddnipyrianska Ukraine from Russia. The main purpose was to perpetuate the status of Ukraine as an agricultural area of the empire, a provider of raw materials for Russian industry and as a market for its products. As a result in Naddnipyrianska Ukraine developed only such industries that did not have the appropriate conditions to develop in Russia.

An important issue in the development of productive forces of Naddnipyrianska Ukraine during this period was that she was not an independent country. Foreign states, which included Ukrainian lands, conducted the economic policies and influenced the national economic mechanisms on Ukrainian territory.

Key words: extracting industry, exploitation of Naddnipyrianska Ukraine from Russia, Russian Empire

Переробна промисловість завжди була одним із важливих об'єктів пильного дослідження учених. Предметом дослідження учених були різні аспекти розвитку переробної промисловості. Особлива увага надавалася явищам соціально-економічного життя у другій половині XIX – на початку XX ст. Вивчалися різноманітні аспекти: розвиток різних галузей промисловості та формування робітничого класу, система управління промисловістю, внутрішня і зовнішня торгівля, транспортне забезпечення промислового розвитку.

Переробна промисловість Наддніпрянської України другої половини XIX – початку XX ст. належить до галузей, які недостатньо досліджені істориками. Наступним, важливим моментом, який визначає необхідність вивчення даної галузі промисловості, є той факт, що переробна промисловість Наддніпрянської України представляла собою сферу активного втручання поміщиків і експлуатації ними селянської праці.

Розвиток переробної промисловості Наддніпрянщини на сучасному етапі її вивчення вимагає ґрунтовного і всеохоплюючого дослідження соціально-економічних процесів, які відбувалися в Україні у другій половині XIX – на початку XX ст. Лише дійсно глибокий науковий аналіз минулого може бути основою для розробки правильної політики сьогодення і майбутнього. Без розуміння даних аспектів неможливо зорієнтуватися в складному лабіринті нинішніх соціально-економічних і політичних відносин. Досвід ринкового господарства, який склався у Російській імперії, може бути використаний у сучасних умовах. Творцями тієї історії були різні класи і соціальні верстви, які виробляли і збували різноманітну продукцію, що безпосередньо надходила на ринки.

Крокуючи шляхом незалежності, суспільство стало перед необхідністю глибоких перетворень в усіх сферах економіки. Лише завдяки системному, комплексному дослідженню соціально-економічного розвитку країни в зазначений період, з урахуванням всіх взаємозв'язків, можливо зрозуміти ті зміни, які відбувалися у промисловості.

Вирішення поточних та перспективних соціально-економічних проблем в Україні нерозривно пов'язане із радикальними перетвореннями, в ході яких на зміну командно-адміністративній системі повинна прийти ринкова економіка, яка спирається на різноманітні форми власності, конкуренцію самостійних товаровиробників, розвинуту систему фінансів та потужні стимули особистої та колективної зацікавленості.

Отже, у поле зору суспільствознавців, зокрема, істориків та економістів, як одне із актуальних завдань, повинен потрапити механізм формування і функціонування ринкової економіки, зокрема, у переробній промисловості.

Незважаючи на досить швидкі темпи розвитку народного господарства у той час, яких, можливо не знали інші держави, Російська імперія відставала в своєму суспільно-економічному поступі від передових західноєвропейських країн. Переплетіння капіталізму і залишків кріпосництва насамперед у вигляді збереження великого поміщицького землеволодіння, відробіткової системи в аграрному секторі, а у галузі політичної надбудови – самодержавства як оплоту класу поміщиків – негативно позначилися на подальшому історичному розвитку тодішнього суспільства.

Найпоширенішими галузями переробної промисловості Наддніпрянської України були: горілчана, борошномельна, салотопна, цегельна, суконна, шкіряна, олійна, тютюнова та цукрова. Разом з об'єктивними факторами, дією економічних законів капіталістичного суспільства, які покликали до життя велику фабрично-заводську промисловість, існував і суб'єктивний – протекційна політика уряду. Причому суб'єктивний чинник у Російській імперії був досить дійовим.

У свою чергу підприємницькі кола під опікою уряду, набираючи дедалі більшої економічної сили, активно тиснули на державу, змушували його поглиблювати буржуазні перетворення. Таким чином, політика насадження і патронату пореформеної доби об'єктивно сприяла швидкому розвитку капіталістичної переробної промисловості і відповідала до певної міри тогочасним суспільним запитам.

Головним результатом та рушієм усіх перемін, що відбувалися у пореформену добу в народному господарстві, стала велика промисловість і механізований транспорт, що розвивалися з дивовижною швидкістю. Створена мережа залізниць – принципово нового засобу сполучення порівняно з традиційними для доби феодалізму – дала потужний поштовх зростанню промислового капіталізму, консолідувала економічно розрізнені райони в єдиний економічний простір, енергійно втягувала в ринковий процес найглухіші і найвіддаленіші закутки імперії. Залізничі, будучи самі породженням ринкової епохи, впевнено потягли за собою все народне господарство, значно прискоривши, зокрема, розвиток цілого ряду галузей переробної промисловості Наддніпрянської України.

Одним з важливих факторів, що значною мірою зумовили високі темпи розвитку промисловості в 90-ті роки XIX ст., було прискорене будівництво залізниць. Певне значення мали також протекційний заборонений митний тариф 1891 р., державні замовлення, приплив іноземного капіталу та ін. В цей період Росія, в тому числі й Наддніпрянська Україна, зробили значний крок в економічному розвитку.

Швидкий розвиток капіталізму у промисловості Наддніпрянської України обумовив зростання її питомої ваги в промисловому виробництві Росії.

Революція 1905 р. похитнула основи панування не лише поміщиків і самодержавства, а й великої буржуазії. Підприємницька активність капіталістів послабилася. Зменшилися вкладення в господарство, що призвело до обмеження витрат на переустаткування і тим більше на нове будівництво. Зросли вимоги щодо повернення вкладів з приватних акціонерних банків і ощадних кас. За цих умов неминучим стало зниження промислового виробництва і товарообороту, що перервало розпочате в 1904 р. пожвавлення економіки.

Таким чином, загальна картина економічного розвитку Росії, включаючи Наддніпрянську Україну, в першому десятиріччі XX ст. характеризується тим, що криза, яка почалася наприкінці 1899 р., змінилася в 1904 р. невеликим піднесенням, зумовленим російсько-японською війною. Проте вже в кінці того ж року, у зв'язку з руйнівним впливом війни і неврожаїв, які мали місце в ряді губерній, піднесення змінилося депресією. Революційні бої в наступні роки, припинення залізничного руху, страйки працівників пошти й телеграфу, біржова паніка і відплив капіталів за кордон, припинення кредитів – все це негативно відбилося на розвитку промисловості, у тому числі і переробної, сприяючи поглибленню депресії і кризи. Лише в 1907 р. почалося

нове, але дуже короткочасне, піднесення промислового виробництва. В кінці 1907 р. виникла нова промислова криза з наступною депресією, яка тривала до кінця 1909 р.

Зростання виробництва в 1906-1907 рр. в одних галузях поєднувалося із застоєм в інших. Проте вже наприкінці 1907 р. торгово-промислова кон'юнктура почала погіршуватися. А в 1908-1909 рр. з'явилися ознаки чергової економічної кризи в легкій промисловості. Її особливістю було те, що їй не передувало загальне піднесення промисловості. Разом з тим ця криза не відзначалася великою глибиною: скорочення виробництва в більшості галузей було незначним. Наприкінці 1909 р. намітилося пожвавлення в промисловості, а вже в 1910 р. почалося промислове піднесення. Воно було зумовлене рядом врожайних років, розширенням у зв'язку з проведенням Столипінської аграрної реформи, капіталізації села і зростаючим попитом на сільськогосподарські знаряддя і машини. Приплив вільних капіталів у промисловість сприяв збільшенню основних капіталів приватних акціонерних товариств.

Промислове піднесення поступово охопило всі галузі індустрії і набуло загального характеру. Валова продукція легкої промисловості зросла в 1913 р. порівняно з 1909 р. на 54,2%.

Загалом протягом 1900-1913 рр. Росія, в тому числі й Наддніпрянська Україна, піднялася на більш високий щабель індустріального розвитку: промислова продукція в країні зросла у 2 рази, а кількість робітників у промисловості – в 1,5 рази. Однак для докорінних змін в економіці країни цього було не досить. Росія, як і раніше, залишалася аграрною країною. У 1913 р. в Росії у загальному обсягу продукції промисловості і сільського господарства на частку промисловості припадало 40%. Стосовно Наддніпрянської України цей показник був дещо кращим – 48,2%.

Промислове піднесення в Росії 1910-1913 рр. було перерване Першою світовою війною. Війна внесла певні зміни в структуру і динаміку промислового виробництва.

Отже, промислове підприємництво посідало важливе місце у поміщицькій економіці. Його формування розпочалося ще в дореформений період, але свого розквіту воно досягло уже після скасування кріпацтва. Фабрично-заводська промисловість, відтісняючи на задній план мануфактуру, підкоряла собі селянські промисли, витісняла міське ремесло. Вона стала визначальним фактором порайонної промислової спеціалізації.

Зростання цукрової, винокурної, тютюнової, борошномельної та олійної промисловості відіграло важливу роль у розвитку капіталістичного сільського господарства, в його технічній перебудові.

Промисловість Наддніпрянської України, що входила до складу Росії, була багатогалузевою і мала високу концентрацію. На ній значною мірою відбився суспільний поділ праці, господарська спеціалізація районів Росії. Вона нерозривно була зв'язана з процесом поширення й поглиблення всеросійського ринку.

Розвиток переробної промисловості Наддніпрянської України у другій половині половини XIX – на початку XX ст. посідає вагомe місце в історії України. Уроки розвитку переробної промисловості Наддніпрянщини зазначеного періоду мають непересічне значення для сьогодишньої трансформації економіки.

Наше дослідження дозволяє стверджувати, що переробна промисловість Наддніпрянщини другої половини XIX – початку XX ст. відіграла значну роль в історичному та економічному розвитку не лише України, а й Російської імперії в цілому.

Розвиток соціально-економічних відносин і окремих галузей переробної промисловості Наддніпрянської України в період утвердження та панування капіталістичних відносин, відбувався у складних, неоднозначних соціально-політичних умовах. З одного боку – приєднання українських земель до Російської імперії, з іншого боку – всі ці моменти не обходилися без прямого втручання в економічну сферу Наддніпрянщини російського

купецтва і дворянства. Вони засновували спочатку маленькі, а згодом – значні промислові підприємства.

Зростання кількості мануфактур, фабрик і заводів, ще швидше зростання їх продукції, відокремлення ряду галузей промисловості від сільського господарства, поширення міського ремесла і сільських промислів, які виробляли товари на ринок, – все це свідчило про розвиток товарного виробництва, яке було сприятливим ґрунтовим розвитком для зміцнення капіталістичного укладу. Створюючи ринок на сільськогосподарську сировину і продовольчі товари, постачаючи село промисловими товарами і удосконаленими знаряддями праці, переробна промисловість відігравала визначальну роль у розхитуванні підвалин феодально-натурального господарства, у розвитку капіталістичного способу виробництва, якому властивий широкий розвиток торгівлі.

Після скасування кріпосного права почалося швидке зростання переробної промисловості, сільського господарства, створювався залізничний транспорт, розширювалася внутрішня торгівля і збільшувалася питома вага Наддніпрянщини у зовнішній торгівлі Росії.

Темпи розвитку капіталізму у переробній промисловості і сільському господарстві значною мірою залежали від стану засобів сполучення, рівня транспорту. Як і інші галузі економіки, корінних змін і зрушень у пореформений період зазнав і транспорт Наддніпрянської України, що досі був вузьким місцем у системі її продуктивних сил. Протягом 60-90-х років XIX ст. на Україні створюється густа мережа залізниць, які відтіснили на задній план гужовий транспорт, обумовили занепад чумацького промислу, який мав велике поширення і в дореформений період. В річковому та морському транспорті зросла чисельність суден та їх вантажопотужність, з'явилася велика кількість парових суден, що успішно витісняли парусні. В цей період зростає довжина українських залізниць. Залізниці сполучили між собою українські міста, а також міста Центральної Росії, зокрема, Москву зі всіма головними промислово-торговими пунктами Наддніпрянщини, її чорноморсько-азовські порти.

Загалом, переробна промисловість Наддніпрянської України, як і Росії, у своєму розвитку пройшла три основних стадії, які відрізняються рівнем техніки: дрібне товарне виробництво (дрібні, переважно селянські промисли); капіталістична мануфактура; капіталістична фабрика (велика машинна індустрія). Мануфактури за своєю економічною організацією в різні періоди були феодальними, капіталістичними та змішаними підприємствами, що могли існувати водночас. Зміцнення мануфактур свідчить про дальший розвиток товарного виробництва. Зростання товарного виробництва сприяло зміцненню економічних зв'язків між окремими регіонами Наддніпрянщини, її швидкому втягненню в загальноросійські і загальноєвропейські ринки. З посиленням процесу розкладу і кризи феодально-кріпосницької системи господарства в економіці Наддніпрянської України швидко зростали капіталістичні відносини.

Розвиток капіталізму на Україні супроводився дальшим зростанням суспільного поділу праці і процесу спеціалізації, що відбувався в економіці взагалі і в капіталістичній промисловості зокрема. Але разом з тим, друга половина XIX ст. принесла дальше поглиблення національного визиску Наддніпрянської України з боку Росії. Основною метою було увічнити статус України як сільськогосподарського району імперії, постачальника сировини для російської промисловості і як ринку збуту її виробів. Наслідком цього у Наддніпрянщині було те, що розвивалися тільки ті галузі промисловості, які не мали відповідних природних умов у Росії.

Важливою проблемою у розвитку продуктивних сил Наддніпрянської України у зазначений період було те, що вона не мала своєї державності. Чужі держави, до яких входили українські землі, вели свою господарську політику і від них великою мірою залежало життя українських територій і народногосподарський механізм.

Contacts:

A. Prof. Mykola Moskalyuk, PhD – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine

Interdisciplinary Methods for Exploration of Intercultural Communication and Subjective Culture

Juliana Popova – University of Ruse, Bulgaria

Abstract:

The main purpose of the current study is to present a few methods for interdisciplinary research in the area of social sciences and especially to demonstrate the appropriateness of the semantic differential technique in exploration of intercultural communication and subjective culture.

Firstly, the nature and characteristics of intercultural communication (ICC) and subjective culture are presented as well as the topicality of their investigation is pointed out. Since the main object of interest in the exploration of ICC is culture and its impact on social behaviour, the components of culture - beliefs, attitudes and values - are clarified and their link with the concept "subjective culture" is explained. In terms of ICC the subjective culture is the main source of cultural differences.

Secondly, the differentiation between the qualitative and quantitative research methods is presented. The appropriateness of some quantitative methods for exploration of subjective culture is proved on the basis of their entire characteristic to enlighten the deep structures of human personality, namely beliefs, values, attitudes and motivation. The implementation of the quantitative methods in the field of ICC is for conducting of empirical studies on affective meanings and notions. As a whole they have no verbal expression and can be recognized only in the individual behaviour. If we use qualitative methods as a tool for access to these deep structures, we can obtain only cognitive reactions as a result – a description of what the individuals feel. The affective level of the consciousness can be reached successfully through the usage of the quantitative psychosemantic methods like semantic differential and association experiment or via combined usage of qualitative and quantitative methods.

The main focus of the paper is on the detailed explanation of the Semantic Differential Technique, identified in the middle of the last century by Charles Osgood and his co-workers from the Centre for Comparative Psycholinguistics in the University of Illinois, USA. This method is a very suitable tool for access to the subjective culture of the individuals because it allows an extraction and measuring of the concepts' affective meanings as well as a construction of the semantic space, typical of the representatives of concrete linguistic and cultural community.

As an illustration of the applicability of the Semantic Differential technique for the exploration of subjective culture and ICC an empirical study is presented aimed at revealing of the contemporary role models serving as heroes in the Bulgarian society. As a result of this study the following conclusions can be drawn:

1. Through the usage of the Semantic Differential and especially of its type – Personal Differential – semantic profiles of the examined persons can be constructed. Since the dominated subjective-emotional characteristics of these persons are identified in this process, some comparisons and analyses of cultural specificities can be done.
2. As a quantitative method the Semantic Differential can be combined with some qualitative methods, for example surveys and interviews. This way the affective assessments of the individuals as well as their cognitive notions are presented.
3. The Semantic Differential is an interdisciplinary method which can be used not only for exploration of ICC, but also in some other social sciences like marketing, advertising, Public Relations where the access to the deep structures of the

personality has a great importance for the plausibility and validity of the scientific results.

В съвременния свят хората посвещават все повече време на комуникацията с индивиди от други култури. Нараства стремежът към съхранение на културното многообразие и културната идентичност поради увеличаващата се опасност от унификация на културите в резултат от глобализацията. В същото време мултикултурализмът няма алтернатива, тъй като тенденцията към отваряне на границите стимулира мобилността и миграцията и увеличава честотата на контактите в мултикултурна среда. Този контекст предопределя актуалността на изследванията на интеркултурната комуникация, които имат за свой обект изучаването на комуникацията между индивиди от различни култури и разработването на стратегии за ефективно общуване между тях.

Както във всяка научна област, така и в изследванията на интеркултурната комуникация с особена острота се поставя въпросът за методологията като отправна точка в дейността на изследователя. Този проблем не е получил своята адекватна интерпретация не само в България, а и в международен план, тъй като интеркултуралистите не са постигнали единно мнение относно изходните позиции за интерпретация на интеркултурните проблеми – дали да се ползва инструментариумът на антропологията, на комуникационната наука, на психологията или да се прилага интердисциплинарен подход. Последната гледна точка има най-много привърженици, но съответно е свързана с най-много трудности при идентифицирането на предмета на изследване.

Във фокуса на вниманието при проучването на интеркултурната комуникация е влиянието на културата върху комуникативното поведение. Културата детерминира човешките възприятия, вярвания и ценности, употребата на езика, невербалното поведение и отношението към останалите участници в комуникативния процес. Тя представя контекста, в който се осъществява комуникацията.

Комуникацията може да се дефинира като процес, при който се обменя информация между две или повече социални системи с цел редуциране на несигурността в по-нататъшното поведение на тези системи /Berger & Calabrese, 1975/ или развитие на взаимно разбиране между общуващите. /Rogers & Kincaid, 1981/ Оттук следва, че интеркултурната комуникация се фокусира върху *обмена на информация между две или повече културни системи*, който има за резултат редуциране на несигурността относно бъдещото им поведение чрез увеличаване на разбирането между тях. /Gudykunst & Mody, 2002: 276/

Във връзка с казаното на първо място трябва да се зададе въпросът кой е изследователският обект на проучванията на интеркултурната комуникация. Тук еднозначният кратък отговор би бил „културата“, но културата има обективни елементи /артефактите и поведението/ и субективни елементи /вярванията, нагласите и ценностите/; тя има структура /отделните елементи на културата се съотнасят един с друг/ и функция /прави възможно оцеляването и развитието на индивидите/. Най-важният фокус при изучаването на културата от гледна точка на интеркултурната комуникация е социалното поведение, защото то е външен израз на „програмираните“ в индивидуалното и колективно съзнание ценности, нагласи и отношения. В този смисъл културата трябва да бъде разграничавана от човешката природа, от една страна, и от индивидуалността - от друга. *Човешката природа* е това, което притежават всички човешки същества. Тя представя универсалното ниво в менталната програма на даден човек. Към това ниво се отнасят способността на човека да изпитва страх, любов, радост, тъга, нуждата от контакт с други хора и др., но начинът, по който биват изразявани тези чувства и потребности, се модифицира от културата. На това ниво съществува наследственост. *Индивидуалността* от своя

страна е уникалният персонален набор от ментални програми, които не са общи за отделните индивиди. (ниво на националната принадлежност; ниво на регионалната /етническата / религиозната или езиковата принадлежност; ниво на пола; ниво на поколението; ниво на социалната класа и др. Този набор от ментални програми се основава на качества, които частично се наследяват и частично се усвояват, като в случая усвояване означава модифициране, както под влияние на колективното програмиране /културата/, така и на уникалния опит на личността. Нивото на културата заема междинно място между тези две нива. Културата е специфична за група или категория хора и се усвоява. Именно това междинно ниво на културата представя интерес за интеркултурната комуникация. То може да бъде дефинирано като субективна култура, която включва споделяните от едно общество или културна група ценности, вярвания и нагласи, както и начините, по които представителите на това общество категоризират своя опит и идеи. Интеркултурната комуникация се интересува от субективната култура, защото в нея е съсредоточен основният източник на културни различия.

Интеркултурната комуникация като научна област започва своето развитие в САЩ след Втората световна война. Преди това интеркултурните изследвания са били спорадични и не са допринесли за формиране на цялостна теория и методологична база. В този т. нар. предпарадигмен период са публикувани някои важни трудове, които подготвят парадигмения период на интеркултурната комуникация. /Rogers & Steinfatt, 1999: 71/ Такива са изследването на Уилям Съмнър /Sumner, 1906/, където се въвежда понятието “етноцентризъм”, фундаменталният труд на Георг Зимел /Simmel, 1908/, който се фокусира върху представите за “другия”, “чуждия” /the stranger/ и проучването на Олпорт /Allport, 1954/ за предразсъдъчността.

Началото на парадигмения период на интеркултурната комуникация се поставя през 1959 г. с публикацията на книгата на Едуард Хол “Немият език” /The Silent Language/ /Hall, 1959/. Чрез това са ознаменувани три важни факта: една нова научна област получава названието “интеркултурна комуникация”, невербалната комуникация се квалифицира като важна част на интеркултурната комуникация, а комуникацията между хора от различни култури се определя като разграничителна характеристика на новата научна област. За научния принос на Хол, който се смята за основоположник на интеркултурната комуникация като поле за изследвания, важно значение оказват теорията за лингвистичната относителност на Сапир и Уорф /Whorf, 1940/1956/ и психоаналитичната теория на Фройд, от която Хол е провокиран да изучава подсъзнателното ниво на човешката комуникация, намерило израз в невербалната комуникация.

Следващият период в развитието на интеркултурната комуникация е наречен от Томас Кун “нормална наука”, тъй като новата парадигма е вече приета от научната общност и започва нейното развитие. Тук трябва да се отбележи приносът на Самовар и Портър /Samovar & Porter, 1972/, Кондон и Юсеф /Condon & Yousef, 1975/, Гудикунст и Ким /Gudykunst & Kim, 1984/1992/1997/, Хари Триандис /Triandis, 1986/1990/1995/, които продължават концептуализацията в областта на интеркултурната комуникация и публикуват фундаментални трудове, служещи и днес като основополагащи литературни източници. През 80-те години започва развитието на интеркултурната комуникация и в Европа, като в това отношение най-сериозен е приносът на Хеерт Хофстеде /1980/1991/2002/, Фонс Тромпенаарс /1995/, Александър Томас /1991/ и др.

Както се вижда, в САЩ и Западна Европа интеркултурната комуникация е добре развита самостоятелна научна област с интердисциплинарен характер. Това, което трябва да се отбележи, е, че тук не се отдава нужното внимание на лингвистичните аспекти на дискурса. За разлика от това в Русия се поставя акцент

именно върху лингвистичната страна на интеркултурното общуване. Тук по-основните научни сфери, в които се търси връзката между език и култура и които имат отношение към интеркултурната комуникация, са следните: лингвостранознание, етнолингвистика, лингвокултурология, психоллингвистика и др.

В България все още е рано да се говори за школа по интеркултурна комуникация, тъй като липсват системни изследвания в областта. Но все по-нарастващият брой на статиите в периодични издания издава засилване на интереса към това ново и предизвикателно поле за изява. Ако трябва да се направи обобщение на изходните позиции на авторите, може да се каже, че в българските публикации са застъпени главно културно-антропологичният и дидактическият подходи към интеркултурната комуникация.

Антропологичният подход дава широко поле за изява в сферите на културологията, народопсихологията, интерпретацията на проблемите за идентичността, героизацията и символното поведение. Тук трябва да се отбележат постиженията на автори като Марко Семов, Ивайло Дичев, Ивайло Знеполски, Харалан Александров и др.

Дидактическият подход към интеркултурната комуникация намира израз в редица публикации за интеркултурното образование, в които се интерпретира главно въпросът за етническата толерантност.

Редица публикации на български автори (напр. Михаил Минков) са посветени на интеркултурните различия, изучаването на ценностните ориентации в интеркултурен план, бариерите в интеркултурното сътрудничество и др. Макар че проблематиката на интеркултурната комуникация все още се смята за “ниша” в българската изследователска практика, с голяма доза убеденост може да се твърди, че с отварянето на България към Европа и света ще се засили интересът към интеркултурни изследвания.

Проучването на интеркултурна проблематика изисква експертност от различни области на знанието. За съжаление обаче съвременните изследвания по интеркултурна комуникация страдат от липсата на общи методологически основи и концептуални подходи.

Познати са няколко методологически подхода в полето на интеркултурната комуникация: 1/ *Емпирични подходи* – те описват културите, прилагайки количествени и качествени методи; 2/ *Теоретични подходи* – те конструират модели и правят обобщения за културите на базата на емпирични данни; 3/ *Нормативни подходи* – те решават проблеми в интеркултурни ситуации. /Evanoff, 2004/

Първите два подхода могат да бъдат интерпретирани и като индуктивни и дедуктивни подходи за интеркултурни изследвания. Дедуктивните изследователски подходи включват развитие на концептуални и теоретични структури преди тяхното тестване по емпиричен път. Последователността на етапите при индуктивното изследване е обратна на тази при дедуктивното – от наблюдението на емпиричните данни се върви към формулирането на теоретични обяснения и постановки, т.е. теорията е резултат от индуктивния подход.

Ако използваме широко известната класификация на методите на качествени и количествени, трябва да отбележим, че качествените изследвания са индуктивни, докато количествените – дедуктивни.

В изследванията на интеркултурната комуникация се прилагат както количествени, така и качествени методи, като и двата вида имат своите предимства и недостатъци. Количествените методи осигуряват по-голяма валидност и надеждност на събраните данни, докато качествените изследвания позволяват по-голяма задълбоченост на правените изводи. В началото на едно качествено изследване не е необходимо да бъде формулирана хипотеза, докато количествените изискват това. В количествените проучвания изследователят е само

обективен наблюдател, докато той пряко участва в качествените изследвания и може да повлияе на крайните резултати. Качественото изследване се фокусира върху описанието, разбирането и обяснението на сложни явления, например, изучаване на отношения, модели или конфигурация на фактори, които имат многомерна, динамична природа. Цел на количественото изследване е да разграничи променливи в изследвания обект, което не винаги се съпровожда от разбиране природата на цялото.

Количествени методи е препоръчително да се прилагат в следните случаи:

- Когато изследването по-скоро иска да потвърди някакви резултати, вместо да изучи нови явления /например, ако са налице по-ранни изследвания на същия проблем;
- Когато се прави опит за установяване на тенденция;
- Когато няма двусмисленост в обекта на изследване.

По-резултатно е прилагането на качествени изследвания в следните случаи:

- Когато не съществува друго подобно изследване;
- Когато не е сигурно кой е най-подходящият обект на изследване /индивиди, организации или други/;
- Когато се изследват причини защо хората мислят или действат по определен начин.

В изследванията на интеркултурната комуникация най-често се прилагат следните **качествени методи**: наблюдение, допитване, анкетиране, интервюиране, контент анализ и др.

Наблюдение. В изследванията на интеркултурната комуникация то се изразява в наблюдение на изследователя върху поведението на индивидите, в проследяване на това кой с кого взаимодейства, колко често и при какви условия. Специално внимание се обръща на честотата на визуалните контакти, на разстоянието между общуващите, на наклона на главата или позицията на тялото, на тона на общуването или на лицеизраза. От този суров материал наблюдателите често правят обобщения като: индивидът изисква внимание, предлага подкрепа, иска да доминира и други подобни. От друга страна може да наблюдава средата, в която се осъществява взаимодействието, като тук е важно да се отбележи, че ситуационните условия варират в културите. В помощ на наблюдаващия мога да се използват диктофони, видеокамери, цифрови фотоапарати и др. Въпросите, на които трябва да се даде отговор при използването на този метод, са: може ли наблюдателят да гарантира надеждност на събраните данни, дефинирани ли са времевите и поведенчески ограничения на наблюдението, как се редуцират, анализират и интерпретират данните и т.н.

Вид наблюдение е т.нар. етнографски метод, при който изследователят достатъчно дълго живее сред изследваната културна група, внедрява се в нея, като съответно изучава и местния език, и накрая прави описание и коментар на културните факти.

Като цяло наблюдението е твърде субективен метод, който освен това предполага и пасивност на изследователя, и не е достатъчно пригоден за изследвания на интеркултурната комуникация, ако се използва самостоятелно. Наблюдение се използва главно, когато ситуациите, които се наблюдават, са уникални или сложни, когато нивото на несигурност относно въпросите, които се поставят, е високо и когато липсва теория, която да ръководи изследователя.

Допитване, анкетиране и интервюиране. Тези три качествени метода са групирани, тъй като целят получаване на информация при директно или индиректно взаимодействие на изследователя с изследвания. Заедно с наблюдението, допитването е един от основните методи за събиране на първична информация при

изследвания на интеркултурната комуникация. Получаването на вербална информация се осъществява с помощта на въпросник, който се попълва от изследователя чрез директно задаване на въпроси на респондента. Анкетирането е разновидност на допитването, защото тук анкетната карта се попълва от самия респондент без непосредствен контакт с изследователя. Цитираният по-горе холандски изследовател Хеерт Хофстеде е използвал анкетиране сред 116000 мениджъри от 50 филиала на компанията IBM в 50 страни, за да създаде прочутата система от 4 измерения на културната вариативност /индивидуализъм-колективизъм, властова дистанция, маскулинизъм-феминизъм, избягване на несигурността/, по която с голяма степен на надеждност могат да бъдат сравнявани отделните култури. Въпреки изключителната разпространеност на анкетирането в интеркултурните и кроскултурните изследвания, то има редица недостатъци. На първо място винаги се поставя въпросът за представителността на извадката – дали тя е представителна за всички членове на дадена културна група или само за част от тях. Вторият проблем е за характера на въпросника – дали въпросите трябва да бъдат формулирани на базата на предварителни разговори с респондентите или изследователят може да поеме отговорността и да ги формулира сам; освен това е важно дали въпросите ще бъдат отворени, неструктурирани, или затворени, структурирани. Съществуват и проблеми с връщането на анкетните карти, както и с възможната необективност на отговорите поради социална желателност на индивидите, т.е. желанието да се представят за някой друг. Препоръчително е анкетирането също да се използва паралелно с друг изследователски метод, по възможност количествен. За разлика от наблюдението и анкетирането, интервюирането предполага лична беседа между изследователя и респондента. Интервютата биват формализирани /по предварително съставен въпросник/, полуформализирани и свободни, когато предварително се набелязват само основните моменти в разговора. При интервюирането в най-голяма степен оказват влияние културните особености на индивидите. Тук играе роля т.нар контекст на културата /Hall & Hall, 1990/, който може да бъде нисък /при него индивидите отдават експлицитно цялата информация, с която разполагат/ или висок /индивидите отдават експлицитно само част от информацията, докато другата част остава скрита в контекста/. Освен това в някои култури може да е възприето само жени да интервюират жени или пък от хората да не се очаква да имат лично мнение. Затова във връзка с интервюирането, а в някои случаи и с анкетирането трябва да се зададат въпросите: интервюиращият пригодил ли е процедурата за съответната култура, съобразил ли се е с културно-специфичните изисквания за състава на извадката, избора на въпросите, формата на отговорите и др. Само ако е направил това, може да очаква надеждност и представителност на изследването за съответна култура.

Разновидност на интервюто в изследванията на интеркултурната комуникация е методът на т.нар. critical incidents /анализ на микроказуси, зададени от изследователя/ и на наративните интервюта, при които респондентите разказват случаи от жизнения или професионалния си опит и въз основа на тях изследователят съди за специфики на изследваната култура.

Контент-анализ. Това е техника за анализиране съдържанието на текст – думи, фрази, изречения, картини, символи. Анализът може да бъде извършен както качествено, така и количествено, с помощта на компютърни програми. Първата стъпка е от съдържанието да се извлекат теми. След това се разработва алгоритъм на изследването, например търсене на честота, посока, интензитет и размер. След като се събере суровият материал, подреден в категории, започва неговият анализ от семантична или семиотична перспектива, или от гледна точка на интеркултурната комуникация. Например чрез контент-анализ може да се проучват текстове от

периодични издания за установяване на наличието в тях на теми, свързани с интеркултурна комуникация с цел да се установи дали тази проблематика представлява журналистически, а оттам и обществен интерес.

Количествени методи се прилагат с най-голяма честота при провеждането на експериментални интеркултурни изследвания за проучване на дълбинни структури на човешката психика – ценности, стереотипи, мотиви, вярвания и нагласи. Като правило тези елементи на културата нямат езиков израз, а единствено поведенческа проява и са силно емоционално оцветени, т.е. характеризират се с афективна насоченост. Ако за достъп до тези дълбинни структури се използват качествени методи, например допитване или анкетиране, изследователят получава в резултат единствено когнитивни реакции, описание на това какво чувства респондентът. Афективното ниво на съзнанието, разкриването на личностния смисъл на означаваното за индивида може да бъде достигнато чрез използване на методи за анализ на неосъзнаваемите, трудно поддаващите се на вербализация феномени, а такива методи са именно психосемантичните. Поради тази причина може да се твърди, че в проучванията на интеркултурната комуникация са особено подходящи психосемантичните методи с количествена обработка на данните или комбинираното използване на количествени и качествени методи. Най-често използваните психосемантични методи са:

Асоциативен експеримент, при който мярка за семантичната връзка между двойка обекти е сходството между дистрибуциите на техните асоциати /асоциативни реакции/.

Субективно скалиране, където експерименталните лица правят съждения за сходството на всяка двойка обекти по някаква скала, чието съдържание не е предварително зададено, а индивидите сами търсят основания за класификация.

Семантично диференциране, при което мярка за сходството на обектите е сходството между техните оценки, направени по биполярни скали от прилагателни-антоними.

Сортиране, при което семантичното сходство на двойка обекти е пропорционално на количеството свързвания в общи класове.

Заместване, където мярка за сходството на думите е количеството контексти, в които тези думи са взаимозаменяеми. /Петренко, 1988/

Настоящата разработка се фокусира върху **възможностите на семантичния диференциал като количествен метод за изследване на интеркултурната комуникация и субективната култура**. Посочен е и потенциалът на метода за осъществяване на **интердисциплинарни изследвания** в областта на социалните науки.

Методът на семантичния диференциал (СД) е разработен през 50-те години на миналия век в САЩ от Чарлз Осгуд и неговите сътрудници от Центъра по сравнителна психолингвистика към Университета в Илинойс. /Osgood et al., 1957/ Този метод позволява да се измерва афективното /субективно-емоционалното/ значение на понятия, както и да се конструира пространство на афективните значения, типично за представителите на конкретна лингвокултурна общност. По този начин СД става средство за достъп до субективната култура и метаезик на нейното изучаване.

При използването на тази техника чрез подходящо подбрани двойки антоними се изолира значението на стимула /понятието/ на принципа: S голямо ли е или малко, красиво ли е или грозно, добро ли е или лошо и т.н. Чрез субективния избор на различни алтернативи от страна на индивида се диференцира значението на понятието и се постига неговото локализиране в семантичното пространство, наречено от авторите пространство на афективните значения.

Чрез получените резултати от многобройни изследвания Озгуд и неговите сътрудници емпирично доказват наличието на триизмерна система от афективни значения, детерминирана от семантичните фактори Оценка-Сила-Активност. Тази универсална рамка, в която индивидите разполагат своите оценки за заобикалящите ги обекти, субекти и явления, е устойчива и повтаряща се, независимо от използваната извадка от скали или варирането на субектите по пол, възраст, политическа принадлежност и физиологичен статус /нормалност-аномалност/. Освен това в резултат от по-късно кроскултурно изследване /Osgood et al., 1975/ е доказана нейната валидност за всички общества и култури, което дава основание на авторите да претендират за панкултурност на системата Оценка-Сила-Активност.

Методологията на Озгуд и сътрудниците му е адаптирана за българския език и култура. /Попова, 2002/ За тази цел е проведено мащабно интракултурно изследване, което стриктно следва етапите на Озгудовата методика. Изследването потвърждава валидността на универсалната квалифицираща рамка Оценка-Сила-Активност по отношение на семантичното пространство, в чиито граници се разпростира субективната култура на българина. Паралелно с това в него се открива и наличие на специфични семантични измерения, детерминирани от българската етнокултурна и социокултурна среда, които поставят отпечатък върху начина, по който българите оцветяват емоционално представите си за света, който ги заобикаля.

В резултат от това изследване се прави изводът, че семантичният диференциал съдържа сериозен потенциал за приложение в изследвания на интеркултурната комуникация, като се посочват следните по-важни приложения:

1. За сравняване на системите от афективни значения в интеркултурен план.
2. За сравняване на атитюди (оценъчни отношения) към обекти или субекти в интеркултурен план.
3. За сравняване на семантични профили на понятия в интеркултурен план.
4. За идентифициране на ценностен профил на конкретна лингвокултурна общност чрез конструиране пространството от афективни значения, типично за тази общност, и локализиране на основните фактори /семантични измерения/ в него.

В настоящата разработка е представено **експериментално изследване, което илюстрира приложение на една от разновидностите на СД - личностния диференциал и неговата пригодност за проучване на проблема за героите /ролевите модели/ на националната култура в съвременен план.**

За да се проучи проблемът за героизацията в съвременното българско общество, е използван специално конструиран личностен диференциал от 12 биполарни скали, от които първите 6 са присъщи на традиционния семантичен диференциал: *добър-лош, хубав-грозен /оценъчни/, силен-слаб, твърд-мек /силови/, стар-млад, активен-пасивен /за активност/*. Останалите 6 скали - *честен-нечестен, искрен-лицемерен, открит-потанен, морален-неморален, общителен-необщителен, спокоен-избухлив* - представят личностни характеристики, подбрани от изследователя с оглед на специфичната задача на проучването, а именно да бъдат открити културните специфики на ролевите модели в България в конкретен времеви отрязък – 2005 – 2006г., когато е проведен експериментът.

В теста за семантично диференциране са включени имената на 12 известни български личности, по-голямата част от които са наши съвременници: Слави Трифонов, Бойко Борисов, Симеон Сакскобургготски, Евгени Минчев, Николай Барев, Мишо Шамара, Лили Иванова, Стефан Данаилов, Христо Стоичков, Тодор Живков, Васил Левски, Бай Ганьо.

Като експериментални лица са привлечени 60 студенти във възрастовия диапазон 19 – 25 години /16 мъже и 44 жени/ и 60 работещи /27 мъже и 33 жени/.

След оценката на понятията (имената на включените в теста личности) по 12-те скали на семантичния диференциал от страна на експерименталните лица са намерени средноаритметичните стойности на всяко понятие по всяка скала за 120 респонденти във всяка група по формулата:

$$S = \sqrt{\frac{1}{n-1}}(x_i - \bar{x})$$

$$\bar{x} = \frac{1}{n} \sum_{i=1}^n x_i$$

В резултат от тази количествена обработка са получени средногрупови афективни индекси за всяко понятие и са конструирани семантични профили на посочените личности, които представят своеобразна градация по популярност.

За *студентите* тази градация има следния порядък: Васил Левски /с афективен индекс 2,04/, Бойко Борисов /1,34/, Стефан Данаилов /1,32/, Николай Барев /1,16/, Слави Трифонов /1,15/, Христо Стоичков /1,02/, Лили Иванова /0,77/, Тодор Живков /0,46/, Бай Ганьо /0,19/, Мишо Шамара /-0,38/, Евгени Минчев /-0,24/, Симеон Сакскобургготски /-0,09/. *Работещите* подреждат личностите по популярност по следния начин: Васил Левски /1,93/, Стефан Данаилов /1,59/, Бойко Борисов /1,48/, Николай Барев /0,98/, Слави Трифонов /0,77/, Тодор Живков /0,53/, Лили Иванова /0,37/, Евгени Минчев /0,23/, Христо Стоичков /0/, Мишо Шамара /-0,49/, Бай Ганьо /-0,11/, Симеон Сакскобургготски /-0,02/.

Както се вижда от градацията в сравнителен план, Васил Левски е национален герой във всички времена и за всички поколения. Историческата дистанция не може да размие значимостта на неговия живот и дело. Независимо от това къде и как се съхранява историческата памет – дали в учебниците по история, в литературните произведения, във филмите, в музеите или в други свидетелства на националния дух – тази личност запазва своята актуалност за поколенията и се превръща в непреходна ценност на българщината. Настоящото изследване е ориентирано към съвременността, но името на Васил Левски е включено в теста за семантично диференциране, именно за да се провери дали чрез този инструмент могат да се отчетат измеренията на героизацията в исторически и съвременен план.

Сред останалите посочени личности съвременните герои се открояват по високия индекс на афективната оценка /стойност над 1/ и по повтарящите се в профила качества. И за двете групи респонденти такива герои са *Бойко Борисов* и *Стефан Данаилов*. Повтарящите се атрибути при Бойко Борисов в средноаритметичните оценки на двете групи респонденти са: *силен, активен, твърд, добър, морален, искрен и честен*. Работещите са прибавили към профила на генерала и *спокоен*, което импонира като качество на по-зрялата възраст.

Повтарящите се атрибути на героизацията при Стефан Данаилов са *активен, силен, общителен, добър, искрен, честен и открит*, като поредността на съответните качества се различава при двете групи респонденти. Работещите дават приоритет на активността, а студентите – на общителността, което говори, че образът на Данаилов стои различно в представите на едните и на другите. За представителите на по-възрастното поколение той е един от тях, който е запазил жизнеността и енергията си въпреки годините. За младите Данаилов е професорът, който общува със своите студенти като с равни и затова те го боготворят. Именно затова в тяхната йерархия от качества присъства и *морален*.

Героизацията на тези две личности се илюстрира в най-висока степен от наличието на атрибутите *морален, искрен и честен*, които са автоматично и безкритично приписани на двамата герои по аналогия с положителните оценки за другите качества. Тук разбира се не се оспорва наличието на тези качества, а се поставя под съмнение високият им афективен индекс, тъй като това са качества-

ценности, които по-трудно могат да кристализират в ежедневно поведение, особено ако то се наблюдава най-вече в медийни изяви.

Учудващо е следващото по ред място в градацията, което е отредено за Николай Бареков, вместо, както може да се предположи, за Слави Трифонов, за когото очакванията бяха за челна позиция. Тук вероятно може да се говори за изхабяване на медийния образ в резултат от преекспониране, което е типична характеристика на героите на съвременността. Те са преходни, родени са от потребностите на времето и в един момент слизат от сцената, като биват заменени с друг ролев модел. Повтарящите се характеристики на Бареков при двете групи респонденти са: *общителен, активен, твърд, силен и добър*, като само първите две съвпадат по поредност на появата си. Респондентите от по-възрастното поколение са обърнали внимание на твърдостта и силата, с които Бареков изисква отговор от хората, с които прави интервюта, или ръководи по време на дебат. По-младите респонденти са били по-безкритични и са му приписали целия арсенал от положителни качества, с които са разполагали. Именно тук може да се потърси границата между ролевия модел и героя на времето. За по-възрастните Бареков е ролев модел с точно определени качества, с които трябва да се идентифицира журналистът, за да печели доверието и симпатиите на хората. За младите той е герой, който просто е заменил в някаква степен Слави Трифонов, защото е по-безкомпромисен и ясно комуникира това, което мисли, като изисква същото и от събеседниците си.

Студентите-респонденти продължават йерархията от герои на съвременното българско общество с личностите на Слави Трифонов и Христо Стоичков. Най-приоритетните качества на първия, какъвто беше и случаят с Николай Бареков, са *общителен* и *активен*. Шоуменът има своето място сред съвременните герои заради способността си да бъде злободневен, да взема на прицел недъзите на обществото и на някои негови представители и открито да изразява позицията си. Във връзка с това Харалан Александров отбелязва: "Основният жест на малкия провинциален човек към глобализацията е да се изрепчи, не да се учи и развива. Забележете, че всички народни любимци се репчат – Слави, Батето, Стоичков, Сидеров..." /Александров, "24 часа", 27.10.2005/ Именно затова работещите са обърнали внимание на избухливостта като качество, т.е. на проявите на един разгневен млад човек, който се бори по своему с язвите на обществото. Фактът, че работещите са били по-неутрални в афективните си оценки, издава умора и отегчение не толкова от Слави Трифонов, колкото от персоните, които взема на прицел с политическата си сатира.

Следващата личност, квалифицирана като герой според афективната си нюансираност, е Христо Стоичков. Той обаче е такъв само за по-младите респонденти, които му приписват атрибутите: *активен, твърд, силен, открит, добър, общителен, избухлив*. Тук отново се забелязва едно романтизиране на образа с използване на почти целия арсенал от налични качества, сред които има едно и с отрицателен знак */избухлив/*. За пореден път се убеждаваме в тезата за безкритичността на младите хора, когато признаят някого за любимец. Всички досега коментирани личности, които претендират да бъдат съвременни герои за респондентите-студенти, са увенчани с целия набор от положителни качества, като в зависимост от изпълняваната от тях социална роля е различна приоритетността на доминиращите качества в началото на градацията, напр. Слави Трифонов, Николай Бареков и Стефан Данаилов /медийни звезди/ - *общителен, активен*; Бойко Борисов /самотният ездач/ - *силен, активен*; Христо Стоичков /спортна звезда/ - *активен, твърд*.

Някои от останалите личности, като Тодор Живков, Лили Иванова и Евгени Минчев /при възрастните респонденти/ са оценени съвсем неутрално и не могат да бъдат квалифицирани като ролеви модели. Първите двама вероятно са имали

такава функция по времето на най-активните си изяви. Заслужава коментар афективната оценка на Тодор Живков. Нейната стойност е по-висока при възрастните респонденти и това е съвсем логично на фона на носталгията, която по-възрастното поколение в наши дни изпитва по времето на "бай Тошо". Последните са го квалифицирали като *активен, общителен, твърд, силен, лицемерен*, което твърде точно разкрива доминиращите характеристики на образа – властно присъствие, съпроводено с неискреност на посланията.

Всички останали личности – Мишо Шамара, Евгени Минчев /при младите респонденти/, Симеон Сакскобургготски и Бай Ганьо /при възрастните респонденти/ - са идентифицирани като антигерои, със знак минус на средната афективна оценка. За рапъра и "паркетния лъв" квалификациите не будят учудване, тъй като особено последният е пословичен с бъдещото насмешка законодателстване в сферата на модата и светския живот. Учудваща е тотално отрицателната оценка за царя. Тук се натъкваме на твърде интересното обстоятелство с възвеличаването и развенчаването на народните любимци. Този процес се развива много бързо, когато към някого са били отправени свръхочаквания, какъвто е случаят с възлагането на ролята на месия на Симеон Сакскобургготски. Двете групи респонденти са напълно единодушни, че най-силното му положително качество е спокойствието, умереността, докато същият не печели симпатии с некомуникативността и потайността си. Явно обществен герой е този, който говори и ясно изразява позицията си. Донякъде това отрицание е допълнително нагнетено и от медиите, които при всеки удобен случай не спестяват язвителните забележки за обвития в мълчание образ на царя.

Последният коментар за поредицата от образи е за бай Ганьо. Той е антигерой за по-възрастните респонденти и е неутрално маркиран за студентите. Включването на този литературен герой в теста за семантично диференциране е направено с цел да се проучи степента на идентификация на съвременния българин с неговия образ. Младите в случая са били по-благосклонни и са оставили на образа правото на съществуване. Той не представлява заплаха за тях, защото те не се идентифицират с него. По-възрастните обаче чувстват, че бай Ганьо е често срещана фигура в нашето съвремие и отричат правото му на съществуване. Той е антигерой заради лицемерие, неморалност, избухливост /безпардонност/ и безчестие. В европейското бъдеще на България той няма място и никой не би желал да бъде идентифициран с него.

Като следваща стъпка в изследването е генерирана корелационна матрица чрез корелиране на средните оценки за включените в теста понятия. Накрая е извършено извличане /екстракция/ на фактори по метода на основните компоненти /principal components/. Всички статистически процедури в работата са изпълнени на програмния продукт SPSS Statistical Package for Social Sciences. /SPSS, Release 5, 1992/

Факторният анализ на данните за двете групи респонденти разкрива интересни особености на личностния диференциал. Първото най-общо наблюдение върху факторните матрици индикира различие в броя на идентифицираните фактори при двете групи респонденти – при работещите – 3 фактора, а при студентите – 2. Това показва, че афективните значения в първия случай се разпростират по три оси на семантичното пространство, а във втория случай пространството на афективните значения се състои от две измерения. По-малкият брой фактори в матрицата на студентите говори за по-слаба разграничителна способност на семантичните качества от теста за семантично диференциране, приложени към квалифицираните обекти.

По-сложен е въпросът с назоваването на семантичните фактори и в двата случая, тъй като те не се покриват с универсалната семантична рамка Оценка-Сила-

Активност и това е най-типичната отличителна особеност на личностния диференциал, а именно, че той не разкрива универсалии в афективните значения. Идентифицираните 3 фактора от групата на работещите могат да бъдат назовани съответно: Авторитарност, Неподкупност и Екстравертност, докато от матрицата на студентите могат да бъдат извлечени само Неподкупност и Екстравертност.

Първият фактор е назван **Авторитарност** на базата на първите три най-силно емоционално натоварени скали: *активен-пасивен*, *твърд-мек* и *силен-слаб*. Ако се върнем по-назад към семантичните профили, ще видим, че тези характеристики се повтарят при 8 от квалифицираните субекти: Слави Трифонов /активен, силен, общителен, твърд/, Бойко Борисов /силен, активен, твърд/, Николай Бареков /общителен, активен, твърд, силен/, Стефан Данаилов /активен, силен/, Христо Стоичков /твърд, активен/, Тодор Живков /активен, общителен, твърд, силен/, Васил Левски /активен, силен, честен, твърд/, Бай Ганьо /общителен, активен/. Следователно за работещите основна характеристика на героя е да е авторитарен, да олицетворява твърдата ръка, да има ярко и налагащо се присъствие. Не така е при студентите, чиито профили са много по-индивидуализирани. Необременеността при тях с наследството от времето на тоталитаризма ги прави неподвластни на фигурата на твърдата, авторитарна личност и ги кара да ценят други качества у героите.

Вторият фактор е назван **Неподкупност** заради присъствието на семантичните качества *морален-неморален* и *честен-нечестен*. Присъствието на скалата *спокоен-избухлив* тук може да се интерпретира по два начина. Характеристиката е маркирана с положителен знак /спокоен/, когато става дума за зряла и улегнала личност, с голям житейски и професионален опит, както е в случая с Бойко Борисов и Стефан Данаилов. Моралността и честността на посочените личности са причина за спокойното им и уравновесено присъствие без излишна емоционалност. Същата характеристика носи отрицателен знак /избухлив/, когато общественият герой е "сърдит млад човек" /Слави Трифонов/, който е приел за своя мисия да критикува недъзите на обществото и техните носители и изразители.

Третият фактор е назван **Екстравертност** заради присъствието на семантичните качества *открит-потаян* и *искрен-лицемерен*. Сериозно основание за този начин на назоваване дава и скалата *общителен-необщителен*, която присъства във факторната матрица на студентите.

Посочените три фактора – измерения на семантичното пространство, в което се разпростират афективните оценки за изследваната група личности, показват сближаващите ги характеристики от техните профили. Освен това те са свидетелство за качествата, заради притежаването на които днешното българско общество приписва атрибути на герой на една или друга личност. Нуждата от авторитарност не е нещо, с което можем да се гордеем, но тя е предизвикана от продължителния период на вакуум, в който политици идват и си отиват и нищо не се променя. Беззаконието и престъпното безхаберие продължават да се ширят и е съвсем логично хората да очакват да се случи чудо с намесата на "твърда ръка". Неподкупността е контрапункт на една от най-сериозните язви на обществото – корупцията. Затова е оправдано вярването, че общественият герой трябва да бъде неподкупен. И накрая екстравертността е свързана с очакването героят на времето да бъде ясен в посланията си и открито да изразява мнението си.

Трябва да се отбележи, че съвременните измерения на героизацията в българското общество, проучени чрез личностния диференциал, представят моментна снимка, валидна към периода на провеждане на изследването (2005 г.), тъй като личностите, обект на интерес, са по-скоро ролеви модели, които имат преходен характер, породени са от изискванията на конкретно време, и губят актуалността си, след като са изпълнили своето предназначение да служат като идентификационен критерий и модел за подражание.

В резултат от приложението на личностния диференциал при изследването на проблема за героизацията в българското общество могат да се направят следните изводи:

1. Чрез конструиране на личностен диференциал може да се прави анализ на афективните оценки в зависимост от възрастовите характеристики на респондентите, за разлика от традиционния семантичен диференциал, където последователно се повтаря появата на универсалната семантична рамка Оценка-Сила-Активност без оглед на възраст и други характеристики на експерименталните лица.
2. Личностният диференциал дава възможност за конструиране на семантичните профили на изследваните субекти, като чрез това се извеждат на преден план доминиращите им характеристики и лесно могат да бъдат правени съпоставки и анализ в плана на културата.
3. Освен за изследване на феномена "героизация", личностният диференциал може да се използва и за проучване обществения рейтинг на политически личности, като получените данни биха били не по-малко представителни от едно социологическо проучване. Дори личностният диференциал би се оказал по-надежден инструмент, защото той би идентифицирал и личностните причини за един или друг рейтинг, отразени в афективните оценки на допитаните лица.
4. Семантичният диференциал е перспективен като интердисциплинарен изследователски метод не само за проучване на интеркултурната комуникация, а и в редица други социални науки като маркетинг, реклама, паблик рилейшънс, където от голямо значение за надеждността и валидността на изследователските резултати са афективните представи и оценки на индивидите.

Емпиричното изследване, представено в настоящата разработка, е посветено на непроучен досега проблем с помощта на семантичния диференциал, а именно за идентифициране параметрите на героизацията в съвременното българско общество. Това е интеркултурно изследване в чист вид, защото героите представят един от елементите на културата и са обект на интеркултурен анализ. Използваният частен семантичен диференциал – личностният – извлича афективното значение на личностни характеристики и дава възможност за открояване на ролеви модели, които обществото в даден момент от своето развитие използва като средство за идентификация и образци на поведение.

Използвана литература

1. **Allport, G.** The Nature of Prejudice. New York, Macmillan/Reading, MA, Addison-Westley, 1954.
2. **Александров, X.** Матроната срещу пешката, която иска да е царица. в. "24 часа", 27.10.2005.
3. **Berger, C., R. Calabrese.** Some Exploration in Initial Interactions and Beyond. Human Communication Research, 1, 1975, 99-112.
4. **Condon, J., F. Yousef.** An Introduction to Intercultural Communication. Indianapolis, IN: Bobbs-Merill. 1975.
5. **Evanoff, R.** Universalist, Relativist and Constructivist Approaches to Intercultural Ethics. International Journal of International Relations. 28, 2004, pp.439-458.
6. **Gudykunst, W., Y.Y. Kim.** Communicating with Strangers: An Approach to Intercultural Communication. New York. McGraw-Hill. 1984/1992/1997.

7. **Gudykunst, W.** Toward a Theory of Interpersonal and Intergroup Communication: An Anxiety/Uncertainty Management /AUM/ Perspective. In: R. Wiseman; J. Koester /eds./ Intercultural Communication Competence. Newbury Park: Sage, 1993, p. 33-71.
8. **Hall, E.** The Silent Language. New York. Doubleday. 1959.
9. **Hall, E. and M. Hall.** Understanding Cultural Differences. Yarmouth, ME, Intercultural Press. 1990.
10. **Osgood, C., G. Suci, P. Tannenbaum.** The Measurement of Meaning. Urbana. IL, University of Illinois Press, 1957.
11. **Osgood, C., M. May, M. Miron.** Cross-Cultural Universals of Affective Meaning Systems. Urbana: University of Illinois Press, 1975.
12. **Петренко, В.** Психосемантика сознания. М. 1988.
13. **Попова, Ю.** Културна специфика на афективното значение в българския език. Автореферат на дисертация. Русе, 2002.
14. **Rogers, E., Th. Steinfatt.** Intercultural Communication. Waveland Press, inc. 1999.
15. **Samovar, L., R. Porter** /eds./. Intercultural Communication: A Reader. Belmont, CA, Wadsworth. 1972/1994.
16. **Simmel, G.** Soziologie: Untersuchungen über die Formen der Vergesellschaftung. Leipzig, Duncker and Humblot. 1908.
17. **SPSS.** Statistical Package for Social Sciences. Release 5, 1992.
18. **Sumner, W.** Folkways. Boston, Ginn. 1906.
19. **Thomas, A.** /ed./ Kulturstandards in der internationalen Begegnung. Saarbrücken: Breitenbach, 1991.
20. **Triandis, H.** Culture and Social Behavior. New York, McGraw-Hill, 1994.
21. **Triandis, H.** Individualism and Collectivism: New Directions in Social Psychology. Boulder, CO, Westview Press, 1995.
22. **Trompenaars, F.** Riding the Waves of Culture. Understanding Cultural Diversity in Business. Nicholas Brealey Publishing. 1995.
23. **Whorf, B.** Language, Thought and Reality: Selected Writings of Benjamin Lee Whorf, ed. by John B. Carrol. Cambridge, MA, MIT Press, 1940/1956.

Contacts:

Assoc. Prof. Juliana Popova, PhD – “Angel Kanchev” University of Ruse, Department of European Studies, tel. +359 82 888 813, e-mail: jppopova@ru.acad.bg

Content Analysis in the Research of Public Relations

Rada Karshakova

Abstract:

Content analysis (CA) is a classical method used to research the public communications. From the period of the Second World War, when it had been established as a research method for studying the military propaganda, CA has been used widely in mass communication, political propaganda, Public Relations (PR), marketing communications and advertising. More detailed historical reference for CA as a research method is presented in [3]. The Bulgarian research experience in the application of that method can be found in [1; 2; 5; 6].

The possibilities of the method in thematic researches with different aims in the field of public communication practises are part of the study program of the subjects 'Introduction to communication studies' and 'Public Relations' [4].

According to George Gerbner the most important application of CA is to explain how mass-media system relates to the culture of certain society. He calls this relationship cultivation. Mass-media cultivates attitudes and values in a culture, as it propagates, multiplies, supports and adapts them among the members of the cultural community. In this way people are bound by shared consensus and intersubjectivity. If Semantic differential can investigate whether these values are actually 'cultivated' in the reader, but CA can reveal the values embedded in the total message system of a culture [7: 150].

As it is well known, CA is a method for quality-quantity description, analysis and assessment of a chosen in advance problem taken from the reality on the basics of its written registration in the texts of certain message system [7: 136-145; 1: 233-235]. Its applications in the researches of PR are presented [4:85-90].

Here are systematized quality and quantity characteristics of the image of the University of Ruse, Bulgaria, established with CA of the mass-media coverage of news on European thematic.

From registered generally 301 PR activities of the University it has been generated mass-media coverage from 1190 media impressions. On the European topic the activities are 70 – 23, 2%. The mass-media coverage overlays 638 impressions or 53,6% of the general coverage.

The general mass-media coverage in national media overlays 235 media impressions. 114 from them are on the European topic – 48,5%

On the basics of the quantity data it can be determined, that the European topic participates strongly in the process of developing the image of the University of Ruse. Over 50% of the mass-media impressions from the university activity are related exactly with facts and events on the European topic. Almost the half of the mass-media coverage in the national media is due to the news in this area.

The data of the quality analysis points out, that only two publications from 638 are with negative context, and the rest are in neutral and positive context. Over 90% from the mass-media coverage is with factual character. There are no drastic mistakes in the information, which could lead to distortion of the leading content accents of the messages.

The researchers are a result of the work of the author as a Director of PR & Advertising of the University of Ruse.

Key words: *content analysis, image of an university.*

1. Количествени и качествени параметри на проучването „Европейската тема в публичния образ на Русенския университет”

Изследването обхваща периода януари 2008 – октомври 2009 г. Целта му е да установи доколко „европейската тема“ участва в развитието на публичния образ на русенското висше училище. И тъй като ефектите на публичността се генерират посредством посредничеството на масмедийните комуникационни канали, обект на проучването беше медийният отзвук на новините с европейска тематична проекция.

При извършения съдържателен обзор бяха регистрирани 57 теми, като от обхвата бяха изключени международните теми, в които няма подчертан европейски аспект. Публичността по тези 57-те теми е генерирана въз основа на 70 PR активности, които включват: анонси на събития; прессъобщения и допълнителни информации към тях; специално организирани събития като пресконференции, семинари, конференции, представяния на обекти и проекти; оказани на журналисти съдействия с информация и контакти, за да направят свои материали, да проведат интервюта, да намерят подходящи събеседници за участия в предавания.

Количествени данни.

За периода на проучването са регистрирани общо 301 PR активности на университета, по които е генериран масмедийен отзвук от 1190 медийни отразявания.

По Европейската тема активностите са 70 – 23,2%. Масмедийният отзвук обхваща 638 отразявания или 53,6% от общия отзвук.

Общият масмедийен отзвук в национални медии обхваща 235 отразявания. 114 от тях са по Европейската тема – 48,5%

На базата на количествените данни може да се определи, че Европейската тема участва много силно в процеса на развитие на публичния образ на Русенския университет. Над 50% от медийните впечатления от университетската дейност са свързани точно с факти и събития с европейски тематика. А почти половината от отзвука в националните медии се дължи на новините в тази сфера.

Качествен анализ.

Качественият анализ не е завършен изцяло, поради големия обем на текстовия масив. Получени са общи количествени измерители за качеството на масива по отделни показатели. Показателите за регистрация на съдържанието са следните:

- 1) Съответствие между подаденото от източника съдържание и публикуваното съдържание – дали масмедийните акценти предават информационните фокуси на публичните послания;
- 2) Фактологична коректност на масмедийните информации;
- 3) Регистриране на съдържателни изкривявания, които водят до манипулация на масмедийната аудитория;
- 4) Използвани езикови стратегии – метафоричен език, ниска реч (простонародност), хумор и т.н.
- 5) Оценъчни елементи в съдържанието и на цялостната интерпретация на темата.

За да се извлече необходимата информация по показателите, бяха систематизирани ключовите думи и фрази, използвани в публикациите за предаване на смисъла. Като единица за анализ беше определен целият текст.

Установи се, че само 2 публикации от 638 са в отрицателен контекст, останалите са в неутрален и положителен контекст. Над 90% от масмедийния отзвук е преобладаващо фактологичен по характер. Подчертано оценъчните публикации са незначителен брой. Две от тях са отрицателни, а останалите са положителни.

Във втория раздел на изложението са представени шест от анализираните теми, чрез което се илюстрира избраната процедура на регистрация, анализ и оценка на масмедийния отзвук.

2. Контент анализ на тематични единици от масива на „Европейската тема в публичния образ на Русенския университет”

2.1. Дизайнерски проект за автомобил на „Ауди” с европейско признание в кардизайна на докторанта Теодор Кючуков

Начална публикация в уеб-изданието “CarBodyDesign” и български отзвук в: 24 часа, Утро, RuseInfo.net с оптически магнити (фотографии под 50% спрямо обема на текстовете)

Водещо послание:

„Наш студент твори бъдещето на „Ауди”. Одобряват проект на Теодор Кючуков за концептуален модел”; „Разработка на русенски студент впечатли италианци”; „Русенският самурай „Акимоно” разтърси автомобилния дизайн. 25-годишният докторант Теодор Кючуков нарисова със светлина любимата си марка „Ауди”.

Проектът на Теодор:

„Скулптура от светлина”; „От скиците на самураи в битка се ражда идеята”; „дизайн на концептуалния модел A’Kimono LS 2.0”; „Футуристичното возило на Теодор Кючуков е вдъхновено от светлината ... изглежда като никое друго нощем”; „доразвит проект на оригинала A’Kimono Concept”; „разработен съвместно с помощта на доц. Цв. Конов и доц. Р. Кючуков”; „изцяло защитен от кражба на интелектуална собственост”.

Образът на Теодор Кючуков

„талантливият студент”; „завършил Английската гимназия в Русе и Русенския университет”; „25-годишният дизайнер”; „русенският студент Теодор Кючуков”; „инженер-дизайнерът Теодор Кючуков, докторант в Русенския университет”; „Автомобилната светлинна скулптура е изцяло моя идея и категорично съм на мнение, че именно светлината е моята тема в кардизайна”.

Оценъчен контекст

„разтърси умовете на специалистите и обиколи всички интернет карфоруми”; „творението на българина ще е в основата на бъдещите коли на немската компания”; „впечатли италианците от web-изданието “CarBodyDesign”.

Конотативна насоченост: положителна, утвърждаваща.

Езикови стратегии: метафорична и метонимична образност;

Качество на информацията: оценъчно-фактологична;

Манипулации и изкривявания: проф. Р. Конов (вместо доц. Цв. Конов) в една от публикациите.

2.2. Германският канцлер Ангела Меркел DHC на Русенския университет

1 прессъобщение – 16 отразявания; 7 в национални медии (БТА, Дарик, Труд, Дневник, Телеграф, Dir.bg и др.) с оптически магнити (фотографии под 50% спрямо обема на текстовете)

Водещо послание

„Канцлерът на Германия стана Doctor Honoris Causa на Русенския университет”; „Меркел стана доктор хонорис кауза в Русе”; „Ангела Меркел с почетно звание от университета”; „Ангела Меркел стана 34-ия Почетен Доктор хонорис кауза на РУ”.

Удостояването

„за нейните постижения и заслугите ѝ за развитието на европейското образователно пространство”; „Германският канцлер е 34-ият Почетен доктор на русенското висше училище и 10-ият гражданин на страната си, на когото то се присъжда”; „Предложението за отличието е на ректора доц. Христо Белоев”; „Един от най-

важните мотиви е изключително успешното сътрудничество на Русенския университет с германски висши училища и фирми”; „В консорциума на Европейската тематична мрежа, координирана от Русенския университет, най-голям брой са университетите и фирмите от Германия”; „Датата на официалната церемония по удостоверяването се уточнява с посолството на Германия в София”.

Оценъчен контекст

„Канцлерът на Германия благодарила с писмо до ректора доц. Белоев за високата чест”; „Уважавам тази почест като едно високо отличие, което с удоволствие приемам”, е написала Меркел в писмо до ректора”.

Конотативна насоченост: неутрална;

Езикови стратегии: няма;

Качество на информацията: фактологична;

Манипулации и изкривявания: няма.

2.3. Международна лятна академия „Обучение по предприемачество и иновации” в Русенския университет”

Анонс + прессъобщение – 16 отразявания; 6 в национални медии (БНР, Дарик, Dir.bg и др.);

Водещо послание

„Международна лятна академия в Русенския университет. Представители на 14 университета ще участват в Международната лятна академия на тема „Обучение по предприемачество и иновации” в Русе”; „14 университета от 10 държави на форум в РУ. Висшите училища, сред които и нашето, членуват в „Международната Мрежа-Решица”, създадена миналата година в Румъния”; „Откриха сесии по предприемачество на Международната лятна академия”.

Форумът

„Представители на 14 университета от Австрия, Албания, България, Босна и Херцеговина, Германия, Македония, Румъния, Словения, Сърбия и Хърватска, които членуват в „Международната Мрежа-Решица” за сътрудничество в областта на предприемачеството и иновациите, провеждат ... в Русенския университет Международна лятна академия „Обучение по предприемачество и иновации”; „организиран от катедрата по Бизнес и мениджмънт”, която е сред съучредителите на Мрежа-Решица”; „доклади, които представят потенциала на предприемачеството за стимулиране на международното коопериране и регионалното развитие”; „начало на новото уеб-базирано списание „Предприемачество и иновации” с международна редколегия”.

Оценъчен контекст

„Различните очаквания на научните работници и предприемачите спъват внедряването на академичните разработки в реалния бизнес – заяви ... проф. Петер Шулце – представител на института за Югоизточна Европа ИНЕА. „Кооперацията между висшите училища и бизнеса не може да почива на краткосрочни споразумения и договори. Тя трябва да се концентрира върху дългосрочното внедряване на иновации”. „... първите резултати от съвместната работа на 14-те университета от мрежата ще са свързани с подготовката на студентите в областта на предприемачеството и иновациите”.

Конотативна насоченост: неутрална;

Езикови стратегии: няма;

Качество на информацията: фактологична;

Манипулации и изкривявания: няма.

2.4. Семинар „Учители в действие” по проект на програма „Леонардо да Винчи” в Русенския университет

1 прессъобщение + фактологична справка - 15 отразявания; 7 в национални медии (БТА, Дарик, Север.bg, Dir.bg и др.)

Водещо послание

„С участието на Русенския университет е разработена обща европейска рамка за наблюдение и оценяване на преподавателската практика с ученици”; „Обучават учители за работа с деца с увреждания”; „Семинар за учители, работещи с ученици в неравностойно социално положение в Русенския университет”; „Обучават учители на деца със специални нужди. Семинарът се провежда в Русенския университет”; „Преподаватели от 5 държави утре на семинар в Русе”.

Проектът и целта

„Учители в действие” се финансира по програма Леонардо да Винчи с цел да се подобри качеството на обучение на деца със специални нужди, като се повишат компетентността и уменията на учителите за работа със специфични учебни аудитории, и се възприеме обективна система за наблюдение и оценяване на преподавателската практика”; „Координатор е колежът Статфорд – ъпон – Ейвън, Великобритания, с партньори – Русенският университет, Академия Гренобъл, Франция, Училище по изкуствата Стокхолм, Швеция, Център за дистанционно обучение към Техническия университет в Каунас, Литва, и Асоциация за защита на околната среда в Козард, Унгария”.

Оценъчен контекст

„разработили са комплект учебни материали с новаторски и интерактивни методи и стратегии на обучение”; „Разяснена е и обективната система „Обща европейска рамка за наблюдение и оценяване на преподавателската практика”; „участват университетски преподаватели, базови и гимназиални учители, стажант-учители и преподаватели в квалификационни и преквалификационни курсове за учители”.

Конотативна насоченост: неутрална;

Езикови стратегии: няма;

Качество на информацията: фактологична;

Манипулации и изкривявания: неточно твърдение в една от публикациите - общата европейска рамка не е „разработена” от партньорите, а е разяснена в материал за подготовка на учителите. Други неточности няма.

2.5. Проект „Алтернативни пощенски екологични автомобили „GREEN POST” – Русенски университет, 8 октомври 2008 – 5 юни 2009 г.

8 PR събития – 89 отзвук; 26 в национални медии (БиТиВи-2, НоваТВ-2; Канал1, БТА-4, БНР-2, Труд-4, Дневник, Новинар, Стандарт, 24часа, Дарик-2, Днес+, Дума, Dir.bg, BulPhoto) с оптически магнити (фотографии, равностойни по обем на текстовете)

Водещо послание

„Пазарен прототип на алтернативен пощенски екологичен автомобил Free Duck (Волно Пате), наречен галено от създателите си „Патето”; „доставен в Русенския университет с директна пратка на италианските заводи Дукати Енергия, които ще произведат екологичното транспортно средство”; „подареният на Русенския университет пазарен образец е електрически”; „съвместната разработка на Русенския университет с европейски партньори предлага пощенско возило с подобрена енергийна ефективност”; „разработеният със съдействието на Русенския университет пощенски електромобил Free Duck (Волно пате)”; „Целта е да се

създаде пощенско транспортно средство за градски условия с подобрена енергийна ефективност и чувствително намаляване на вредните емисии във въздуха, като се заменят традиционните бензинови, дизелови и други двигатели с електрически и хибридни”; “предвижда се всички пощи да използват такива електромобили (автомобили)”;

Проектът, партньорите и задачите

„създаден по европейския проект „Алтернативни пощенски екологични автомобили”, в който участват Пощите на Италия, Унгарските пощи, Пощите на Белгия, Асоциацията на пощенските оператори в Европа, кметството на град Перуджа – Италия, италианският производител ДУКАТИ ЕНЕРДЖИ (ЕНЕРГИЯ), Научно-изследователският център на университета в Перуджа и Русенският университет”; „финансиран от програма Интелигентна енергия за Европа;координатор са Пощи Италия, а от българска страна – катедра „Транспорт” с координатор доц. Велизара Пенчева”; „Задачата на нашия (Русенския) университет е да изследва характеристиките на електромобила, обясни Велизара Пенчева от катедра „Транспорт” на Русенския технически университет. Тестовите ще продължат още година, след което докладът ще бъде представен на производителя”; „След като уточним всички подобрения, фирмата е готова да произведе електрическа кола според спецификата на географската ширина”, уточни Светлин Стоянов от катедрата по информационни технологии на Русенския университет”; „Идеята на проекта е след завършването му такива автомобили да се ползват от пощенските оператори в цяла Европа”, обясни доц. д-р Велизара Пенчева от катедра „Транспорт” в Русенския университет, който е българският партньор в проекта”; „Идеята е да се запознае обществеността. Държавата да реагира. Ако нещата станат, е възможно да се ползва къде ли не”, каза Димитър Гроздев – докторант в катедра „Транспорт” на Русенския университет”.

Техническите параметри

Анализът показва пълно съответствие и точност при тяхното представяне. Установи се колебание единствено при посочването на производствена цена – от *4500 евро*, през *около 4000 евро*, до *2500 евро*, а в една от публикациите се казва, че все още екомобилът *няма цена*.

„Free Duck има дължина 178 см и ширина 96 см. В режим на електрически двигател има пробег от 50 км с хибриден двигател – 300 км. Патето развива максимална скорост от 45 км/ч и може да носи до 200 кг; Прототипът, произведен от „Дукати” през 2008 г., се захранва от 8 акумулатора, мощен е 2 kW(2,7 к.с.), а багажникът му поема до 200 кг, вдига 50 км/ч и минава 200 км без зареждане; Максимална скорост, която може да развива автомобилът е 45 km/h, а захранването ще става с 8 батерии x 12.”

Оценъчен контекст

„Пощенското пате гори ток за 19 лв. вместо бензин за 110; Координаторът на проекта доц. Велизара Пенчева и първият водач на патето са много доволни от приключилия експеримент”;

„Патето-пощальон официално встъпва в длъжност да носи писмата в Русе. То изминаваше всеки работен ден по 32 км и се доказва като бърз, удобен и евтин транспорт. Само веднъж се „удари” като спуска гума заради дупки”;

„Успешно издържа тестовите в реални условия, положителни са данните от експеримента, каза Стефан Божков, 19-20 лв. разход за електроенергия срещу 110 за бензин;”Искам да изкажа категоричното си мнение за целесъобразността от използването на този електромобил, заяви Стефан Божков. Изключително сме доволни от тестовите. Изключително бърз, удобен и пъргав. Идеално може да служи за тази цел”;

„Шефът на пощата Стефан Божков иска да вземе на работа няколко патета, защото са евтини и издържливи; „Пате“-то не отстъпва по нищо на останалите возила, а е и достатъчно маневрено”, каза още Божков; Експериментираният единствено в Русе електромобил Free Duck е „с изключително добри качества”, каза изпълнителният директор на Български пощи-Русе Стефан Божков, не е дало никакви дефекти освен една спукана гума”;

„По думите на доц. Велизара Пенчева „Волното пате” изминава 560 км при разход 64 квтч ток, кметството в Перуджа вече е закупило 57 такива електромобила за нуждите на пощите и туризма. В Будапеща имало 4 експериментални „волни патета”, в Белгия – 2, и у нас – 1”;

„Пате” на ток разнасяше днес писмата във Варна. Това обаче не е част от детско шоу. Екологичният автомобил вече е тестван от пощата в Русе.”

„Работи 40 дена при тях. Най-точният резултат, който установихме е, че преди разходът на гориво е бил 110 лв., а при този автомобил – 20 лв., около 5 пъти по-ниска цена”, каза Димитър Гроздев – докторант в катедра „Транспорт” на Русенския университет „Ангел Кънчев”;

„Електрически автомобили, които са не само екологични, но и с много малко разходи, ще се ползват за събиране и разнасяне на пощата под тепетата, стана ясно вчера. Електромобилът бил на изпитания в Русенския университет и отзивите са много добри”; „За Пловдив са необходими поне пет такива електромобила”, заяви шефът на пощите Ангел Коев”;

„Електромобилът е доказал, че е най-удобен и бърз транспорт за пощенските услуги; Батериите му се зареждат 8 часа нощем и издържат цял ден работа; От пощите в Русе са изчислили, че за нуждите на града на първо време ще са необходими общо четири екоавтомобила”;

„Предвижда се в следващия един месец „Волното пате” да бъде тествано и в столицата”, каза г-н Харманджиев, след което ще се проведат преговори за евентуална покупка на по-голям брой автомобили, които да бъдат пуснати в логистичната мрежа на „Български пощи” ЕАД”;

„Патето” не отделя вредни емисии във въздуха, защото изобщо няма какъвто и да е двигател с вътрешно горене, а само електромотор; едно от предимствата му са неговата мобилност и малки размери, които ще позволят електромобила да се движи и в пешеходните зони”;

„Въпреки че е създадено като пощенско транспортно средство за работа в градски условия, към „Патето” са проявили интерес и сдружения на инвалиди, каза доц. Пенчева. Те не били далеч от мисълта да заменят с него триколките „Велорекс”, които преди години масово се използваша”;

„Според Иван Млеканов, главен директор на дирекция „Пощенски услуги” в Български пощи, събирането на пощата и куриерските пратки вече ще се извършват при икономически целесъобразни условия. Досега са били използвани леки автомобили тип „баничарка”, които вече не са рентабилни; „Патето”, разбира се, е напълно екологично, защото няма двигател с вътрешно горене, а при успешен тест ще мине „на въоръжение” във всички пощи”.

Препоръки към прототипа “Free Duck”

„Да се увеличи пробега до 80-90 км с едно зареждане”; „въвеждане на отоплителна система”; „Заради студения климат в дунавския град русенци отчитат като единствен недостатък липсата на отопление в електромобила”; „да се увеличи размерът на багажника и капацитетът на батериите за пробег до 90 км”; „може да се въведе отопление за използване през зимата”.

Публичните личности и „Патето”

„Репортерът на радио „Темпо” Галя Савова също изпробва новото „Пате”;

„Репортерът на „Труд” Светослав Метанов също подкара колата”;

„Бялото пате потегли, управлявано от ректора доц. Христо Белоев”;

„Той беше докаран на площада от ректора доц. Христо Белоев и ръководителката на „патешкия проект“ доц. Велизара Пенчева“;
„Преди да седне зад волана, кметът Йотов кръсти возилото и заедно с двамата зам.-областни управители Добрин Данев и Баки Солак и ректорът на Русенския университет Христо Белоев си казаха „наздраве“ с по чаша шампанско. След това всеки един от тях седна зад волана и направиха по няколко кръгчета с електромобила на центъра пред общината“;
„Кметът на Русе Божидар Йотов изпробва електрическия пощенски автомобил, който ще разнася писма и колети в дунавския град“;
„Русенският кмет яхна „Патето“ пробно“;
„Зам.-губернаторът Баки Солак обиколи с него площада и не предизвика аварии“;
„Двама вицепремиери яхат Патето“;
„Двамата вицепремиери – Ивайло Калфин и Емел Етем, които присъстваха на откриването, не издържах на изкушението да направят „по едно кръгче“ с миниавтомобила. Външният министър прояви добри шофьорски умения, изкарвайки колата от тревната площ, където беше паркирана, до асфалтовата алея, след което галантно преотстъпи волана на колежката си министър по извънредните ситуации“;
„Италианският посланик Н.Пр. Стефано Бенацо направи пробен преход пред представителите на медиите“.

Конотативна насоченост: положителна, утвърждаваща;

Езикови стратегии:

Изкушението да се използват интригуващи заглавия и словесни игри мотивира репортерите да пишат метафорично, да използват по-ниска реч и „да изразяват симпатия“ към обекта на своето изложение.

Така Free Duck е: **Волното пате; Пощенското пате; Бялото пате; Пате; „патето“, както е известна миниатюрната кола; Патето-пощальон; електрическо пате; ековозилото Free Duck (Патето), уникално пате; електромобилът „Патето“; Патица на ток; „Патето“ на Дукасти; „Пате“-то на РУ „Ангел Кънчев“; Българското пощенско пате; „пате“ на ток; екологичен автомобил – пощальон; електрокуриерът; мини колата; симпатичният електромобил; екомъникът; пощомобил.**

Разказите често вплитат фрази с богата образност като: „Кмет и зам.-областни пият и карат“; „Пате“ на ток разнасяше днес писмата във Варна“; „Пощальоните яхват екомобили?“; „Електромобилът „Волно пате“, излюпен от участие в европроект на РУ „Ангел Кънчев“; „патешкия проект“; „Стефан Божков иска да вземе на работа няколко патета“; „Патето-пощальон официално встъпва в длъжност“; „Екологичен пощенски електромобил щъкаше днес около Централна поща“; „Патето на Дукасти получи „гражданство“ от кмета Божидар Йотов“; „патешките разходи са 19-20 лв.“; „министър в пощомобил“; и т.н.

Качество на информацията: оценъчно-фактологична;

Манипулации и изкривявания:

Те са редки и в отношение към целия масив не накърняват критично достоверността на предадената информация.

На първо място следва да се отбележи ефектът на пълно изкривяване вследствие от крайно редуциране на информацията. Такъв случай има само един, но той е драстичен, защото води до пълно подвеждане на получателя: **„Малкото возило е разработено в университета „Ангел Кънчев“ в Русе (в. Дума).**

Неправилно се съобщава името на русенското висше училище в няколко от варненските публикации – **Русенски технически университет**. Причините могат да са две – аналогия с Варненския технически университет или просто недостатъчна осведоменост относно идентичността на Русенския университет. Тази втора вероятност не е изненадваща, като имаме предвид факта, че не малко русенци

продължават да наричат университета в града си ВТУ-то и ВИММЕСС близо 20 години след парламентарната санкция на университетския му статус.

И, накрая, вече споменатите вариации върху това колко е пазарната цена на прототипа – в над 80% от публикациите тя все пак е обозначена с „около 4000 евро“, което е добър показател.

Само една публикация дава негативна оценка на темата.

Коментарът в интернет сайта „Комар“ е силно критичен. Той подлага на остър упрек масмедиите, кмета на Русе и Общината, Русенския университет и неговия ректор, самия проект и кампанията по лансиране на алтернативния пощенски автомобил.

Пощенският автомобил е *„поредната медийна сензация“, „интересна, но леко посредствена машина“, „Патето“ е готино, но не е като да върви на студена плазма, „Неща като „Патето“ или нов уред за измерване на температурата би следвало да са нормални постижения на всеки университет с претенции“.*

Обект на остър сарказъм са кметът и ректорът: *„Кмет и ректор в парад на суетата“, „Кмет и ректор се снимаха до него, караха го, пиеха шампанско в негова чест и за собствено здраве. Човек остава с впечатление, че откриват космодрум или завод за високо-технологично производство“.*

Университетът също е „заклеймен“: *„... как би реагирал ректорът на някой технически университет в САЩ ако от някой факултет му се похвалят, че са разработили електрически автомобил. ...реакцията едва ли ще е възторг ... защото това би следвало да е в реда на нещата. Университетите, които би следвало да са идейния инкубатор на нацията страдат от огромен комплекс за малоценност“, „Превръщането им (нещата като „Патето“) в сензация обаче само демонстрира изключителната слабост и посредственост на тези институции“.*

Изкривяването има за основа неправилно представяне на предмета на проектната разработка, защото Free Duck не е иновация; и целта не е да се проектира иновативна автомобилна технология. Целта на проекта е да се създаде специализирано, екологично чисто алтернативно транспортно средство, чрез което да бъдат постигнати чувствителни екологични и социални ефекти, като масово се въведе в огромната европейска мрежа на пощенските услуги. По тази причина разработката на автомобила е поверена не на университетска лаборатория, а на голям автомобилен производител с опит и солидна репутация. Двата университетски центъра имат ясно формулирани консултантски задачи, свързани с оценяване и препоръки въз основа на лабораторни тестове и изпитания в реална експлоатационна среда.

По-тежката част на проекта всъщност е убеждаването на пощенските системи в ползата за тях самите и за обществото като цяло от реализацията на проектната идея. И това беше целта на проведената публичната кампания.

2.6. Русенският университет в „Европейска мрежа по качество, метрология и логистика“

4 PR събития – 32 отзвук; 9 в национални медии (БТА, БНР, Радио България, Дневник, Дарик, Actualno.com, Dir.bg)

Водещи послания в етапите на публичността

Първо послание

“В Русенския университет започна информационен ден на международния проект “EuroQLIO” – Тематична мрежа по качество, индустриална логистика и управление”, в който участват специалисти, съсловни организации и фирми от сферите на метрологията, логистиката и управлението на качеството”;

Второ послание

“Бакалаври по качество и метрология ще се обучават в Русе”; “Русенският университет с нови специалности. Прием по първата в България бакалавърска

специалност “Мениджмънт на качеството и метрология” ще започне през предстоящата кандидатстудентска кампания Русенският университет по решение на Академичния съвет на учебното заведение в Русе.”; “До момента в страната са разкрити само няколко магистърски програми към технически висши училища”;

Трето послание

“Русенският университет ще издава дипломи на четири езика”; “РУ праща студенти в Румъния и Франция”; “Университетът ще обменя студенти с висше училища във Франция и Румъния. ... подписа договор за образователен и научен обмен по мениджмънт на качеството и метрология с университета “Анри Поакрие” в Нанси, Франция, и Политехническият университет в Букурещ. В следващите 5 години трите висши училища ще осъществяват обмен на студенти, ще осигуряват студентски стажове и практики на бакалаври, магистри и докторанти от трита университета по специалността “Мениджмънт на качеството и метрология”;

Четвърто послание

“Бъдещи мениджъри се дипломират “тройно”; “Учени от три държави обсъждат програмата на новата специалност за РУ “Ангел Кънчев”; “Работни дискусии върху учебната документация на стартиращата наесен нова специалност “Мениджмънт на качеството и метрология” провеждат ... учени от катедра “Технология на машиностроенето и металорежещи машини” на Русенския университет и техни партньори от френския университет “Анри Поанкрие” в Нанси и Букурещката политехника”.

Новата специалност

“Мениджмънт на качеството и метрология” е единствена за България, дипломирането ще бъде “тройно” – всеки семестър на студентите ще се заверява в Нанси, Букурещ и Русе”; “Специалността се разкрива към Машинно-технологичния факултет ... в резултат от двегодишната работа на екип с ръководител доц. Цвятко Корийков по международния проект “EuroQLIO” (Европейска мрежа по качество, логистика и организация). Той се координира от университета “Анри Поанкрие” във френския град Нанси в партньорство с политехническото висше училище в Букурещ и фирми”; “Новата специалност ще е на бакалавърско и магистърско ниво по редовна и дистанционна форма на обучение. ... Студентите ще имат право да избират фирма от мрежата на проекта, където да проведат стажа и да разработят индивидуалния си професионален проект”.

Оценъчен контекст

“Русенският университет има вече 5-годишен опит в обучението на магистри по управление на качеството, заради което беше и привлечен като партньор в международния проект. Специалистите по качество, които са завършили семестриално магистърска степен, са 55. От тях 35 вече са дипломирани, а в момента се обучават още 10. Стажовите им се провеждат по договори в “Прециз Интер”, “Жити”, “Оргахим”, “Спарки” и други компании в Русе”; “По данни на професионалното сдружение по качество и метрология “Клуб 9000” към март 2008 г. броят на консултантските фирми и индивидуалните експерти в България е 270. Сертификационните организации са 25, а одиторите 132-ма.”

Конотативна насоченост: неутрална с утвърждаващи акценти;

Езикови стратегии: няма;

Качество на информацията: фактологична;

Манипулации и изкривявания: няма.

ИЗВОДИ

Данните от контент анализа позволяват ефектите от публичната комуникация на университета по теми с европейски аспекти да се оценят положително. Работата

по европейски проекти, контактите с европейски организации, институции, висши училища и представители на бизнеса са активни и към тях има обществен интерес.

Очевидно е също, че новините по тази тематика се възприемат положително от медийните институти и в местен, и в национален план. Отделни теми се развиват в по-широк медиен отзвук, който освен новини генерира също анализи и коментари в утвърждаващ или критичен контекст, а това свидетелства за приписваната висока стойност на проблематиката от гледна точка на обществените очаквания и потребности.

Провеждането на паралелни проучвания на целеви публики ще задълбочи изследването на публичния образ. Като се регистрират когнитивните ефекти от масмедийните въздействия върху респондентите, ще се установи динамиката във възприятията за университета и устойчивостта на генерираните нагласи към него.

ЛИТЕРАТУРА

1. Драгоева, Р. Контент анализ. – В: Комуникацията. Семиотичен, психологически и синейдетичен прочит. ИК "Фосфорус", С., 1998, 233-254.
2. Златева, М., В. Бондиков. Новини и сондажи. БАМФ, С., 1999.
3. Кършакова, Р. Основи на комуникацията. Русе, 2002.
4. Кършакова, Р. Връзки с обществеността или бизнес на доверието. Русе, 2002.
5. Пешева, М. Телевизионното махало. С., 1994.
6. Танев, Т. Принципи на контентанализа на документи като изследователска техника. С., УИ "Св. Кл. Охридски", 1990.
7. Fiske, J. Introduction to communication studies. ROUTLEDGE, London and New York, 1990.

Contacts:

Assoc. Prof Rada Karshakova, PhD, Departament of European Studies, Director of PR& Advertising of the University of Ruse, e-mail: rkarshakova@uni-ruse.bg, +359 82 888 355

WHEN SOCIAL SCIENCES MEET HUMANITIES: COMMUNITY AND LANGUAGE

Mimi Kornazheva, University of Ruse, Bulgaria

Abstract:

The last decade of twentieth century research in child psychology led to important consequences concerning social sciences and humanities (Trevvarthen and Logotheti, 1989). The thesis that individuals are autonomous by birth¹ has been empirically rejected in favour of the idea that human beings are a priori social beings and it is their ability to cooperate, not their aggressive impulses, that allowed them to survive and develop. Accepting this starting position the presented interdisciplinary research sets itself the goal to link two notions – that of community (a concept which lies in the basis of social sciences) and of language (a concept confirmed as basic in the humanities). It is our opinion that community acquires connectivity (which is its basic characteristics) solely through language, and language² can be understood solely as something connecting people in a community³. To develop this thesis we look at / perceive community as engendered by the need for survival and evolution of the individuals. Community is a refuge for security that grew out in the process of labour division (the need of man to survive) and the crystallization of a variety of values (the need of man to develop).

In such a context we examine the two types of human association – *Gemeinschaft* и *Gesellschaft* (Tönnies, 2005); as well as the variety of communities – *traditional local community*; *organizations as communities* (Hatch, 2006); *intentional communities* (Hoggett, 1997), including *communities of meaning* (Cohen, 1985); *communities of practice* (Wenger, 2006); *virtual communities* (Rheingold, 2000); *imagined communities* (Anderson, 2006); *social networks* (Granovetter, 1973). Secondly, we outline significant community characteristics – communities have boundaries; communities provide their members with identity; communities distinguish between identities; communities store up values. In spite of their diversity all communities can be examined as a medium for the exchange of viewpoints (through language) concerning survival and development, opportunities and threats resulting from the natural and social world. We claim that language, however, is not a simple means of communication. It is language that constructs communities and outlines the most significant issues for their members. It is language which through making communication processes possible transforms into social reality the complex communal relations and interactions giving them meaning, voice and visibility. Language constitutes community by creating *communality* (Gergen, 1997) and *social capital* (Putnam, 1995).

¹ The meaning of the concept *Homo economicus* – *man putting his own interest above all-* is explained with autonomy by birth.

² The period after the 1970s is perceived as the time of linguistics. (See: Fairclough, N. *Language and Power*. Longman, 1989, p..2). Bolinger calls language the *loaded weapon* (See: Bolinger, D. *Language – the loaded weapon: the use and abuse of language today*. Longman, 1980), Bourdieu defines it as *capital* (Вж: Bourdieu, P. *Outline of a theory of practice*, Cambridge University Press, 1977) whilst Habermas defines communication through language as *rationalization of society*. (See: Habermas, J. *Theory of communicative action vol.1: Reason and the rationalization of society.*, Neimann, 1984)

³ We think that the connecting function of language plays a key role for both the community and its derivatives such as identity, culture and power. (See: Kornazheva, M. *Language and Identity. An Attempt at a Diachronic Analysis in a European context*. In: Scientific Conference of Rousse University and Sofia University- 09, 30-31.10.2009 (to be printed soon) as well as other upcoming publications devoted to the link of language with culture and power).

"In the beginning was the word"⁴ is the cornerstone of any single community. The construction of its foundations begins with the written and unwritten norms (transferred by word of mouth from generation to generation) of acceptable for the community behaviour. Through the common language community members negotiate what 'must', 'may', 'can', 'mustn't', 'may not' and 'cannot' be permitted for the members of the community, i.e. the value system in the form of community laws. The community requires conformism with rules – standards corresponding to the model of "must" but also permitting the model of "may" thus allowing the individual greater opportunities for choice. Language behaviour (to say something or avoid verbalizing it for fear of not knowing how, where and whom to say it to) itself is also subject to community control. It is assessed as correct or not within the frames of a common or situationally conditioned community system of norms. The community rewards and sanctions through ritual language forms. The forbidden and the permitted are subject to re-negotiation (through language); their change is possible after public articulation (i.e. through language) of a normative conflict. Thus through language there is a continuous reconfirmation of consensus concerning the significant, the truths of the community. As early as the end of the 1960s Peter Berger and Thomas Luckman laid the foundations of one of the most dynamically developing philosophical schools – that of the social constructionists. According to them the social reality are the conversations we are involved in (Berger & Luckman, 1967). What's more, the conversation is the most important means through which it is possible to support, modify and reconstruct the subjective reality of man, too. "Truth" must be understood as something resulting from the process of communication between at least two people where each of them has his/her own horizon of understanding the world. It is not fixed, it varies, it changes. It is a product of social consensus, it is a social convention which is subject to rejection and renegotiation (Gergen, 2009). Every construction of versions for the world, every attainment to a common meaning is "our achievement", "our truth", i.e. achievement of the community (Shotter, 1997). This achievement starts driving forces which will work for the destabilization and rejection of that meaning. Therefore consensus and conflict are interdependent – the achievement of social understanding lays the foundations of its potential destruction (Potter & Wetherell, 1987). Thus the paradigm of social constructionism acknowledges the potential of language to achieve community transformation as a result from the community efforts to survive and develop.

Language plays a key role for the *social capital* of the community⁵. Language stands at the basis of the four elements building up the *sense of community* – membership, influence, integration for satisfying needs and shared emotional connection (McMillan & Chavis, 1986). Through language individuals demonstrate their active attitude to community by being involved together with other individuals and groups in discussing concrete community issues and conducting community events (Mancini et al., 2003). This helps to differentiate between communities with higher or lower levels of *community engagement*. Both the sense of community and community engagement are indicators for the levels of social capital.

⁴ During the Middle Ages the Church exploited the biblical legend of the divine origin of language but during the Renaissance a new viewpoint developed according to which man started speaking as a result of the necessity to communicate with others and in order to fight more successfully for survival. The so called labour hypothesis has the largest number of supporters. According to them common labour encouraged the emergence of language. (See: Videnov, M. Language and Public Opinion, Academic Publishing House "Prof. Marin Drinov", Sofia, 1997, p. 25)

⁵ **Social Capital** is one of the concepts with great cumulative growth in the Humanities and Social Sciences recently. The number of publications citing it grew steeply to 1400 from 1992 to 2003. Thus social capital has taken its due place among the established conceptualizations of human capital (skills and qualifications); economic capital (wealth); material capital (premises and equipment); natural capital (provided by the ecosystem); cultural capital (ways of thinking and coping with challenges); and symbolic capital (prestige and personal characteristics). In recent years we observe the problematization of the Gross Domestic Product as an indicator of economic and social condition. The so called Sarkozy Commission, founded by the French President in February 2008 offers in its paper the inclusion of other indicators with social capital among them. Social capital has been estimated as a key one for the quality of life in a community which has the potential to generate security, health and satisfaction with life.

On the basis of content analysis of ten definitions of social capital we synthesized our own version for this fundamental community resource: ***Social capital means improved quality of life and labour (accumulated resources and benefits) as a result of one's participation in community/ social networks whose interconnection is based on trust.*** The key word in the above definition is ***trust*** because it is trust that is a prerequisite and is therefore implicitly built in reciprocity, tolerance, cooperation, facilitated coordination, mutual help and solidarity which are concepts often used to describe social capital. To have trust means readiness to give up voluntarily the control of something belonging to you to another person waiting to get some sort of benefit, and thus become vulnerable to that person (Buist, 2006). Vulnerability and uncertainty result from the act of exchanging something we consider valuable for the sake of another resource – language, used by others to give pledge, make promises, take commitment, bind themselves through verbalized promises. The problem is how valuable a resource is language for the ‘other’. The more we value the act of giving a pledge or giving promises, the more people stand by their word, the more what is said is meaningful and trustworthy, the stronger the confidence and trust keeping community members together. Because it is in the process of having and putting faith into somebody that language plays a key role. It turns out to be a valuable equivalent against any other resource for exchange. The loss of trust is a virtual refusal for exchange. There starts a process of searching for new owners of language resource with whom exchange can be fruitful. Thus we come to the significant thesis that there is a connection between language and social capital. The higher the value of language for a particular community, the higher its levels of social capital. In this respect ‘the value of language’ can be used as an indicator for defining the levels of social capital.

Conclusion

On the basis of the above presented theoretical paradigms, community taxonomy and community characteristics, analysis and synthesis there come the following arguments in favour of the thesis that as reservoirs of security for their members communities exist thanks to the liaising function of language:

1. The language constructs community within a process of constant renegotiation of the consensus on the meaningful, valuable, the truths of the community.
2. As much as blood moves through the circulatory system in order to feed human life, so does language move along the communication roads of the community, creating it and supporting it as a living organism which strives to survive and develop in a context of complex internal and external environment.
3. Taking part as a ‘bargaining chip’ in the process of building up and maintaining trust, common language is a part of social capital which is a key resource for the survival and development of any human community.

Key words: *interdisciplinarity, social sciences, humanities, community, language, social constructionism, social capital, trust*

ВЪВЕДЕНИЕ

Изследвания в детската психология от последното десетилетие на миналия век доведоха до важни последици за социалните науки и хуманитаристиката (Trevvarthen and Logotheti, 1989). Смята се за категорично установено, че новороденото дете се ориентира, споделя жестове и движения само и единствено съобразно партньор; то бързо разпознава най-защитаващия го и най-афективно

свързания с него човек, а към непознатия се отнася съдържано с изразения на страх и отдръпване. Това поведение се развива до навършването на една година, когато то вече е в състояние да извършва значещи действия и да използва протоезик. Оттук произтича потвърждаването на значимото предположение, че човек по рождение се стреми към кооперативно поведение; желанията и мотивите му за реципрочност не са базирани на индивидуални ползи; антагонистичните поведения възникват, когато кооперативните мотиви са измамани или фрустрирани. Така по емпиричен път е отхвърлена тезата, че индивидите са автономни по рождение⁶, напротив - те са тъкмо обратното, те имат подтик да се свързват, да общуват, да се отнасят едни към други, да се доверяват едни на други и едва по-късно започват да се страхуват и да дискриминират. И още нещо – на съвсем ранна възраст индивидите търсят смисъл във включването в общи дейности и в следването на общи правила. Хората са априори социални същества – тяхната кооперативност им е позволила да оцеляват и да се развиват, а не техните агресивни импулси.

Като възприемаме тази изходна позиция, с представеното интердисциплинарно изследване си поставяме целта да свържем две понятия – общност (концепт, който лежи в основата на обществените науки) и език (концепт, утвърден в хуманитаристиката).

Според нас общността придобива свързаност (което е основната ѝ характеристика) единствено чрез езика, а езикът⁷ може да бъде разбран единствено като свързващ хора в общност⁸. За да развием тази теза, осмисляме общността като породена от потребността за оцеляване и развитие на индивидите. Общността е убежище за сигурност, установило се в процесите на разделение на труда (потребност на човека да оцелява) и на кристализацията на многообразието от ценности (потребност на човека да се развива). Общността е средата на човешката жизнедейност и целеполагане. В такъв контекст разглеждаме двата вида човешко асоцииране по Тьониес както и многообразието от общности – локалната общност, общността организация, общност от практиката, виртуална общност, интенционална общност (вкл. особено значима общност), въобразената общност. Открояваме значими общностни характеристики – общностите притежават граници; общностите снабдяват членовете си с идентичност; общностите разграничават идентичности; общностите съхраняват ценности. Тези функции общностите осъществяват чрез свързващата роля на езика. Нашата гледна точка обаче отива отвъд общоприетото схващане за езика като средство за общуване. Ние го разглеждаме като конституиращ общността, като създаващ общностност. Като се позоваваме на философската школа на социалния конструкционизъм, правим опит да демонстрираме капацитета на езика да създава общностност и да поддържа общността като жив организъм, който, също както и отделния човек, оцелява и се развива в сложна конкурентна среда. На базата на контент-анализ предлагаме собствена дефиниция за социалния капитал като индикатор за състоянието на една общност и показваме решаващата роля на езика в процеса на натрупване на този изключително значим за общностно оцеляване и развитие ресурс.

⁶ С автономността по рождение се обосновава смисълът, влаган в понятието *Homo economicus* – човекът, поставящ над всичко личния интерес.

⁷ Времето след 70-те години на миналия век започва да се осмисля като лингвистично (Вж: Fairclough, N. *Language and Power*. Longman, 1989, p.2). Болингер нарича езика *зареденото оръжие* (Вж: Bolinger, D. *Language – the loaded weapon: the use and abuse of language today*. Longman, 1980), Бордийо го дефинира като *капитал* (Вж: Bourdieu, P. *Outline of a theory of practice*, Cambridge University Press, 1977), а Хабермас определя общуването чрез езика като *рационализация на обществото*. (Вж: Habermas, J. *Theory of communicative action vol.1: Reason and the rationalization of society*,. Neimann, 1984)

⁸ Според нас свързващата функция на езика играе ключова роля както за общността, така и за нейните производни – идентичностите, културата и властта. (Вж: Корнажева, М. *Език и идентичност. Опит за диахронен анализ в европейски контекст*. В: Научна конференция РУ и СУ 09, 30-31.10.2009 (под печат), както и предстоящи публикации, посветени на връзката на езика с културата и с властта).

ОБЩНОСТ И ЕЗИК

Един от най-последователните изследователи на човешката общност – Майкъл Пек, твърди, че човешкият живот, бидейки уязвим, е възможен само в общности – те са убежища на сигурност (Пек, 1987: 233). Разделението на труда в общността и спояващите общността ценности осигуряват физическо и духовно оцеляване и развитие на отделните индивиди. Общото усилие пък гарантира оцеляването на общността във външната среда, състояща се от множество конкуриращи се за ресурси общности. Според социолозите основната причина, която свързва хората, е убеждението, че техните многообразни потребности се обслужват по-добре, ако се групират в общности (Енциклопедичен речник по социология, 1991: 55). Отделните индивиди и по-малки групи се стремят към участие в общност, защото общностните ценности позволяват осмисляне на живота, защото маргинализацията и изолацията биха ги лишили от възможността да постигат целите си, да решават проблемите си, да защитават интересите си, да се възползват от перспективи и да се предпазват от опасности и заплахи.

Най-ранното и актуално и до днес изследване на общността е от 1887 г. и принадлежи на германския социолог Фердинанд Тьоние, който разграничава два вида асоцииране на човешките индивиди - *Gemeinschaft* и *Gesellschaft* (Tönnies, reprint 2005). *Gemeinschaft* е уместно да се преведе като общност (на английски – community), а *Gesellschaft* – като сдружение, дружество (на английски – society). *Gemeinschaft* е формирането, скрепено от здрави връзки, основани на принципа на доброволността. Човек се отнася към “другия/та” като цел, “другият/та” е ценен/на сам/а по себе си като уникално човешко същество. Най-подходящите примери за такава общност според Тьоние са семейството и роднинската среда, защото това е средата за споделяне на радости и мъки. Мотивацията за създаване и поддържане на отношения в *Gesellschaft* (фирми, гилдии и т.н.) е друг тип интерес – на взаимната изгода. “Другият” от тази общност е средство, анонимен партньор, който осъществява определени функции, той/тя е заменим/а от всеки друг/а, който/която би изпълнил/а по-добре съответната роля. На практика тези две общностни формирования не съществуват в чистата си форма, твърди авторът – по-скоро се наблюдават смесици от двете.

Оттук насетне изследванията върху общността се насочват към общностни таксономии и техните характеристики (Lee and Newby, 1983; Willmott, 1986; Crow and Allan, 1994).

Традиционната представа за общност – местната общност (*local community*), е добре познатата ни група от хора, събрани заедно заради мястото, което обитават – територията, географското пространство, върху което протича животът им. В този случай именно локалността е причината за свързаността на хората – съседството, квартала, селото, града, региона, държавата и дори планетата като цяло. Наименованието на локалността е определящо за идентификацията на общността, проблемите на съвместното живеене са в сърцевината на общностния дискурс.

Втори клас общности могат да бъдат наречени *общности-организации* (*organizations*) (Hatch, 2006). Те са продукт на еволюцията в разделението на труда и включващите се в тях граждани удовлетворяват потребности главно в контекста на икономически и социални права. С утвърждаването на гражданското участие в политическия живот се развиват и организации, чрез които се отстояват политически и граждански права. Те са формални, и като юридически лица, са част от правното пространство на общността – икономически предприятия, държавни институции, международни организации, политически партии, масмедии, неправителствени организации от най-малък до най-голям и глобален мащаб. Спектърът им е необозрим, структурите им са многообразни и поради тази причина се радват на огромен изследователски интерес. Тези общности-организации са видими главно

чрез продукта, който предлагат на общността – стоки, услуги, информация, идеология, интелектуален продукт, произведения на изкуството и т.н.

Общността може да се състои и от хора, привлечени от най-вече от възможността за споделяне на общи ценности. Този вид общности се описват като *интенционални (intentional communities)* (Hoggett, 1997). Религиозни вярвания, сексуална ориентация или етнически произход съдържат ценностна гравитация, която привлича индивидите един към друг, за да се оформи например католическа общност, хомосексуална общност, китайска общност, мултикултурна общност и т.н. Отношенията в тези общности са по-скоро хоризонтално структурирани и служат като навигатори в средата от многообразни непредвидени обстоятелства, които съпътстват живота на отделния човек. Познати са и като суб-култури именно заради спецификата на ценностите, които изповядват. Някои от тези общности според Коен могат да се обособят в подклас *особено значими общности (communities of meaning)* (Cohen, 1985). Те заемат по-специално място в човешкия живот, тъй като осигуряват положителни емоции. Функционирайки като среда на желани позитивни преживявания, те задоволяват потребността от уважение и признание, те подпомагат хора, които се нуждаят да преодолеят последици от алиенация и форми на социална изолация, играят ролята на “отдушник” при фрустрации и депресии. Тук бихме могли да отнесем тайните общества, секти, общности на завършилите едно училище или университет, общността на хората извън трудоспособна възраст, но работили в едно предприятие и т.н.

Понятието *общности от практиката (communities of practice)* е въведено в края на миналия век и се свързва с името на Етиен Венгер (Wenger, 2006). Неговата релевантност за актуалните форми на асоцииране го наложи като ключов термин за човешки групи, формирани на базата на компетентност. Според Венгер общности от практиката са групи хора, които извършват дейност, съотнесима към определена област, в която се практикуват някакви компетенции (не непременно и не единствено професионални) и които се учат как да ги усъвършенстват в условия на редовно взаимодействие. Изграждането на тази общност се центрира около областта на компетентност – мозъчни тръстове, кръжоци на знаещите, групата на децата скейтбордисти и т.н. Тази компетентност се цени от членовете на общността, макар че може да не бъде призната извън общността. По тази причина участниците в нея се срещат, включват се в общи действия и дискусии, подпомагат се и споделят информация и гледни точки. Изграждат отношения, които им позволяват да се учат един от друг. Членовете на такива общности са практики и чрез участието си в разговори създават заедно общи ресурси – опит, казуси, начини на решаване на проблеми. Като инвестират време за поддържане на неструктурирани взаимодействия, членовете на общността от практиката си сътрудничат, за да намерят решение на проблем, за да се сдобият с информация, за да се запознаят със съществуващ опит, за да използват налични активи, за координация и синергия, за да дискутират осъществяването на някакъв проект и да го документират, за да осъществяват посещения и обмен на опит, за да картографират съществуващо познание, за да откриват празноти в знанията си и да ги преодоляват. Общностите от практиката могат да се разпознаят и под други наименования – учеши се социални мрежи и региони (*learning networks, learning regions*), тематични групи и клубове (*thematic groups, tech clubs*). Идентифицираните силни страни на тези общности се прилагат широко за подобряване на практическата дейност на бизнес организациите, правителствените и неправителствени организации, в образованието и здравеопазването, при международни проекти за развитие и други.

Развитието на интернет и на така наречените компютърно-медиирани комуникации създадоха киберпространство с електронни граници, което катализира възникването на общности, определени от Хауард Рейнголд като *виртуални общности (virtual communities)* – “социален експеримент, който не е планиран от

никого, но се е състоял успешно” (Rheingold, 2000). Компютърният екран прави възможен обменът на приятни преживявания, състрадание и емоционална подкрепа, осигурява терен за дебат и пространство за интелектуални, политически и икономически дискурси, предлага заетост на т.нар. “служители по пижами”, чийто офис е техният дом; предлага всякакъв вид услуги, включително и търговия; създава приятелства и интимни връзки. За милиони хора виртуалната общност е привлекателна и води дори до зависимост. Основна нейна характеристика е възможността да останеш анонимен, да участваш с въобразена идентичност, да не отговаряш за последици от асоциални поведения. Именно затова изследванията на този тип общности са насочени главно към конструктивните и деструктивните мотивации на техните членове. Изучават се както ползите за обществата от участие на социално отговорни граждани, така и опасностите от нарушаване на права на човека, от силата на “дезинформокрацията” и виртуалния тероризъм.

Въобразена общност (imagined community) е широко приетата кратка дефиниция за нация, предложена от историка Бенедикт Андерсън (Anderson, 2006). В по-разгърнатия си вид дефиницията гласи, че нацията е *въобразена политическа общност – въобразена едновременно с присъщите ѝ граници и с присъщия ѝ суверинитет*. Тя е въобразена, защото дори членовете на най-малката нация не биха могли да се познават лично, но същевременно всички те живеят с мисълта, че имат събрата по нация. Андерсън добавя, че всички общности, с изключение на тези от древните селища, в които връзките са осъществявани лице в лице, са въобразени. Общностите трябва да се разграничават именно по начина, по който са въобразени. За да изясни тезата си, той си служи със следните два примера. Първият е за френската аристокрация от *ancien régime* – днес може и да мислим за нея като за класа, но това е, защото отскоро така сме си въобразили тази общност. Във времето на *ancien régime* на въпроса: “Кой е Виконт дьо Х?” нормалният отговор би бил не “член на аристокрацията”, а “Лорд на Х”, “чичото на Барон дьо У”, или “клиент на Дюк дьо Z”. Тогава общността е била въобразена именно по такъв начин – чрез конкретните значими връзки на хората едни с други. Вторият пример се отнася за обитателите на села от индонезийския остров Ява - най-гъсто населеният остров в света. Те винаги са знаели, че са свързани с други хора, които никога не са виждали, но тези връзки са въобразени като съвсем конкретни – като разтегливи роднински отношения и клиенти. В езика на яванците доскоро не се е срещала дума, обозначаваща абстрактното понятие за общество. Нацията е въобразена с присъщите ѝ граници, продължава Андерсън, защото дори и за най-голямата нация, включваща милиард човешки същества, има някакви, макар и еластични, граници, отвъд които стои друга нация. Нито една нация не си въобразява, че обхваща цялото човечество. Дори и най-месиански настроените националисти не мечтаят един ден цялото човечество да се присъедини към тяхната нация. Именно нацията е въобразена като еманация на суверинитет, защото Просвещението и революциите разрушават легитимността на ръкоположените от бога църковни и монархически династии. И най-последователните поклонници на абсолютизма и универсалната религия във времето на триумфиращия разум са се сблъскали с всеобхватните претенции на монархическите и религиозни институции. Гаранцията и емблемата на освобождението от монархическата и религиозната власт е в признаването на върховенството и суверинитета на народа в рамките на националната държава. Да си спомним в подкрепа на тезата на Андерсън безмилостния коментар на Дидро, че “спасението ще дойде, когато последният крал бъде удушен с вътрешностите на последния свещеник” (Дейвис, 2005: 615). Нацията е въобразена като общност, защото въпреки неравенството, което доминира в нея, тя се възприема като дълбоки хоризонтални връзки между съмишленици и братя. Точно това чувство за братство, допуска Андерсън, е накарало милиони хора през последните два века не толкова да убиват, колкото да се жертват за нацията.

Понятието *социална мрежа* (*social network*) е почти идентично с понятието *общност*. На Марк Грановетер принадлежи високо оценяван в социалните науки принос относно тяхното разграничаване (Granovetter, 1973). Той установява, че общността проявява склонност да препотвърждава общото за нея знание и присъщите ѝ вярвания. За да открият нова и различна информация, друг начин на мислене, алтернативни гледни точки и оценки за природния и социалния свят, хората прибегват до поддържане на широк кръг от по-слабо обвързващи отношения. Този тип взаимоотношения е решаващ за развитие на иновативно мислене. Предимствата на социалната мрежа, смята Грановетер, са в “силата на слабите връзки”.

Общностите се отличават с общи специфики, които са важни за осмисляне на тяхното значение.

Характерна особеност на общностите е, че могат да се вмести една в друга като руски матрьошки – напр. една географска общност може да обхваща няколко етнически общности; една географска общност може да съвпада с доминираща професионална общност, какъвто е случаят с миньорските селища и т.н. (Tropman et al., 2006). Това може да води до напрежения, свързани с общностните граници и до натиск за непрекъснатото им предоговаряне.

Общностите притежават видими или невидими граници, като по този начин гарантират сигурността на своите членове. Общностите са включващи и изключващи едновременно. Ползи от принадлежността към общността се отказват на нечленуващите в нея. Издигането на всякакъв вид прегради и физически бариери, за да не се допускат “другите”, които се възприемат като заплаха, е особено типично за общността. Едно от предназначенията на храмовете е осигуряване на видимост за границите на религиозните общности – колкото по-големи са те, толкова по-голямо е влиянието на съответната религия. Общности-организации въвеждат системи за достъп на своите членове – идентификационни карти, кодове за достъп до работни места, техника за унищожаване на организационна документация. Политически организации се разграничават с цветовете на политическия спектър. Фирми инвестират много средства в позициониране на корпоративната си идентичност – лого, цветове и шрифтове, за да запазят или разширят границите на пазарните си ниши. Великата китайска стена е най-импозантното изображение за териториално обособяване. Мрачните телени мрежи на нацистките концлагери са границата, отвъд която прокламираната човешката “другост” беше унищожавана. Кастите в Индия са ярък пример за непреодолими социални бариери. Берлинската стена беше издигната, за да не се допусне срещата на два идеологически противопоставени свята. Заради протекционистката си аграрна политика Европейската общност беше наречена крепостта Европа. Америка също е определена като крепост поради množащите се ограждения около кварталите на богатите (Synder, 1997). Тук може да се отнесе и една от най-чувствителните теми на нашето време – за ограниченията на имигрантите в приемащите ги страни в контекста на националното гражданство. Примерите за о-граничаване и от-граничаване на общностите са безкрайна поредица.

Общностите са притегателни или отблъскващи заради потенциала си да снабдяват своите членове с идентичност. Въпросът “Кой съм аз?” всъщност може да бъде формулиран като “Част от коя общност съм аз?”. Още от древността човешката общност, към която трайно принадлежиш, е важен идентификационен белег. Като напомня фразата “When asked his identity, the Greek man said, ‘I am Timon of Athens’”⁹, Берни Кьониг посочва колко значимо за отделния човек е да бъде част от общосподелен социален ред (Koenig, 2004: 10). В горния пример Атина

⁹ Попитан за идентичността си, гъркът казал: Аз съм Тимон от Атина.

не е просто географско понятие, а общност от хора. Особено в древността хората никога не са се мислели като разделени от общностите си. За Тимон не принадлежността към рода, а към атинското общество има най-голяма стойност. Неговите усещания за самия него, за ценностите, които изповядва, за мястото му във вселената произлизат от връзката му с общностния ред. В древна Гърция изгнанието е било най-тежкото наказание. В смъртта, особено ако се вярва в живота след нея, човек запазва идентичността си. Но при изгнанието се губи най-ценното от идентичността - чувството за принадлежност към общност. Този възглед за силата на общностната идентичност е подчертан и от гръцката драма – на сцената винаги присъства хорът с груповото си говорене, за да експонира особената ценност на общностното отсъждане за добро и лошо, морално и неморално. Днешната идея за неприкосновеност на личния живот би била абсолютно неразбираема за човека от античността, заключава Кьониг.

Чувството за принадлежност към общността е толкова по-силно, колкото по-призната е общността, колкото по-ярък е профилът ѝ във външната за нея среда - по отношение на други общности. “Горд съм, че съм американец” е характерно за средния американец мислене. Да бъдеш студент в Оксфорд или Кембридж е лелеяна мечта на много млади хора. На другия полюс е срамът. “Ако не се срамуваш за страната си, значи не можеш да бъдеш националист. Срамът е заразен”, казва Андерсън, интервюиран по повод възгледите му за национализма (Anderson, 2005). В друго свое интервю той дава пример от академичната си практика. Към трима от своите студенти, които по чертите на лицето и цвета на кожата определил като китайци, той се обърнал с въпроса какви са. Първият, с акцент на американски английски от западния бряг отговорил, че е китаец. Оказало се, обаче че е роден в Америка и никога не е ходил в Китай. Другият тихо казал: “Опитвам се да бъда тайванец.” И споделил, че по време на режима на Чан Кай Ши семейството му напуснало Китай и се преселило в Тайван. После твърдо заявил: “Не съм китаец”. Третият сърдито казал: “Аз съм сингапурец. По дяволите, писна ми американците да мислят, че съм китаец. Не, не съм.” Фактически се оказало, че единственият китаец е американец (Anderson, 2001). За да стане по-ясен този пример, би било добре да уточним, че Сингапур, населен най-вече с китайци, днес се счита за една от най-успешните икономики, а Китай е обект на критики най-често заради правата на човека.

Общността е особено значима и като вътрешна среда – тя предоставя възможност за алокация на властов ресурс чрез признание и ранжиране на своите членове, което всъщност представлява положителна оценка за тяхната уникалност. Постове, титли, чинове и други начини за “вертикално” разграничаване задоволяват потребността на отделния човек да бъде необходим, значим и да може да упражнява влияние. В най-ранните общности старшинството е това, което концентрира монопола над знанието и контрола и се ползва с неоспорим авторитет. По-късно авторитетът е концентриран в ръцете на жреците и на религиозните институции. През 17 и 18 век аристокрацията се структурира чрез благороднически титли. Например *drobna szlachta* – дребната аристокрация в Полша, е изключително индикативна в това отношение. Тя строи села, оградени със стени, за да се отдели от селячеството. Шляхтата брани яростно своя начин на живот. Самоопределилите се като благородници се възприемат като братя, обръщат се едни към други с *Pan, Pani* (господар, господарка), а всички останали смятат за низши. “Запазили най-строгите наказания за всеки, фалшиво маскиран като благородник, и пазели ревностно процедурите за получаване на благородническа титла. Не се занимавали с нищо, освен с военна служба и управление на земята. Винаги влизали в града на кон, дори да е кранта, и носели тъмnochервени барети и оръжие, дори да са само символични дървени мечове. Къщите им можело да са коптори, но трябвало да има веранда, на която да излагат семейния щит...За

разлика от своите съответствия другаде в Европа те не признавали никакви неродни титли. Нямамо полски барони, маркизи или графове” (Дейвис, 2005: 599). От 19 век нататък авторитетът в Европа се поделя между законодателната, изпълнителната и съдебната власт и утвърждава политическата общност като институционализирана.

В съвременните общности въпросът кой да бъде награден, титулован и по този начин откроен от другите привлича вниманието на огромна част от общността. Достатъчно е да си припомним широкия отзвук, който намира обявяването на Нобеловите награди, наградите в музикалните общности или филмовите среди. Един от най-силните мотиви за участие в тайните общества като масонските ложи е особения режим за израстване в степени, съпътстван от “окичване” със съответни знаци и символи. Системата за оценяване в сферата на образованието със своите количествени показатели разграничава качествено, като по този начин осигурява по-привилегирован или съответно непривилегирован статус в общността. Носителят/ката на тъй наречената Награда на Декана в американските университети е катапулт за професионалното му/й поприще. Вълненията на академичната общност на Великотърновския университет по повод предложението за номиниране на Владимир Путин за доктор хонорис кауза, довело до публични протести, както и предложението на същата общност за отнемане на почетна степен, с която е бил удостоен по-рано един австрийски професор, имат място именно в такъв контекст.

Така, чрез външната и вътрешната си среда, общността позволява на всеки от своите членове да доизкаже за себе си двете фундаментални за смисъла на човешкото съществуване фрази: “И аз съм като...”, “За разлика от другите, аз съм...”.

Общността подкрепя отделния човек и когато той/тя търси отговора на съдбовния въпрос “Откъде идвам?”. Общността е трезорът на паметта за корена, тя опазва истории и разпространява митове, тя е надеждата за континуитет – залогът, че онова, което човекът е създал в земния си живот, ще бъде опазено и продължено, тя е обещание за бъдеще. Към която и общност да се отнесем, ще открием документите, артефактите или хората, които доказват или разказват пленителните картини на общо и славно изживяно минало. Ще видим паметници на онези, които са се жертвали за нея – защото “те не умират”, както казва Ботев. Националните общности са изключително чувствителни към миналото – националното изграждане започва и се съпътства от политика за историография чрез хиперболизиране и глорифициране на победите и премълчаване на срамните епизоди¹⁰. Андерсън твърди, че схващането за устойчивост на нацията води дори до налагане на особено усещане за времето – а именно – че времето, това е историята, през която преминава нацията (Anderson, 2006).

Материализирането на паметта и пантеизирането на героизма са инструменти на провежданата от национални елити вътрешна (в контекста на идентичности на мнозинства и малцинства) и външна (по отношение на средата от стереотипи и конкуриращи се национални имиджи) политика. В това отношение днес особено показателни са примерите с битките за минало на национални общности от бивша Югославия. В спор, който засяга Македония, България и Гърция, българи и гърци упрекват македонците, че “крадат” от историята им. Македонски национални елити пък “конструират” история, защото се основават на логиката на национализма - не може да има държава без нация, не може да има нация без минало¹¹. Този спор едва ли би бил толкова драматичен, ако Александър

¹⁰ “Да има сбъркана история е част от съществуването на нацията”, твърди Ерик Хобсбъм, като се позовава на френския философ от средата на 19 век Ернест Ренан. Вж.: Hobsbawm, E.J. Nations and nationalism since 1780. Programme, Myth, Reality., Cambridge University Press., 1990, p. 12. Всъщност най-известната дефиниция за нация на Ренан гласи: *група хора, обединени от погрешна представа за миналото си и от омраза към съседите си*.

¹¹ В началото на съвременната епоха, около 1815 г., културно-лингвистичните граници в Европа не съответстват на

Македонски, с чието име сега се стреми да се идентифицира една млада държава, не е световно популярен мит за величие. Александър Македонски е утвърден с прозвището Велики, като покорителят на персите, като създадетелят на внушителна по териториален обхват империя. Идентификацията с него очевидно се възприема като добавена стойност за една нация, той би допринасял за вътрешнообщностна кохезия и за релефност във външен план.

В Косово през 2006 г. имах възможност да посетя семейната къща на загиналия лидер на Армията за освобождение на Косово – Адем Яшари, превърната в мемориален комплекс веднага след края на войната през 1999 г. Екскурзоводът разказа за “сублимната саможертва на 16 души от рода на Яшари, които са оказали героична съпротива на сръбските окупатори”. Те са се сражавали до последния миг от живота си и са отказали да напуснат родния си дом, защото “тези, които трябва да напуснат, са сърбите”¹². “Древната албанска цивилизация се отбранява срещу средновековното сръбско варварство... Героизмът на рода Яшари от Преказ в областта Дреница, защитил родния си дом и националната чест, се е превърнал в символ на народната борба от съвременната епоха”¹³. Така, в Дреница – в сърцето на Косово, е било поставено началото на изграждането на памет за национална общност. Оттук нататък очевидно обявяването на независимата държава Косово е естествената следваща стъпка. Сърбите, от своя страна, обаче едва ли някога ще се откажат от правото си над тази територия също по силата на своя исторически национален мит - битката при Косово поле от 15 юни 1389 година е драматичен епизод от османското завладяване на Балканите, довел до сръбско “погибие”. В началото на битката обаче изпод ръката на сръбския велможа Милош Обилич загива Мурад. Макар че командването на османските войски е поето от сина на Мурад, Баязид, който постига обрат в развоя на битката, сръбската национална памет съхранява образи на героична съпротива¹⁴.

Въз основа на направения дотук преглед на общностите и техните характеристики се налага заключението, че независимо от многообразието си всички те могат да се разглеждат като вместилища на сигурност, като среда за обмен на гледни точки относно оцеляване и развитие, относно възможности и заплахи, произтичащи от природния и социалния свят. Този обмен е немислим без основната си валутна единица – човешкия език. Езикът е този, който конструира общностите и откроява значимото за техните членове. Езикът е този, който правейки възможни процесите на общуване, превръща в социална реалност сложните общностни отношения и взаимодействия, като им придава смисъл, като ги “озвучава” и ги снабдява с “видимост”.

Общността може да се приеме за конституирана, само ако се наблюдават процеси на общуване между нейните съставни компонентни – отделните индивиди и по-малките групи. Кършакова разглежда езиковото общуване като конструиращо човешките отношения, като основата за всички релации на човешките образувания (Кършакова, 2002).

“В началото бе слово” е крайъгълният камък на всяка общност.¹⁵ Изграждането на нейните основи започва с писаните и неписани (предавани устно

политическите. Когато светът започва да се вслушва в идеологията на национализма, около 1848 г., се появява аргументът, че политическата организация на нацията трябва да съвпада с културния ѝ ареал, че са легитимни само тези политически единици, които имат за свой фундамент нацията като културна общност.

¹² Думите на екскурзовода възпроизвеждам по памет.

¹³ Вж: The Jasharis. The Story of a Resistance. Rilindja, 2000., р. 24-36 – брошура от Мемориалния комплекс “Яшари”.

¹⁴ Ренан подчертава, че общото страдание обединява повече от общата радост. Когато става дума за национална памет, мъката има по-голяма стойност от триумфа, защото от нея произтичат задължения за общо усилия. Вж.: Ernest Renan What is a nation? <http://www.nationalismproject.org/what/renan.htm>

¹⁵ През Средновековието църквата си служи с библейската легенда за божествения произход на езика, но през Ренесанса си пробива път схващането, че човекът е проговорил вследствие на потребността да общува с околните, за да води по-успешна борба за оцеляване. Най-много привърженици има т.нар. трудова хипотеза – общият труд е мотивирал възникването на езика. Вж. Виденов, М. Езикът и общественото мнение, Академично издателство “Проф. М. Дринов”, С, 1997, стр. 25

от поколение на поколение) норми за приемливо поведение в общността – чрез общия език се договаря какво “трябва”, “бива”, “може”, “не трябва”, “не бива” и “не може” да е допустимо за членовете на общността, т.е. ценностната система като закони на общността. Общността изисква конформизъм с правила – стандарти, съответстващи на модела “трябва”, но допуска и такива като модела “може”, при които изборът за индивида е по-голям. Езиковото поведение (да кажеш нещо или да замълчиш, как да го кажеш, кога, къде и на кого да го кажеш) само по себе си също подлежи на общностен контрол – то се оценява като коректно или не в рамките на обща или ситуационно обусловена общностна нормативност (Кършаква, 1996: 106). Общността възнаграждава и санкционира чрез ритуални езикови форми. Забраненото и позволеното са предмет на предоговаряне (т.е. чрез езика), промяната им е възможна след публично артикулиране (т.е. чрез езика) на нормативен конфликт. В този смисъл изграждането и еволюцията на общностите може да се разглеждат като спирали от процеси на езиково общуване.

Конституирането на националната общност според Бенедикт Андерсън се дължи на промяната във вида на езиковото общуване. Откритието на Гутенберг променя езика – езикът, който дотогава само се е чувал, вече става видим и се превръща в стока. Чрез печатната книга хората откриват подобни на себе си отвъд малката пространствена общност, в която са общували лице в лице. Оттласкването от локалността и осмислянето на принадлежността към по-големи общности, твърди Андерсън, става възможно благодарение на мултипликацията на езикови форми чрез една медийна технология – печатната книга (Anderson, 2006). Тезата на Андерсън е изключително убедителна – нека да си припомним, че езиковото общуване чрез поредната технологична иновация – компютъра, направи възможни днес транснационалните общности.

Оспорвайки предположения за функцията на езика като описваща състояния и потвърждаваща или отхвърляща факти, още в началото на 60-те години на миналия век Остин развива убедително тезата, че използването на езика е действие: да произнасяш изречения, означава не просто да кажеш нещо, а да изпълниш определен вид действие по отношение на някого (Austin, 1976: 5). Така езикът е постулиран като вериги от поведенчески актове, като действия, които се използват за постигане на цели, за решаване на проблеми, за осъществяване на стратегически и тактически задачи. По думите на Джон Шотър обаче, значението не се ражда като акция и ре-акция на автономни индивиди, значението произтича от именно от съвместността на действията (Shotter, 1999). Именно така се конституира общността – във взаимоотношения и взаимодействия. Езикът служи за експониране на значимото при тези взаимоотношения и взаимодействия, за непрекъснато предоговаряне на консенсуса относно това значимо. Философът Кенет Герген определя капацитета на езика да “значи” като общностност (*communality*) (Gergen, 1997: 263-4).

В края на 60-те Петер Бергер и Томас Лукман вече са положили основите на една от най-динамично развиващите си философски школи – тази на социалните конструкционисти. Според тях социалният свят е такъв, какъвто се конструира от езика в прагматиката на ежедневното общуване, той е непрекъснато в процес на създаване, той се прави от езика, използван във всекидневните отношения, социалният свят – това са разговорите, които водим. Тъкмо този език “...постоянно ме снабдява с необходими обективации и установява ред, в който те придобиват смисъл..., той координира моя живот в обществото и изпълва този живот със значими обекти” (Berger & Luckman, 1967: 35-6). Нещо повече, разговорът е най-важното средство, чрез което се поддържа, модифицира и реконструира и субективната реалност на човека (пак там, 152).

Като се опира на приносите на Бахтин, Харе, Вико, Виготски и Витгенщайн, Джон Шотър – един от най-продуктивните представители на конструкционизма днес,

си поставя целта да разбере "... нашите всекидневни, практически, социални дейности...; да обхване "...нашето чувство за непрекъснато съотнасяне" , "...да проникне до отношения в движение" (Shotter, 1993a: 293). Според него това е възможно, само ако се признае, че тези отношения са езиково конституирани. Защото първостепенната човешка реалност е разговорът. Конверсационните действия на група хора с общ език са в основата на конструирането на социалната реалност, те осигуряват непрекъснатата основа на всичко, което правим (Shotter, 1995). Авторът отхвърля репрезентационната парадигма на когнитивната психология и твърди, че възприятия, спомени, мотиви не са психологически формирания, а се конструират в процеса на разговор, при това по различен начин в зависимост от обстоятелствата и целта, т.е. става дума за процеси на социална практика. Като припомня презумцията на адемичната психология, че знанието е правилна репрезентация на независима реалност, че външната реалност може да "се опише", да се "вкара в картина", той посочва практическата невъзможност на "описващия" да се оттласне от потока на социалния живот, за да наблюдава "отвън" и обективно да изследва някакъв феномен на тази реалност. Всяко изследване според Шотър е втъкано в сферата на реципрочни, преплетени, постоянно протичащи действия, спонтанно и непрекъснато възникващи в свят от отношения между хора. Само чрез включване в протичащия поток на диалогичната дейност, можем да осмислим какво възниква около нас (Shotter, 1993b).

Чрез езика се създават, поддържат и стават продуктивни човешките отношения във всички общности. Под продуктивност се разбира генерирането и динамиката на значение, на "истина" в общността. Според Фостър и Бочнър "общуването и конструирането на социалния свят са концептуално сродни" (Foster & Bochner, 2007: 85). Герген подчертава изключителната роля на езика, като го поставя в началото на взаимоотношението (Gergen, 2009a: 29). употребата на езика е процес на социална координация, следователно ударението трябва да се постави върху социално конструирания характер на продукта на тази координация – на това какви "истини" създаваме и подобряваме ли социалния свят. Значението не е фиксирано, "истината" не е аисторична. Когато един текст преминава от един културен или исторически контекст в друг, възникват нови значения, които не са били допускани от автора на този текст. Значението не е детерминирано, осмислянето му е винаги ситуационно или специфично за даден контекст. Произходът на значенията може да бъде открит в социално конституирани системи с вътрешно присъщите им отношения. Понятието "истина" не може да бъде възприемано като знание за външни и извън времето факти. "Истината" трябва да се разбира като нещо, произтичащо от процеси на диалог между поне двама души, всеки от които има своя хоризонт за разбиране на света. "Истината" има своята непосредствена среда, тя съответства на конкретни интереси, тя е съобразена със специфични социални и езикови конвенции, тя е част от разграничени социални процеси, културни традиции и начини на живот – в този смисъл тя не е фиксирана, тя варира, тя се променя. Тя е продукт на социално споразумение, тя е социална конвенция, която подлежи на отхвърляне и предоговаряне (Gergen, 2009b: 47-8). Всяко колективно конструиране на версии за света, всяко достигане до общо значение е "наше постижение", наша "истина", т.е. - постижение на общността (Shotter, 1997). Това постижение задвижва сили, които ще работят за дестабилизация и отхвърляне на това значение. Така че консенсусът и конфликтът са взаимно зависими – постигането на социално разбирателство полага основите на неговото потенциално разрушаване (Potter & Wetherell, 1987).

Така, парадигмата на социалния конструкционизъм признава потенциала на общността чрез общуването да постига трансформация, да се намира в състояние на промяна, в която има място за много "истини" и която може да бъде синтезирана

в ключовата фраза на тази философска школа – We do not create knowledge and understanding through logic, but through sociologic¹⁶ (Velody & Williams, 1998:125).

Освен като инструмент за постоянно договаряне и предоговаряне на значимото, на ценното, на “истините” за общността, езикът подкрепя създаването и поддържането на “емоционалната сплав” на общността. Макмилън и Чавис разкриват механизма за изграждане на чувство за общност (sense of community) с неговите четири елемента – членство, влияние, интеграция за удовлетворяване на потребности, и споделена емоционална връзка. Членството в общността допринася с петте си характеристики – то осигурява граници, емоционална сигурност, усещане за принадлежност, дава възможност за личностно вложение и предоставя обща символна система. Влиянието “работи” по два начина – от една страна членовете се нуждаят да се уверят, че имат влияние в общността, а от друга – влиянието на общността върху членовете ѝ поддържа кохезията. Удовлетворяването на потребности чрез интеграцията възниква, когато членовете на общността са съпричастни към общото дело. Споделената емоционална връзка се поражда от оценения принос и от общата история на съвместния опит. Тези елементи са в състояние на динамика, подклаждана и поддържана чрез езика на общността. Много показателен е примерът, с който авторите илюстрират тезата си: Някой поставя обява на информационното табло на общежитие. Тази обява, написана на разбираем от всички език, информира за предстоящото създаване на баскетболен отбор. Тя привлича за участие млади хора, които се отзовават на призива, за да удовлетворят свои потребности (интеграция). Отборът се формира по местоживееене (очертани са границите за членство). Отборът прекарва време заедно в разговори относно общата дейност. Отборът участва в състезание и печели (споделена емоционална връзка). Докато са играли, участниците са вложили енергия в името на отбора (личностно вложение). Отборът продължава да печели и става разпознаваем (емоционална сигурност от членството). В един от разговорите някой предлага да изберат общи знаци, с които отборът да се идентифицира (обща символи) и останалите се съгласяват (влияние) (McMillan & Chavis, 1986: 16). Така четирите елемента на чувството за общност стават общностно достойствие благодарение на езика.

По-късно Чавис и негови последователи разработват индекс на чувството за общност, с който се измерва състоянието на различни общности – на съседството, на работното място, в училище, на религиозни общности и т.н. Емпирично е установено, че млади хора, които принадлежат към общности с висок коефициент на чувство за общност, осмислят средата си като сигурна и по-рядко страдат от психични разстройства или изпадат в депресивни състояния (Perkins et al., 1990; Chipuer & Pretty, 1999; Long & Perkins, 2003).

През 2003 г. Манчини и съавтори публикуват опита си да установят индекс за общностна свързаност, като към понятието *чувство за общност* добавят понятието *общностна съпричастност (community engagement)* – степен, до която индивидът е активен и се включва заедно с други индивиди и групи в обсъждане на конкретни общностни въпроси и провеждане на общностни събития (Mancini et al., 2003). Това изследване и неговите резултати са поредната стъпка към изясняване на едно от понятията с най-голям кумулативен растеж в хуманитаристиката и обществените науки в последно време – **социален капитал**. От 1992 до 2003 г. публикациите, в които то е използвано, са нараснали от минимален брой до 1400¹⁷. Така социалният капитал вече заема своето място сред утвърдените концептуализации на човешкия капитал (умения и квалификации); икономическия капитал (богатство); физическия капитал (сгради и оборудване); природния капитал (предоставян от

¹⁶ Знанието не се създава по пътя на логика, а се основава на социо-логика.

¹⁷ Вж. Forsman, Maria. [pdf] Diffusion of a New Concept. The Case of Social Capital. In: <http://www.google.com>

екосистемата), културния капитал (начини на мислене и справяне с предизвикателства) и символния капитал (престиж и личностни характеристики).

В най-ново време се наблюдава проблематизиране на brutния вътрешен продукт като индикатор за състоянието на икономиката и обществото. Тъй наречената Комисия Саркози, създадена от френския президент през февруари 2008 г., предлага в доклада си включването и на други индикатори, между които и *социалния капитал*¹⁸. Социалният капитал е оценен като ключов за качеството на живота в една общност с потенциала си да генерира сигурност, здраве и удовлетвореност от живота. Именно затова той представлява интерес за нас. Ще направим опит да установим връзката между езика и социалния капитал, като анализираме опитите за дефиниране на понятието на десет изследователи на социалния капитал и въз основа на контент анализ извлечем най-често използваните в тях думи и изрази. Вж. Таблица 1.

Таблица 1

Автори	Смисъл, вложен в понятието социален капитал
Boxman et al., 1991: 52	“Общият брой хора, от които може да се очаква да осигурят подкрепата и ресурсите, с които разполагат”.
Portes, 1998: 6	“Способността на участниците да си осигурят ползи, благодарение на членство в социални мрежи и други социални структури.”
Knoke, 1999:18	“Процесът, чрез който социалните участници създават и мобилизират своите мрежови връзки вътре в и между организациите, за да получат достъп до ресурси на други социални участници.”
Coleman, 1990: 302	“Социалният капитал се дефинира чрез своята функция. Той не е единно формирование, а формирания с две общи характеристики: те имат някаква социална структура, те улесняват определени дейности на индивидите, които оперират в рамките на структурата.”
a) Fukuyama, 1995: 10	“Способността на хората да работят заедно за общи цели в групи и организации.”
b) Fukuyama, 1997: 38	“Социалният капитал може да бъде дефиниран ... като определен набор от неформални ценности или норми, споделяни от членовете на група, което прави възможно сътрудничеството между тях.”
Inglehart, 1997: 188	“Културата на доверие и толерантност, в която възникват широкообхватни социални мрежи чрез доброволно асоцииране.”
a) Putnam, 1995: 67	“Черти на социална организация, като мрежи, норми и социално доверие, които улесняват координацията и сътрудничеството в името на обща полза.”
b) Putnam, 1993	Последователният изследовател на социалния капитал Роберт Патнъм подчертава, че социалният капитал е колективната стойност на социалните мрежи (хората, които познаваме). Той намира за особено ценна склонността на хората от тези мрежи да се подпомагат едни други чрез нормите на реципрочност. Реципрочността може да се разбере чрез израза: “Аз ще направя това за тебе сега, без да очаквам нищо и веднага в замяна, и дори без да те познавам. Но аз знам, че там някъде по общия ни път ти или
c) Putnam, 2002	

¹⁸ Вж. Report by the Commission on the Measurement of Economic Performance and Social Progress - rapport_anglais.pdf. (www.google.com).

	някой друг ще ми върне услугата.” В краткосрочен план това е алтруизъм, но в дългосрочен може да се открие личен интерес.
Woolcock, 1998: 153	“Информацията, доверието и нормите за реципрочност, въплътени в нечий социални мрежи.”
Stone, 2001:6	“Норми за реципрочност и доверие в общността.”
Adam & Roncevic, 2003: 174	Предлагат понятието социален капитал да се приеме за идентично със социална солидарност.

Аналитичният прочит на тези дефиниции ни дава възможност да открием в тях три основни компонента на социалния капитал:

- наличие на общности/социални мрежи;
- специфика на общностната свързаност;
- наличие на ефекти от тази свързаност.

В Таблица 2 са представени резултатите от контент анализа, като е открояна честотата на употребените в дефинициите понятия с оглед на трите компонента на социалния капитал:

Таблица 2

<i>Компоненти на социалния капитал</i>	<i>Брой думи/фрази, с които се асоциират отделните компоненти от дефинициите на социалния капитал</i>
общности/социални мрежи с връзки между участниците в тях	4 - социални мрежи; 3- организации; 2- социални структури; 1- общ брой хора; 2- групи/членове на групи, 1- общност; 1 - членство; 1 - доброволно асоцииране
специфика на общностната свързаност	4 – доверие; 3 - реципричност ; 3 – сътрудничество/съвместно извършване на дейност; 1 -толерантност; 1- улеснена координация; 1- улесняване на дейността; 1 - взаимопомощ; 1 - солидарност.
ефекти, породени от общностната свързаност	4 – осигурена полза/подкрепа ; 3 - обща полза/цел/стойност; 3 - осигурени ресурси/информация

Направеният анализ позволява да достигнем до синтез и да формулираме работна (за целите на това изследване) дефиниция за социалния капитал въз основа на най-често използваните думи и изрази от цитираните по-горе автори: **Социален капитал е подобро качество на живот и труд (акумулирани ресурси и ползи) в резултат от участие в общности/социални мрежи, чиято свързаност се основава на доверие.**

Ключовата дума в горната дефиниция е *доверие*, защото именно доверието е предпоставка и съответно е имплицитно вградено в реципричността, толерантността, сътрудничеството, улеснената координация, взаимопомощта и солидарността. Без доверие не е възможно нито възникването и поддържането на чувство за общност, нито проявяването на общностна съпричастност – посочени по-горе като индикатори на общностната свързаност, чрез които се измерват нивата на социалния капитал.

Нека се опитаме да установим връзката на доверието с езика.

Когато А се доверява на Б - това означава, че А допуска, че Б може да действа в полза на интереса на А. Кен Буист обяснява процеса на доверяване по следния начин: да се доверяваш означава доброволно да предоставиш контрола на нещо твое на някого (тук можем да добавим, че всъщност по този начин ще усилиш, ще оправомощиш някого за своя сметка) в очакване на някаква полза и така да станеш уязвим по отношение на него (Buist, 2006). Откъде обаче

произтича уязвимостта? Тъй като авторът не дава отговор на този въпрос, нека направим опит да разсъждаваме по него. Логичното предположение е, че усещането за уязвимост, за несигурност произтича от следното обстоятелство: предоставяйки нещо някому, ти получаваш в замяна неговата/нейната дума. Ако този/тази някой/я удържи на думата си, казваш за него/нея, че заслужава доверието ти. “Можеш да разчиташ на думата ми” е изразът, с който пък искаш да накараш някой да ти повярва. Фактически доверието е обмен на нещо ценно за нас срещу друг ресурс – езика, използван от някой/я друг/а за вричане, даване на обещание, поемане на ангажимент, самозадължаване с думи. **Проблемът е доколко ценен е ресурсът език за “другия”/“другата”, които го използват в процеса на размяната.** Етимологията на английската дума *promise* (обещавам) потвърждава недвусмислено горното твърдение. Както българската дума *вричане*, така и английската *promise* насочва към реч, изказване, говорене. Тя произлиза от латинското *promittere* и означава “да кажа предварително”. Колкото повече се цени вричането, дадената дума, колкото повече хора изпълняват поети обещания, колкото повече казаното тежи, има стойност, толкова повече доверието, на което се крепи свързаността в тази общност, е по-силно. Защото фактически в процеса на доверяване езикът играе ключова роля – той се оказва “разменната монета” срещу всякакъв друг ресурс. Загубата на доверие е отказ от размяна. Започва процес на търсене на други притежатели на езиков ресурс, с които размяната може да проработи.

Впрочем именно на тази логика се опира и демократичният политически процес – когато очакването за изпълнение на обещания от едни политици е измамено, то се насочва към други. Горният извод има пряка връзка с тезата на Патнъм, че социалният капитал е ключов за изграждане и поддържане на демокрация. Като изследва дейността на регионалните власти в Италия, установени след края на Втората световна война, той открива че на север и на юг те действат различно, въпреки че институциите са идентични (Putnam, 1993). Причината за това не е в доходите или образованието на гражданите, смята авторът, а в социалния капитал. В италианския север граждански добродетели като изпълняване на поети ангажименти, чувство за справедливост, съпричастност към общностни проблеми не само подкрепят демократичния процес, но са и фактор за икономически растеж, който прави контраста с недоимъка на италианския юг особено ярък.

Така достигахме да значимата теза за връзката на езика със социалния капитал – колкото по-висока е цената на езика за една общност, толкова по-високи са нивата на социалния капитал, който я индикира. В този смисъл “цената на езика” може да се използва като индикатор за определяне нивата на социалния капитал.

ЗАКЛЮЧЕНИЕ

В резултат от представените теоретични парадигми, общностна таксономия и общностни характеристики, анализ и синтез се налагат следните аргументи в полза на тезата, че общностите, бидейки вместилища за сигурност на своите членове, съществуват благодарение на свързващата функция на езика:

1. Езикът конструира общностност като процес на непрекъснато предоговаряне на консенсуса относно значимото, ценното, “истините” за общността.
2. Както кръвта се движи в кръвоносната система, за да хранва човешкия живот, така и езикът, преминавайки по комуникационните пътища на общността, я създава и поддържа като жив организъм, който се стреми да оцелява и да се развива в контекст на сложна вътрешна и външна среда.

3. Като участва като “разменна монета” в процеса на изграждане и поддържане на доверие, общият език е част от социалния капитал, който е ключов ресурс за оцеляване и развитие на общността.

ИЗПОЛЗВАНА ЛИТЕРАТУРА

- Adam, F. and B. Roncevic (2003) *Social Capital: Recent Debates and Research Trends*. In: Social Science Information, 42: 155-183
- Anderson, B. (2006) *Imagined Communities: Reflections on the Origin and Spread of Nationalism*. Verso, revised edition
- Anderson, B. (2005) *I like nationalism's utopian elements*. In: <http://www.culcom.uio.no/english/news/2005/anderson.html>
- Anderson, B. (2001) *Western Nationalism and Eastern Nationalism. Is there a Difference that Matters*. In: New Left Review 9, May-June, 2001, <http://newleftreview.org/A2320>
- Austin, J. L. (1976) *How to do things with Words*. Second Edition, Oxford University Press
- Berger, P. and T. Luckman (1967) *The Social Construction of Reality: A Treatise in the Sociology of Knowledge*, Anchor, First edition
- Boxman, E. A. W, P. M. De Grant, and H. D. Flap (1991) *The Impact of Social and Human Capital on the Income Attainment of Dutch Managers*. *Social Networks* 13: 51 – 73
- Buist, K. (2006) *Trustworthiness*. In: <http://www.teamtechnology.co.uk/trustworthiness/trustworthiness-quotient.html>
- Chipuer, H. M., & G. M. Pretty (1999) *A Review of the Sense of Community Index: Current Uses, Factor Structure, Reliability, and Further Development*. In: *Journal of Community Psychology*, 27(6), 643-658.
- Cohen, A. P. (1985) *The Symbolic Construction of Community*, Tavistock
- Coleman, J. S. (1990) *Foundations of Social Theory*. Cambridge: Harvard University Press
- Crow, G. and G. Allan (1994) *Community Life. An Introduction to Local Social Relations*, Hemel Hempstead: Harvester Wheatsheaf
- Дейвис, Н. (2005) *Европа . История*, Велико Търново, Абагар
- Енциклопедичен речник по социология (1991), София*
- Foster, E. and A. Bochner (2007) *Perspectives and Communication Research*. In: Holstein, James and Jaber F. Gubrium. *Handbook of constructionist research*, Guilford Press
- Fukuyama, F. (1995) *Trust : the Social Virtues and the Creation of Prosperity*. Hamish Hamilton
- Fukuyama, F. (1997) *Social Capital and the Modern Capitalist Economy: Creating a High Trust Workplace*. *Stern Business Magazine* 4
- Gergen, K. J. (1997) *Realities and Relationships: Soundings in Social Construction*, Harvard University Press
- Gergen, K. J. (2009a) *Relational Being: Beyond Self and Community*, Oxford University Press

- Gergen, K. J. (2009b) *An Invitation to Social Construction*. Sage Publications Ltd; 2nd edition
- Granovetter, M. (1973) *The Strength of Weak Ties*. Journal of Sociology, Vol. 78, Issue 6, May 1973, pp. 1360-1380
- Hatch, M.J. (2006) *Organization Theory: Modern, Symbolic, and Postmodern Perspectives*, 2nd Ed., Oxford University Press
- Hoggett, P. (Ed.) (1997) *Contested Communities. Experiences, Struggles, Policies*, Policy Press
- Inglehart, R. (1997) *Modernization and Post-Modernization: Cultural, Economic and Political Change in 43 Societies*. Princeton University Press
- Knoke, D. (1999) *Organizational Networks and Corporate Social Capital*. In: Corporate Social Capital and Liability, edited by S. M. Gabbay, Kluwer, pp. 17 – 42
- Koenig, B. (2004) *Natural Law, Science, and the Social Construction of Reality*. University Press of America
- Кършакова, Р. (2002) *Основи на комуникацията*. Русе
- Кършакова, Р. (1996) *Език, общество и комуникация*. Русе
- Lee, D. and H. Newby (1983) *The Problem of Sociology: an Introduction to the Discipline*, Unwin Hyman
- Long, D.A., & D.D. Perkins (2003) *Confirmatory Factor Analysis of the Sense of Community Index and Development of a Brief SCI*. Journal of Community Psychology, 31, 2003, 279-296
- Mancini J. et al. (2003) *The Community Connections Index*. In: www.humandevlopment.vt.edu/graphics/documents/mancini
- McMillan, D.W., & D.M. Chavis (1986) *Sense of Community: A Definition and Theory*. In: Journal of Community Psychology, 14(1), 6-23, 1986
- Peck, M. (1987) *The Different Drum: Community-Making and Peace*, Simon and Schuster
- Perkins, D.D., Florin, P., Rich, R.C., Wandersman, A. & D.M. Chavis (1990) *Participation and the Social and Physical Environment of Residential Blocks: Crime and Community context*. American Journal of Community Psychology, 18, 83-115, 1990
- Portes, A. (1998) *Social Capital: its Origins and Applications in Modern Sociology*. Annual Review of Sociology 24: 1-25, 1998
- Potter, J., & Wetherell, M. (1987) *Discourse and Social Psychology: Beyond Attitudes and Behaviour*, Sage
- Putnam, R. (1995) *Bowling Alone: America's Declining Social Capital*. In: Journal of Democracy, 6: 65-78, 1995.
- Putnam R. et al. (1993) *Making Democracy Work: Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton University Press,
- Putnam, R. D. (Ed.) (2002) *Democracies in Flux: The Evolution of Social Capital in Contemporary Society*, Oxford University Press
- Rheingold, H. (2000) *The Virtual Community*, In: <http://www.rheingold.com/vc/book/intro.html>

Shotter, J. (1999) *Must we 'work out' how to act jointly? Review of Herbert H. Clark, Using Language. Cambridge, UK: Cambridge University Press, 1996, 432pp. In: Theory and Psychology, 9, pp.129-133, 1999*

Shotter, J. (1993a) *Cultural Politics of Everyday Life: Social Constructionism, Rhetoric and Knowing of the Third Kind*, University of Toronto Press

Shotter, J. (1993b) *Conversational Realities: the Construction of Life through Language*. Sage

Shotter, J. (1995) *In Conversation*, In: *Theory & Psychology*, Vol. 5, No. 1, 1995

Shotter, J. (1997) The Social Construction of Our "Inner" Lives, In: <http://www.massey.ac.nz/~alock/virtual/inner.htm/>

Stone, W. (2001) *Measuring Social Capital: Towards a Theoretically Informed Measurement Framework for Researching Social Capital in Family and Community Life*. In: *Family Matters* Autumn: 38., 2001

Synder, M. G. (1997) *Fortress America: Gated Communities in the United States*, Brookings Institute

Trevarthen C. and K. Logotheti (1989) *First Symbols and the Nature of Human Knowledge*. In: Montagero, J., A. Tryphon and S. Dionnet (Eds), *Symbolism and Knowledge*, Sage

Tönnies, F. (2005) *Gemeinschaft und Gesellschaft*, Leipzig: Fues's Verlag, 2nd ed. 1912, 8th edition, Leipzig: Buske, 1935 (reprint 2005, Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft)

Tropman J. E., J. L. Erlich and J. Rothman (2006) *Tactics and Techniques of Community Intervention*, Wadsworth Publishing

Velody, I. and R. Williams (1998) *The Politics of Constructionism*, Sage

Wenger, E. (2006) *Communities of Practice*, In: www.ewenger.com

Willmott, P. (1986) *Social Networks, Informal Care and Public Policy*, Policy Studies Institute

Woolcock, M. (1998) *Social Capital and Economic Development: Towards a Theoretical Synthesis and Policy Framework*. In: *Theory and Society* 27: 151-208, 1998

Contacts:

H.A.Prof. Mimi Kornazheva: "Angel Kanchev" University of Ruse, Department of European Studies, tel. +359 82/82 56 67, e-mail: brie-bg@ru.acad.bg

The Place of Evolutionary Theory in Explanation of Social Changes

Aleksandar Kosuliev – University of Ruse, Bulgaria

Abstract:

The social sciences have no theory of social change. They lack such a theory in the sense of one being universal, causal and nomothetic, even though there are many particular, narrative and contextual theories of social change. The attempts to create a universal theory either need more rigour or do not manage to gain wide acceptance. The reason for this is twofold. First, the complexity of social change does not render a universal theory easily, and second, the fragmentation of social sciences into multiple disciplines employing distinct methodologies is an impediment for the creation of such a theory, which requires a multiple-level analysis to be successful.

There are two main approaches to social phenomena in the social sciences. The first approach is methodological individualism. It explains everything from the point of view of the individual and her actions. Social constructs are the results of the behaviour of autonomous individuals with independent desires and preferences. It is unnecessary to conduct analysis on levels above the individual to achieve understanding and often it is impossible to do so. The second approach is methodological holism. It takes a bird-eye-view of social processes and treats social constructs as complex entities, which are qualitatively different from the mere sum of their composing units. That is why the laws that bring them to existence and guide them can not be understood from the point of view of the individual. What is more, the individuals themselves are not autonomous units, but instead are shaped by their social environment.

There is another point of contention in the social sciences regarding the driving forces of social change. It concerns the primacy of either exogenous change in the material environment or endogenous change in the social world of ideas.

A possible solution to bridge the gap between the individual and the social, as well as between the social and the material, could be found in the methodology of evolutionary biology. There are many parallels between change as it happens in nature and change as it happens in society. These parallels have been exploited by social philosophers ever since the inception of Darwin's theory of descent with modification.

Among the many attempts to apply evolutionary thinking to social processes, Hayek's theory of cultural evolution stands out as one of the most systematic. It views culture and institutions as emerging phenomena, which are the result of the actions of many men, but the design of no one. People of different groups are guided by different rules of behaviour and the different rules usually bring forth different social orders. Some social orders are more efficient than others and they come to be sustainable and widespread. Thus, there is a selection process of rules, which operates on the level of the order they create.

Hayek's theory is based on the assumption that selection works on the level of the group. However, it is the advent of the hypothesis of the gene-centric evolution in biology, which sparks a renewed interest and provides new tools and opportunities to create a systematic theory of sociocultural evolution. According to this hypothesis, the objects of natural selection are genes - discrete units of heritable information. Organisms are survival machines. They are the vessels, where genes are stored and through which genes are replicated.

Genes have a material carrier, which can be found in organisms' DNA. Ignoring the particular carrier, they are units of semantic information that have the ability to replicate. It is possible that the rules of evolution apply to any such units of information, regardless of the type of carrier. Culture involves the transmission of information between individuals

and groups. Provided that it is also characterised by variation and is subject to selection, the prerequisites for the explanation of biological evolution are present in culture, too.

The units of cultural evolution are called memes or culturgenes. They are units of information, which can be transmitted relatively unchanged for a large number of times they are copied. They can be ideas, tunes, figures of speech, gestures, skills, etc. The success of a culturgene depends on its longevity, fecundity and copy fidelity. The expression of culturgenes in the social world is called cultural phenotype. Cultural phenotypes are the types of actions or behaviour, which are the direct result of following the instructions of the culturgene. Cultural organisms are sets of ideas and the behaviour instructed by ideas, interacting with the surrounding environment, and are embodied in individuals in the form of social roles. A biological individual can take on more than one social role, but ultimately the number of roles is constrained by the cognitive capacity of the individual to hold too many ideas, the time required to manifest the ideas, as well as the mutual exclusivity of some types of social roles.

Cultural evolution works as it selects, among the variety of cultural traits, the traits which confer some adaptive advantage to the cultural organism that has them, making it better suited to the environment than other such organisms. The environment is the biological individual with her inborn instincts and cognitive capacity, whose expression is possibly magnified or mitigated by the collective influence of all cultural organisms that dwell in it, forming a bio-cultural ecological complex.

The explanation for the evolution of culture from the point of view of the culturgene faces a number of challenges. Some of them can be dealt with more easily than others, mostly because the developments in evolutionary biology in the last decades provide tools which can be applied also to cultural evolution.

Not all existing traits are adaptive and change is not always driven by selection pressure. Genetic drift is a stochastic process of change in the allele frequency in a population. It usually happens when populations are small and isolated, thus the chance that random modifications become fixed in the next generations is higher. Cultural isolation of small groups can also result in the dominance of some traits over others, even if the former have no more adaptive value than the latter. Exaptations are another kind of non-adaptive mechanism in which traits, which initially evolved specific functions, subsequently become useful for organisms in novel ways.

Societies can sometimes undergo rapid changes on a large scale. Biological evolution is in principle a slow and incremental process. However, the hypothesis of punctuated equilibrium accommodates explanations for rapid developments of new species relative to the usual rate of evolution. Hypotheses of mass extinctions allow for this, too, as extinct species free ecological niches, which in turn frees space and resources for the formation of other species. Thus, even if not perfect, parallels exist between biological and cultural evolution regarding the rate of change.

Another challenge for the application of tools from evolutionary biology to social sciences is the way in which information is transmitted. In biology organisms are classified into phylogenetic trees, which presupposes inheritance of genetic information from generation to generation, as well as common descent of species. In culture, information can be transmitted both vertically and horizontally. However attention to prokaryotes and eukaryotes has shown that there is a lot of horizontal gene transfer and that horizontal modes of transmission are not uncommon in biological evolution either.

A similar problem initially seems to be that in culture acquired characteristics can be inherited. But this would not pose a problem for the principles of evolution. For most of the time, evolutionary biology has not embraced this type of inheritance, based simply on empirical observations, not because it would have undermined the integrity of the theory of evolution. Recently, theoretical developments and empirical observations in epigenetics have allowed for transmission of traits in this way.

The biggest problem for a theory of cultural evolution is probably the difficulty in the

identification of the various units of evolution. The distinction between culturgenes and cultural phenotypes is blurred and it often looks like information is encoded in cultural artefacts and is transmitted by decoding it, based on the properties of the artefacts, instead of direct copying of the information, containing instructions about how the artefacts are created. The attempts to put clear borders on the concepts of cultural organisms and species are also posing a lot of difficulties. Another challenge would be the accommodation of the possible intentionality and directionality of cultural evolution.

The idea to explain cultural change by borrowing tools and methods from evolutionary biology looks very attractive. But currently this idea promises more than it can deliver. It replaces conventional narrative explanations that exist in social sciences with explanations by analogy. Although it is more than just a metaphor, it is not a scientific theory. It needs further conceptual and empirical clarifications before it becomes capable of formulating testable hypotheses and laws about society and its development.

Keywords: *evolution, memetics, methodological individualism, methodological holism, social change, spontaneous order, cultural evolution.*

Методологията на социалните науки и обяснението на социалната промяна

Социалните науки нямат теория за социалната промяна. Това твърдение може да се приеме без резерви при следните уточнения. Първо, то не бива да се схваща като обвинение към отделните дисциплини на социалните науки - за някои дисциплини социалната промяна просто не влиза в предмета на изследване или има само периферен характер. Второ, това се отнася за общата социална промяна, а не за промените ограничени в определена сфера на обществения живот. Трето, под теория за общата социална промяна нямам предвид наративно обяснение на минали обществени промени, а общовалидни закони и причинно-следствени връзки, в чиято рамка могат да се вместят както миналите, така и бъдещите промени, поне на нивото на системата като цяло. Така че не става дума за отсъствие на теории въобще, а за това, че доколкото ги има, обикновено не отговарят на гореспомнатия критерий. А тези, които имат претенциите и целите да отговорят на него, са непълни или им липсва прецизност на обосновката на онова равнище, което социалните науки обикновено постигат при изследването на явления и процеси в конкретни области.

Причината за това може да се търси в поне две посоки. Първо, естеството на обществените промени е толкова сложно, че не позволява изграждането на номотетична теория. Или второ, сегашното състояние на социалните науки не позволява това. И по-специално - фрагментацията на отделните дисциплини, всяка от които е със своя методология, ограничена до функционални обяснения в конкретна сфера. Това само по себе си не е проблем и е неизбежно следствие от разрастването на човешкото знание. При всички съвременни науки отделните дисциплини подхождат от различна гледа точка към едни и същи феномени или разглеждат различни аспекти на общото цяло. Обаче знанието, получено от дисциплините, не се допълва с еднакъв успех при всички науки. В този контекст социалните не могат да бъдат причислени към успешните¹⁹ на фона на други, като биологията например. Причината за това е несъгласието между дисциплините, а понякога и вътре в тях по два ключови въпроса за йерархията на причинно-следствените връзки в обществото. Единият е свързан с отношенията индивид - общество - дали обществото се формира от индивидите или напротив, индивидът се формира от обществото. Вторият е сходен, но е поставен на друга плоскост и се отнася до отношенията между материалните условия и съзнанието и първичността на едното или другото като двигател на социалните промени.

19 Поне по отношение на обяснението на социалната промяна.

Пример за позицията на някои дисциплини по тези въпроси може да се види от следната таблица:

Таблица 1. Социалните науки и първопричината на обществените процеси

	Индивидът	Обществото/ соц. среда
Материалните условия	Нова институционална икономика	Марксизъм, историцизъм
Съзнанието	Социология (Вебер)	Социология (Дюркем), културулогия, антропология, историцизъм

Могат да се открият два основни аналитични подхода - методологическият индивидуализъм и методологическият холизъм [1],[2]. Според първия подход, ако искаме да разберем поведението на отделния индивид и обществото като цяло, трябва да изучаваме поведението на самия индивид, който е основната обществена единица. Изхождайки от неговите решения и желания, ние сме в състояние да направим анализ на всички социални процеси и конструкции. Не е необходимо да обясняваме социалните процеси и конструкции чрез самите тях, а в повечето случаи това е и невъзможно. Индивидът е самостоятелна (обикновено) рационална калкулираща единица с автономни предпочитания и интереси, които не се детерминират от неговата социална среда. Според втория подход разбирането на обществото и елементите, които го съставляват, включително отделния индивид, изисква изследването на социалните процеси, организации и проблеми да бъде на равнище, което отчита тяхната сложност и факта, че те не са просто механичен сбор от съставните си части. Самият индивид е продукт на своята социалната среда и собствените му предпочитания и интереси се формират под нейното влияние.

Методологическият индивидуализъм е характерен за икономиката (особено нео-класическата) и управлението, подвластно през голям период от своето развитие на американския бихевиоризъм, докато холизмът е присъщ повече на социологията, антропологията и културулогията, но това разграничение не трябва да се абсолютизира. И двата подхода имат своите предимства като обяснителни механизми и на тяхна основа съответните дисциплини досега са реализирали значителен напредък, но за обяснението на социалната промяна, може би трябва да разширят методологическите си рамки. Обществените процеси ще бъдат разбрани трудно, ако не се отчита както ролята на индивида в тяхното създаване, така и тяхното влияние върху самия индивид.

Социологията, антропологията и културулогията са по-близо до такъв подход, но техният анализ има повече описателен характер и обикновено е свързан с интерпретирането на значения и символи. Често се използват качествени изследователски методи като наблюдение и анкетиране. Индивидът и неговата социална среда могат да бъдат поставени в динамика и среда на взаимно влияние, но механизмите на промяна се разглеждат при конкретни случаи без опити за поставянето им върху общовалидни принципи. Тази неохота може да се обясни с виждането, че социалните процеси са сложни и притеснението, че подобна генерализация е трудно осъществима без прекомерното им опростяване.

За сметка на това подобна практика е установена в икономиката. Въпреки недостатъците си, опростяването на сложни процеси позволява тяхното формализиране и моделиране с цел проследяването на причинно-следствените връзки. Вероятно заради това икономистите имат обяснение за появата и развитието на социалните институции и (вероятно пак заради това) то обикновено

(но не винаги) има материален характер. Новата институционална икономика²⁰ счита за основен стимул за появата на нови социални и икономически институции промяна в относителната оскъдност на дадено благо или група блага, промяна в относителното ценово равнище или в производствените и транзакционни разходи [4]. Така например човечеството изоставя лова и събирачеството след като човешката популация нараства до степен, при която пределният продукт на труда в лова и събирачеството намалява. При тези условия за хората става по-изгодно да се изхранват със земеделие и преминават към уседнал начин на живот.

Марксизмът също разглежда обществените промени като резултат от промените в материалните условия. Когато настъпят промени в материалните производителни сили, това рефлектира върху производствените отношения, а от там и върху тяхната правна и политическа надстройка, на която отговарят определени форми на общественото съзнание [5]. Разликата между НИИ и марксизма е, че докато при първата решението за промяна е взето заради по-голямата (очаквана) ефективност на новите институции, то при втория това е автоматичен процес и при настъпването на определените условия обществото е принудено да реформира своите институции.

Антипод на марксизма е социологията на Макс Вебер. „Протестантската етика и духът на капитализма“ е емблематично произведение, илюстриращо влиянието, което може да генерира светът на идеите върху материалните условия. Вебер е и първият автор, който използва фразата „методологически индивидуализъм“, възприемайки го като подход за обяснението на обществените форми и отношения. Трябва да се отбележи обаче, че той възприема една „по-мека“ форма на методологически индивидуализъм и за него това остава само обяснителен подход, а не основа за индивидуалистична система от ценности [6].

С оглед на гореизложеното става разбираемо защо социалните науки не могат да предложат задоволително обяснение за начина, по който се променят културите и институциите в обществата. За тази цел е необходима теоретична рамка, която отчита както ролята на индивида в тези промени, така и факта, че неговите предпочитания се формират под влиянието на заобикалящата го среда. Към това трябва да се прибави и двупосочната връзка на влияние между материалните условия на живот и светът на идеите и съзнанието.

Отношенията между социалните науки и еволюционната биология в исторически план

Такава теоретична рамка би могла да се изгради, заимствайки от методологическия апарат на биологическата еволюционна теория. Между биологическата и културната еволюция могат да се намерят достатъчно паралели, които дават основание да се направи паралел и между теориите, които ги обясняват. Това не означава, че методологическият апарат трябва да се копира автоматично, но е логично да се разгледа подобна възможност или най-малкото възможността да се копират поне основните методологически принципи. Няма гаранция, че след задълбочен анализ тази възможност ще запази първоначалната си привлекателност.

Паралелите между обществените и биологическите системи съществуват поне откакто Чарлз Дарвин публикува „За произхода на видовете“. При това, тази връзка е двупосочна [7]. Предполага се, че самият Дарвин е бил повлиян в написването на книгата си от идеите на Томас Малтус за народонаселението. Според Малтус човешкото население има тенденцията да нараства в геометрична прогресия, докато наличните ресурси - в най-добрия случай - в аритметична. При това

²⁰ Която подобно на нео-класическата школа се основава на методологическия индивидуализъм, но допуска ограничена рационалност [3]

положение ресурсите служат като ограничител на размера на населението. Дарвин прави наблюдението, че това не се отнася само до човешките популации, а за всички биологически видове. Те винаги създават поколение, от което само една част достига полова зрялост и успява на свой ред да създаде поколение. Една голяма част от това поколение просто не оцелява до достигането на зрялост заради болести, хищници, недостиг на храна или просто поради лошо стечение на обстоятелствата.

Според Дарвин обаче, оцеляването не е само въпрос на шанс. Той прави наблюдението, че в рамките на всеки биологичен вид, съществуват разлики между отделните индивиди. И че именно тези индивидуални разлики обясняват кой е в групата на оцеляващите и кой - не. Онези индивиди, които притежават черти, които ги правят по-приспособими към заобикалящата ги среда, имат по-голям шанс да достигнат полова зрялост и да създадат потомство. Това потомство ще прилича на родителите си и на свой ред най-приспособимата част от него също ще остави повече потомство. Във всяко следващо поколение ще се наблюдава тенденцията да се запазват онези черти, които водят до по-добра приспособимост към средата. В същото време неблагоприятните черти ще стават все по-малко разпространени в популацията, защото онези индивиди, които ги притежават, имат по-малък шанс да създадат поколение, което да ги унаследи. Така постепенно средата фиксира дадени черти и отхвърля други, което с течение на времето и след много поколения води до натрупването на промените до такава степен, че става видоизменяне.

Видоизменянето е бавен процес. Естественият отбор работи успешно с малки промени на индивидуално ниво. Ако се появи организъм, при когото има драстични промени в чертите, е малко вероятно те да се разпространят в популацията през следващите поколения. Първо, защото един индивид трудно може да окаже влияние върху популацията като цяло. И второ, няма гаранция, че въпросният индивид ще има по-високи шансове за оцеляване, дори напротив. Организмът е сложно устроен и рязката промяна в дадена посока обикновено не се акомодира от организма като цяло. С други думи, значителното изолирано изменение на даден орган става за сметка на другите, които не са в състояние да го поддържат в новата му форма. Във времето на революции и социални сътресения теорията на Дарвин за произхода на видовете дава легитимация на консервативните политически философи, според които резките обществени промени са вредни и единственият път за реформиране на обществото е с бавни и малки стъпки.

По-късно, в началото на 20 век, паралели между биологическите и социалните системи и тяхното развитие правят и икономисти, които спокойно могат да бъдат определени като неортодоксални - Торстен Веблен, Йосиф Шумпетер и Фридрих Хайек. В контекста на темата, особен интерес представлява работата на последния, в която виждането за спонтанния ред заема централно място. Според Хайек той е резултат от културна еволюция, а появата и успехът на свободния капитализъм като саморегулираща се система имат еволюционно обяснение. В своето поведение, индивидите се водят от определени правила. Правилата представляват просто някаква регулярност в поведението, независимо дали индивидите я осъзнават. Порядъкът е свойство на групата. Той е такова свойство, което позволява да се правят сравнително точни предвиждания за непознати части на групата. Порядъкът бива два вида. Първият е изкуствен и резултат от опитите на някой да го създаде. Вторият е спонтанен и е резултат от действията на много хора, но не е продукт на съзнателен дизайн.

Примери за такъв спонтанен ред са езикът, парите и особено пазарът. Пазарът е саморегулираща се система и то такава, която не би могла да бъде създадена целенасочено. Заради сложността си системите, които възникват спонтанно, не могат да бъдат човешко творение, защото човешкото знание и възможности да се предвидят всички елементи и връзки между тях, са ограничени. Затова изкуственият

порядък е по-малко ефективен от спонтанния и не може да издържи на неговата конкуренция. Според Хайек различните видове порядък са в съревнование помежду си - групите с по-ефективен порядък се разрастват, а останалите постепенно намаляват и изчезват. Порядъкът се формира при взаимодействието между правилата, които ръководят индивидите и конкретните условия на средата. Върху правилата действа механизмът на естествен отбор на равнището на групата, където те се проявяват. Така остават онези правила, които създават по-ефективни групи в съответната среда. Според Хайек системата на свободния капитализъм, основаваща се на частната инициатива и собственост, е най-ефективната система и тя съществува, защото е по-адаптивна от алтернативите. Тя не е резултат от някаква историческа случайност, а еволюционна закономерност в условията на ограничени ресурси, неограничени желания и непълна информация [8].

В теорията си за културната еволюция Хайек заимства от теорията за груповата селекция. Постепенно тя започва да губи позиции в биологията през втората половина на 20 век. Макар че Хайек твърди, че това няма да се отрази на неговата теория за социална еволюция и че за нея най-подходящ си остава механизмът за отбор на равнището на групата [8], засилващата се доминация на геноцентричната еволюция в биологическите науки, води до промяна в парадигмата за обяснението на културните и социалните промени.

Геноцентричната еволюция и отражението ѝ върху разбирането на културните промени

Споровете дали естественият отбор действа на равнището на индивида, групата или вида датират от първите години на еволюционната наука и продължават и до днес [9]. Но никоя хипотеза за обектите на селекцията не е оказала такова влияние върху теориите за социалната промяна като тази за гена като единица на отбора. Въпреки, че не е неин първооткривател, идеята, че най-добрият начин да се разгледа еволюцията, е през призмата на нейното най-ниско равнище, е най-често свързвана с името на Ричард Докинс. Според него естественият отбор работи върху гените индиректно, на базата на техните проявления в материалния свят²¹. Гените са репликатори на информация, а организмите са машина, която осигурява разпространението им. Според Докинс "генът се определя като всяка порция от хромозомния материал, която се съхранява през достатъчен брой поколения, за да служи като единица на естествения отбор" [10]. Това означава, че колкото по-къса е една генетична единица, толкова по-дълго ще се запази в поколенията, защото вероятността да бъде копирана грешно или да бъде разцепена от кросинговър на хромозоми, е по-малка.

Свойствата, които би трябвало да притежава успешната единица на естествения отбор, са продължителност на живот, плодовитост и вярност на презаписа. Генът може да се дефинира като "най-голямата същност, която поне потенциално притежава тези свойства" [10]. Продължителността на живота на гена не зависи от физическото оцеляване на ДНК-молекулата, а от оцеляването на информацията, която се съдържа в нея, включително и в други организми. Все пак, колкото по-дълго живее конкретното физическо копие в даден организъм, толкова повече шансове има за репликация. Плодовитостта се измерва с бройката на копията, които генът може да направи на себе си - колкото повече са те, толкова по-голяма е вероятността за съхраняване. Верността на презаписа осигурява

21 " ... гените са поне частично отговорни за собственото си съхраняване в бъдеще, защото оцеляването им зависи от ефикасността на телата, в които живеят и за чието създаване те са помогнали" .

[10]

съществуването на гена - грешката в презаписа по дефиниция е в негова вреда.

Проявленията на гена в структурата на тялото на организма, неговите физиологически процеси или поведение, представляват неговия фенотип. Реално те взаимодействат със средата и селекционният механизъм работи върху тях. Но тъй като са изградени от гени, индиректно се селектират и гените. Така благодарение на гените за дълги крака, антилопата има дълги крака, с които шансът да избяга от хищниците е по-голям. Благодарение на информацията, съдържаща се в гените им, камилите могат да задържат вода за дълги периоди от време, което им позволява да оцеляват в пустинята. Фенотип е и всяко поведение, което е генетично заложено - като например паяжините, които се плетат от паяците.

Както вече бе показано, паралелите между еволюцията в биологията и социалната сфера имат дълга история, но истинският бум настъпва именно след като се появява виждането за селекция на равнището на гена. Има просто обяснение за това. За разлика от другите обекти на селекцията гените имат нематериална компонента, която може да се обособи като значима в еволюционния процес - това е съдържащата се в тях информация. Вярно е, че тази информация има физически носител, но характерът на носителя е от второстепенно значение - еволюцията се обяснява с движението на единици репликираща се информация. Какво пречи тогава същите принципи да се приложат навсякъде, където е налице репликираща се информация? Както е например в социалната сфера, където съществуват различни култури, различни правила, различни идеи, в основата на които стоят единици информация. Това променя коренно перспективата при изследването на културната еволюция.

Еволюцията на културните черти и обичаи е разглеждана многократно и преди, правена е връзка между тях и възможностите за оцеляване на групите, в които съществуват. Но винаги е ставало дума за оцеляването на група биологически индивиди или отделни индивиди и стойността, която имат идеите точно в този контекст. В действителност, оцеляването на една идея не трябва да бъде обвързана механично с оцеляването на даден човек или неговите гени. Самоубийствените атентатори например, не могат да се радват на дълъг живот (повечето от тях са млади мъже), но това не пречи на тази идея да просъществува. Обетът за безбрачие не позволява на монасите да имат деца, но това не пречи самата идея да се копира. По думите на Докинс: "Това, което досега ние досега не отбелязахме, е, че един културен признак може да еволюира по специфичния за себе си начин просто защото е *благоприятен за самия него*" [10].

Както и при биологическата еволюция и тук може да се обособи репликатор, който не се дефинира по ригиден начин, а като единица за удобство, информация с достатъчна вярност на копиране, върху която действа (индиректно) естественият отбор. И тук успехът на тази единица зависи от дължината на живота на копието, плодовитостта му и верността на копиране. Само че при културната еволюция, която се развива с много по-бързи темпове, първият фактор може би има по-малко значение. Нека наречем тази единица културен ген или културоген²². Културогенът може да бъде мелодия от песен, потъмняването на гласна при изговарянето, прическа. Широко разпространен е примерът с готварската рецепта, даден от Сюзън Блякмор [11]. Информацията за това как се приготвя дадена супа представлява културоген. Също както генът, той има свое проявление. Приготвянето на супата съгласно инструкциите от рецептата представлява културният фенотип на

²² Докинс нарича тази единица мем и това е наложилото се наименование в чуждоезиковата литература. Тук използвам понятието културен ген или културоген заради, според мен, по-добрата му благозвучност на български.

културогена. Проявленията на много такива инструкции, представлява даден социален типаж, културен организъм, в случая готвач.

Гените съдържат информация, която позволява появата и развитието на организъм, върху когото действа естественият отбор. Според това доколко адаптиран е организма, успяват да просъществуват и неговите гени. Коя е адаптационната среда на културния организъм? Кои са ресурсите за които се съревновава с други такива организми? Това е място в съзнанието или “процесорно време”. Като цяло съществуват много повече идеи и социални образи, отколкото човек е в състояние да възприеме. В определени случаи обаче става дума за определена “ниша” в съзнанието. Също както в средата на дадена екосистема съществуват много организми и много видове, без непременно всички да са съревновават за едни и същи ресурси, така и в човешкото съзнание има място за различни социални типаж (културни организми), които могат да съжителстват заедно. Използвайки горния пример, културният организъм “готвач” може да съжителства с културния организъм християнин” без проблеми. Последният обаче не може да съществува съвместно в съзнанието със социалния типаж “атеист”.

Предизвикателства пред еволюцията на културогена

От изложеното до момента изглежда, че между биологичната и културната еволюция, основани на единица възпроизвеждаща се информация, могат да се направят почти свършени паралели. Въпреки това, при по-задълбочен анализ, идеята за подобно сравнение страда от някои слабости и е обект на критики. Някои от тях могат да получат задоволителен отговор, но далеч не всички.

Първата линия на критика се отнася до различните механизми за предаване на информация в биологическата и културната еволюция. При биологическата еволюция, представена в опростен вариант, придобитите от организмите характеристики по време на развитието им, не се прехвърлят върху следващото поколение. В културната еволюция това е не просто възможно, а е често срещано. Последното трудно може да се оспори като наблюдение, въпросът е дали това инвалидира хипотезата за еволюцията на културогена. Съвременната еволюционна теория отхвърля унаследяването на придобитите характеристики чрез гените²³, но формираният консенсус е резултат от емпирични тестове (най-вече на Вайсман и наличието или отсъствието му няма ефект върху теорията като цяло. Самият Дарвин е допускал, че придобитите характеристики могат да се прехвърлят върху следващото поколение, но не е смятал, че са толкова важни за еволюцията [14]. Всичко, което е необходимо, за да е в сила тази теория е, да има вариация между отделните организми, унаследяване на характеристиките и естествен отбор, който да дава предимство на определени организми пред други.

Има и друг аспект на механизмите на предаването на информацията, който на пръв поглед прави труден паралела между еволюцията в биологията и обществото. Еволюционното развитие на живота обикновено е представяно под формата на филогенетично дърво, което показва видовете като произлизащи от техния най-скорошен общ предшественик, а в основата на дървото стои прост организъм, от когото произлиза цялото биологично разнообразие на Земята. Това дърво се основава на допускането, че генетичната информация се предава от поколение на поколение - т.е. вертикално. Но определено не е единственият начин, по който се предават културогените. Един готвач, например, може непрекъснато да “обогатява

23 Всъщност епигенетиката изследва механизми на унаследяване на придобити характеристики, но тези механизми не се отнасят до самата секвенция на ДНК [12], [13]. Освен това на този етап е спорно доколко това унаследяване има еволюционно значение.

организма си” с рецепти-културогени от други готвачи. Или езиците, които произлизат от различни езикови групи и въпреки всичко могат да заимстват думи един от друг. В действителност и биологията познава подобни процеси, известни като хоризонтален трансфер на гени. Хоризонталният трансфер на гени представлява предаването на генетичен материал в клетките на даден организъм от друг организъм, който не е негов родител [15]. Интересът към този механизъм за пренос на генетична информация се засилва едва през последните няколко десетилетия, тъй като е характерен главно за прокариотите и едноклетъчните еукариоти, а през по-голямата част от развитието си еволюционните науки са се фокусирали върху обяснението на еволюцията при по-сложните организми. Наличието на механизма не дискредитира еволюцията, а е повод да се преосмислят някои нейни аспекти - като например филогенетичното дърво на живота, което, поне в основата си, би приличало повече на мрежа [16]. Няма причини хоризонталният трансфер на културогени да бъде да бъде основание за дискредитиране на културната еволюция.

Някои други по-скорошни (след формирането на т.нар. Модерен синтез) развития в теорията за биологическата еволюция също могат да допълнят аналозиите и да обогатят обяснението на културната еволюция. Пример за това е механизмът на т.нар. генетичен дрейф. Генетичният дрейф представлява постепенна промяна в алелната честота в дадена популация, като промяната не е резултат от селекционен натиск, а единствено резултат на случайност [17]. Дори при индивиди с еднаква степен на приспособимост към средата, бройката на следващото поколение не е абсолютно еднаква. Някои оставят повече наследници, съответно предават повече (нямащи пряко отношение към адаптацията) гени. Обикновено това се балансира в следващите поколения, но понякога се получава така, че индивиди с определени черти имат малко повече потомство от други през поколения наред и постепенно тези черти стават доминиращи. Генетичният дрейф се наблюдава най-често в сравнително малки, географски откъснати популации, в които вероятността такива случайни промени да бъдат фиксирани е по-голяма. Същите процеси могат да се наблюдават в културното развитие на малки, географски откъснати групи от хора, които развиват своя собствена култура, без непременно формите и проявленията на тази култура да са по-адаптивни от алтернативите.

От гореизложеното може да се заключи, че не всички съществуващи характеристики на организмите представляват адаптация. Това има допирни точки с изказаната от Стивън Гуд и Ричард Люънтин хипотеза, че при определени биологически черти първоначалната функция бива променяна в хода на еволюцията и постепенно се появява нова, която на пръв поглед има адаптивен характер [18]. В действителност естественият отбор не е работил върху нея в тази насока. Такива черти се наричат екаптация. Типичен пример за нея е появата на перушината, която възниква като механизъм за изолация и терморегулационен механизъм на тялото, но впоследствие прави възможно летенето при птиците. Могат да се намерят много аналози на екаптация в културната еволюция²⁴. Например спорът

24 Всъщност при формулирането на хипотезата си, Гуд и Люънтин използват пример от културната еволюция, за да илюстрират виждането си – пазвата на сводовете в християнските храмове възниква като архитектурна необходимост отнасяща се до здравината на конструкцията. Впоследствие тя се използва за украса и орнаменти с такава сложност, че повечето хора остават с впечатление, че е създадена с тази цел.

между католици и протестанти за оправдание чрез дела или вяра в крайна сметка индиректно рефлектира върху отношението към създаването на богатство и производството и дава тласък на развитието на културата на капитализма в Западна Европа.

Социалната промяна понякога може да се извършва с много бързи темпове. На пръв поглед това противоречи на биологичната еволюция, където революциите са невъзможни. Въпреки това, хипотезата за т.нар. точково равновесие обяснява как биологическите видове са продължително време в състояние на относителен застой и не претърпяват значителни промени, но в кратки периоди (от геологическа гледна точка) се появяват голям брой нови видове [12]. Макар и не съвсем коректно, тази хипотеза се обвързва с катастрофичното измиране на даден вид, което освобождава екологични ниши и дава възможности за бързото развитие на нови видове [12]. Аналогия с културната еволюция може да търсим там, където определени идеи или комплекси от идеи са дискредитирани чрез наблюдения или практически опит, а това ги прави по-малко жизнеспособни и позволява развитието на други идеи.

Поне на пръв поглед, паралел между двата вида еволюция е труден по отношение на случайността и интенционалността на процеса. Биологическата еволюция не е случаен процес, въпреки че има елемент на случайност. Нейната посока се определя от естествения отбор, който действа върху вариация от гени, съществуващи като резултат от случайни генетични мутации, ограничени от предишното развитие на организма. Самите организми нямат контрол върху мутациите и не могат да създават благоприятни мутации в отговор на собствените си нужди - отборът действа върху гени, които са се появили без оглед на намеренията на организмите. Последните имат известно влияние върху механизма на отбора, защото с поведението си могат да променят донякъде заобикалящата ги среда, но не и върху генетичния материал на отбора [19].

Въпросът тук по отношение на културната еволюция е, в състояние ли са културните организми да влияят не само върху механизмите на отбора, а и върху културогените. Човешката изобретателност и инициативност загатват, че това е възможно. Само че следва да се направи едно уточнение. Тук говорим за еволюция на културни организми - хората са част от средата, в която те съществуват. По принцип човешките инстинкти, желания и съзнание служат като филтър за идеите и техните проявления. С поведението си културните организми могат отчасти да влияят върху тази среда. Но самата човешка интенционалност е част от нея, следователно се проявява на равнището на отбора.

Големите предизвикателства пред развитието на теория за културната еволюция по аналогия с биологическата са свързани с прецизното обособяване и идентифициране на единиците, които трябва да бъдат изследвани. Това се отнася най-вече до трудното разграничаване между културоген и културен фенотип. Приведеният по-горе пример с рецептата и готвенето по нея илюстрира случай, в който разграничаването е налице, но в действителност границата между културогена и културния фенотип е по-често неясна, отколкото добре обособена. Много идеи и практики се копират, като информацията за тях се извлича при проявлението им - например поведението и песните на футболните запалнянковци. Наистина, това поведение може да се опише, а песните да се представят писмено с ноти, но обикновено не е така. Това не означава, че информацията не съществува, а че е закодирана в самите действия, които репрезентира.

Тоест, тя се разпространява в процес, при който информацията за дадена идея се кодира от агент А в културен артефакт и на базата на артефакта агент Б я декодира. Това обаче е често интерпретация, а не просто декодиране, защото агент Б декодира информацията с наличните за него алгоритми, а те не винаги са идентични с тези на агент А. Тогава културният артефакт ще се копира, но за агент Б той може да символизира съвсем друга информация. Аналог на този процес, при

който една и съща черта²⁵ е проявление на различна генетична информация, отсъства в биологическата еволюция. Аналогията все пак е възможна, ако се допусне, че артефактът е културоген, а отношението към артефакта - негов културен фенотип. Проявлението на културогена зависи от взаимодействието му с останалите културогени в културния организъм. Но първичността на артефакта като носител на информация е спорна - все пак, за да съществува, той трябва да бъде преди това създаден.

Проблем може да представлява и размитостта на границите на културния индивид или организъм. В биологията се прави разграничение между момента на предаването на генетичната информация и създаването на новия организъм от една страна и от друга, развитието на организма на базата на унаследената генетична информация под влиянието на средата. Не винаги културните организми се създават с еднократен пренос на културогени. Раждането на културния индивид на практика е постепенен процес и между неговото възникване и процеса на неговото развитие най-често няма ясна разделителна линия.

Подобна ситуация се наблюдава при опитите да определим културния вид. От еволюционна гледна точка видът се дефинира като популация от индивиди, които могат да се кръстосват и размножават помежду си, но са репродуктивно изолирани от други групи [20]. Дори социални роли, които изглеждат много различни обаче, могат да предават информация и да възприемат някои черти една от друга.

Заключение

Социалната промяна, разбираана като еволюцията на идеи и институции, има много сходства с еволюцията на организмите и видовете в живата природа. За последните 150 години еволюционната биология е изградила методологически апарат, който позволява адекватното изследване и разбиране на еволюционния процес. Приложението на този методологически апарат в социалните науки, обаче, трябва да се извършва внимателно. Въпреки че сравнението между биологическата и културната еволюция отива отвъд простата метафора, аналозите между двете не са пълни. Основните предпоставки за еволюцията - вариация, унаследяване и селекция при наличието на репликиращи се единици информация, са налице. Локализирането и проследяването на тези единици в обществото, обаче, е много трудно. Самата теория на Дарвин достига зрялост едва когато идеите ѝ се комбинират с откритията на менделовата генетика.

За да продължи развитието си, виждането за еволюцията от гледна точка на културогена се нуждае от своя Мендел. Или нещо друго, което да позволи не просто формулирането на хипотези, а на хипотези, които могат да бъдат подлагани на проверка за тяхната валидност чрез събирането на данни и наблюдения в съответната област на изследвания. На този етап идеята за културната еволюция обещава повече, отколкото може да предложи. Тя заменя наративното обяснение на социалната промяна с обяснение по аналогия. Това я прави интересна като идея, но е недостатъчно, за да я превърне в наука. Необходимо е повече, за да се постигне качествен скок в разбирането на еволюционните процеси в обществото.

Използвана литература:

- [1] R.H. Jones, *Reductionism: Analysis and the Fullness of Reality*, Bucknell University Press, 2000.

25 Една и съща в смисъл на абсолютно идентична, не просто функционално идентична – като крилата при птиците и прилепите, например.

- [2] G.R. Steele, "Universal Darwinism and the methodology of social science," *Journal of Social and Evolutionary Systems*, vol. 19, 1996, pp. 381-403.
- [3] C. Menard, "Methodological Issues In New Institutional Economics," *Journal of Economic Methodology*, vol. 8, 2001, p. 85.
- [4] C. Kingston and G. Caballero, "Comparing Theories of Institutional Change," *Journal of Institutional Economics*, vol. 5, 2009, pp. 151-180.
- [5] К. Маркс, *Към критиката на политическата икономия*, София: Партиздат, 1973.
- [6] J. Heath, "Methodological Individualism," *The Stanford Encyclopedia of Philosophy*, E.N. Zalta, Ed.
- [7] H.A. Orr, "Darwin and Darwinism: The (Alleged) Social Implications of The Origin of Species," *Genetics*, vol. 183, Nov. 2009, pp. 767-772.
- [8] E. Angner, "The History Of Hayek's Theory Of Cultural Evolution," *Studies in History and Philosophy of Science Part C: Biological and Biomedical Sciences*, vol. 33, Dec. 2002, pp. 695-718.
- [9] E. Mayr, "The Objects Of Selection," *Proceedings of the National Academy of Sciences of the United States of America*, vol. 94, Mar. 1997, pp. 2091-2094.
- [10] Р. Докинз, *Себичният ген*, УИ „Св. Климент Охридски“, 1998.
- [11] K. Distin, *The Selfish Meme: A Critical Reassessment*, Cambridge University Press, 2004.
- [12] U. Kutschera and K. Niklas, "The Modern Theory Of Biological Evolution: An Expanded Synthesis," *Naturwissenschaften*, vol. 91, Jun. 2004, pp. 255-276.
- [13] M.I. Pigliucci, "Do We Need An Extended Evolutionary Synthesis?," *Evolution*, vol. 61, Dec. 2007, pp. 2743-2749.
- [14] J.S. Wilkins, "The Appearance Of Lamarckism In the Evolution Of Culture," *Darwinism And Evolutionary Economics*, J. Laurent and J. Nightingale, Eds., Cheltenham UK: Edward Elgar, 2001, pp. 160-183.
- [15] L. Boto, "Horizontal Gene Transfer In Evolution: Facts And Challenges," *Proceedings of the Royal Society B: Biological Sciences*, vol. 277, Mar. 2010, pp. 819-827.
- [16] E.V. Koonin, "Darwinian Evolution In the Light Of Genomics," *Nucl. Acids Res.*, vol. 37, Mar. 2009, pp. 1011-1034.
- [17] J.A. Coyne, *Why Evolution is True*, Oxford University Press, 2010.
- [18] S.J. Gould and R.C. Lewontin, "The Spandrels Of San Marco And the Panglossian Paradigm: A Critique Of the Adaptationist Programme," *Proceedings of the Royal Society of London. Series B, Containing Papers of a Biological Character. Royal Society (Great Britain)*, vol. 205, Sep. 1979, pp. 581-598.
- [19] K.N. Laland, J. Odling-Smee, and M.W. Feldman, "Niche Construction, Biological Evolution, and Cultural Change," *Behavioral and Brain Sciences*, vol. 23, 2000, pp. 131-146.
- [20] M. Ridley, "Evolution - A-Z - Biological species concept."

Contacts:

A. Prof. Aleksandar Kosuliev – "Angel Kanchev" University of Ruse, Department of Economics, tel. +359 82 888 557, e-mail: kosuliev@gmail.com

The urban segregation concept

Viorel Mionel, Academy of Economic Studies-Bucharest, Romania

Abstract:

Nowadays life is more and more connected to cities, to the dynamics, the processes and the phenomena that develop both inside and near the cities. Urban life is guided and determined by the perception of the urban space. This perception is triggered by the contact between the individual and the urban space. The urban space complexity develops with the spatial and human dimensions of the city. For instance, the bigger the city (metropole, megalopolis etc.), the more complex and more radical the urban processes and phenomena. Moreover, in the anthropic environment, the most important processes and phenomena are connected to the two core components of the city: *the physical* and *the social* component.

However, the two main urban components develop together in a causal relation, by mutually completing each other, or, on the contrary by creating terrible unbalance in the urban landscape. Therefore, when the social component/element does not take the physical component into account there are many disfunctions which appear under the form of urban segregations, as well as a *slums* and *ghetto architecture* – the case of poor peoples in some cities within Latin America, or the case of the African-American people. The same happens with a number of spaces inhabited by Roma people and poor, or low income groups in some districts in Bucharest: Rahova, Berceni, Ferentari, Militari, Colentina etc.; as well as *the fortresses*, *the citadels* or the *ghettoes belonging to the rich populations* (golden ghettoes), which are present in many world metropolises. The „golden ghettoes” as Maria José Alvarez calls them in her paper „*Golden Ghettoes: golden communities and class residential segregation in Montevideo, Uruguay*”, are completely different because of the geographic space morphology and of the dwelling conditions. Reverse, if there are no measures to fight against these disasters and disfunctionalities, the physical component – precisely the space where the urban segregated spaces inhabitants live their everyday life affects the general social life. Thus the segregated inhabitants will suffer because of the negative image presented by the residential segregated space. As well, the resident population of the urban spaces is discriminated on the labour force, within the educational, health and institutional environments. The segregated urban areas image is related to the lack of education, to unemployment, violence, drug dealing or criminality.

The Chicago School, which is the most famous source regarding American Sociology, has achieved a lot of research projects in this field, showing that urban inhabitants are very different and extremely independent in their struggle to obtain a higher social position and a comfortable place in the urban area. The district spatial groups and their convergent area depend on certain characteristics. Thus we come across people who have similar features and who inhabit similar spaces. This is what the Chicago School calls „ecologic segregation”, which appears at all social classes.

Generally speaking, this perception tends to notice the individual goals, not only as single entities but also as groups or objects classes. This way, people are classified according to race, profession, social-economic status and other common attributes in the process of social categorisation. Anyhow, classifying people is quite similar to classifying objects, but there is also an important difference: in the case of social categories the subjects of social perception are members or non-members of the categories they classify. The groups the individuals identify with (nationality, ethnic identity, race, religion, social-economic status, football team etc.) are called *endogroups*, while other groups the individual refuse to identify with are called *exogroups*. This way, the tendency to divide the world between *us* and *them* has extremely important consequences, more precisely within

the urban communities. For example, groups of persons with medium and high income, may find the groups of poor people from the segregated communities as violent, lazy, unsocible etc., and this context is nothing but basic condition for discrimination, exclusion and the perpetuation of urban segregation. But, this is not the only cause of urban segregation, since this phenomenon is a multidimensional one.

Causes: urban segregation is a complex process both from the point of view of constructing it and from the point of view of its causes and effects. If we look at the patterns of spatial addition in the historical towns we may notice a general pattern which helps us divide the forms of segregation: into accepted and unaccepted forms. The cities have been bordered by lines or limits which make a diversity of concentration patterns. Many of them have a social causes: divisions made by the residents deeds, and mainly by the powerful residents deeds. Thus, we can state a series of causes which have generated those limits, such as: nationality, social classes, race, color, ethnic identity, cultural practice, life style. While reviewing the literature, we notice that there are a lot of causes which generates segregations.

Effects: there is a close link between the cause and the effect. The urban segregation effects are very different and among them there are economic, social and physical effects, which cause a series of advantages and disadvantages which are seen at the level of the human groups.

Following the process of segregation we notice the appearance of the “*street culture*”, which is completely different from the urban community one, in its standards and values. This process is completely different from the urban community one, in its standards and values. This process is followed by residence decadence and by an increase of criminal records. Thus the segregated residential areas remain cradles of poverty reproduction and criminal acts. Labeling the marginal social areas occupied by low-income inhabitants who are socially disadvantaged is also an unwanted affect of segregation. The large number of disadvantages derives from their perpetuation, and it is called the *disadvantage cycle*.

Conclusions. To stop this unwanted process which generates a series of problems in the urban space we need a policy and a legal environment to allow the interaction and cohesion of social groups. If no measures are taken we shall experience a phenomenon of spatial fragmentation due to the different causes (out of which many are of a perceptual nature) which generate divisions between the social groups. This way, we may experience a multi-polarization of the urban space in the near future. Its outcome will be a breakaway between the social groups which share different norms, models and values.

Key words: urban segregation, marginalization, urban culture, community, ghettos, citadels, fortifications, discrimination, circle of disadvantages, socioeconomic status.

Considerații teoretico-metodologice cu privire la segregare, ca parte a studiilor de cultura urbană

1. Introducere

Viața contemporană este din ce în ce mai mult legată de orașe – cel puțin pentru cei aproape 50% din locuitorii mediului urban la nivel mondial – de dinamica, procesele și fenomenele care se dezvoltă, atât în interiorul, cât și în imediata vecinătate a acestora. Viața urbană este animată și ghidată de modalitatea de percepție a spațiului urban. Această percepție se bazează pe realitățile spațiale create în urma contactului dintre individ (locuitor al orașului, rezident etc.) și spațiul urban. Complexitatea spațiului urban crește odată cu dimensiunea spațială și umană a orașelor, de pildă, cu cât un oraș este mai mare (metropolă, conurbație, megalopolis etc.), cu atât mai mult se amplifică și se radicalizează procesele și fenomenele urbane. Totodată, în acest mediu antropic cele mai importante procese și fenomene sunt legate de cele două componente de bază ale

orașelor: *componenta fizică și componenta socioeconomică*. Este foarte adevărat, însă, că unii cercetători sau specialiști în geografia sistemelor urbane ar putea opina faptul că exista mult mai multe elemente extrem de importante pentru spațiului urban, dar consider că numai cele două menționate anterior sunt cele care stau la baza dinamicii evolutive a orașelor.

Cu toate acestea, cele două componente fundamentale ale spațiului urban evoluează în strânsă legătură cauzală, completându-se reciproc sau, dimpotrivă, creând dezechilibre grave în peisajul urban. Așadar, atunci când componenta socioeconomică nu ține cont de cea fizică, apar acele dezechilibre de care vorbeam anterior, materializate, de exemplu, prin apariția **segregării urbane** și a unei „arhitecturi” de *mahala* sau de „*ghetou urban*”²⁶ – cazul populațiilor sărace din unele orașe ale Americii Latine, sau al populației negre din SUA și Africa de Sud –, precum și acele *fortărețe, citadele sau „ghetouri ale bogaților*”²⁷ – prezente în foarte multe metropole ale lumii. Invers, dacă nu se iau măsuri pentru combatere acestor dezechilibre sau disfuncționalități, componenta fizică – sau mai exact spațiul în care își duc viața de zi cu zi locuitorii spațiilor urbane segregate – se răsfrânge asupra vieții socioeconomice. Astfel, locuitorii segregati din punct de vedere urban, vor avea de suferit datorită imaginii negative pe care o expune spațiul rezidențial segregat. Nu de puține ori, populația acestor spații urbane este discriminată pe piața forței de muncă, în mediul educațional, cel de sănătate sau cel instituțional. Imaginea zonelor urbane segregate este asociată cu lipsa educației, șomaj, violență, trafic de droguri, criminalitate etc. – în cazul populației sărace sau al diferitelor rase și etnii –, sau accesul restricționat pentru restul populației, în spațiul rezidențial al elitelor (adevărate fortărețe, cu garduri foarte înalte și măsuri de securitate sporite sau, aș spune, chiar exagerate), precum și relativa izolare.

Astfel, articolul de față va încercă să creeze o viziune de ansamblu asupra aspectelor metodologice, socioeconomice și spațiale ale segregării urbane. Analiza se va concentra asupra laturilor teoretice, metodologice și practice, precum și a modalităților relevante de evidențiere a dimensiunilor și modului de măsurare sau cuantificare a segregării din spațiul urban. Segregarea urbană a atras atenția multor cercetători din domenii precum: geografie, sociologie, psihologie etc.

Școala de la Chicago, care se dovedește a fi cea mai prestigioasă sursă a sociologiei americane, a efectuat o mulțime de studii în domeniu, arătând că locuitorii orașului sunt foarte diferiți și extrem de independenți în competiția pentru o poziție socială și un loc convenabil în arealul urban. Grupurile spațiale distincte și arealul către care converg sunt dependente de anumite caracteristici, astfel apărând persoane cu însușiri/caracteristici similare care ocupă spații similare²⁸. Rezultă în acest mod ceea ce Școala de la Chicago denumește „*segregare ecologică*”. Această segregare este întâlnită în toate clasele sociale și poate fi atât *voluntară*, cât și *involuntară*²⁹. Segregarea voluntară este dată de dorința anumitor grupuri de a trăi în anumite spații – fiind un efect indirect al excluderii celorlalte grupuri – în timp ce segregarea involuntară se datorează atât factorilor socioeconomiici, cât și discriminării sau excluderii pricinuite de politici ținută asupra anumitor grupuri spațiale.

În general, percepția tinde să sesizeze obiectivele individuale nu atât ca pe niste entități singulare, cât mai ales ca pe niște grupuri sau clase de obiecte. În acest mod, oamenii se clasifică unii pe ceilalți după rasă, profesie, statutul socioeconomic (SES³⁰) și

²⁶ Gonzalo Saravi, “Urban segregation and public space: young people in enclaves of structural poverty”, Cepal Review, no. 83, 2004, pag. 35.

²⁷ Peter Marcuse, “Enclaves Yes, Ghettoes, No: Segregation And The State”, Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001, pag. 2.

²⁸ Alfred Omenya, “Theoretical conceptualisations of urban segregation and their relevance to housing in post-apartheid South Africa”, CNR Conference Glasgow, 2003, pag. 12.

²⁹ Idem.

³⁰ SES este prescurtarea denumirii englezești - *socioeconomic status*.

alte atribute comune în procesul de categorizare socială. Oricum, clasificarea oamenilor se aseamănă în multe privințe cu cea a obiectelor, însă aici există o deosebire extrem de importantă: în cazul categoriilor sociale, subiecții percepției sociale sunt ei înșiși membri sau non-membri ai categoriilor pe care la clasifică. Grupurile cu care individul se identifică (naționalitatea, etnia, rasa, religia, statut socioeconomic, echipa de fotbal etc.) se numesc *endogrupuri*, în moment ce altele, din care individul nu simte sau nu vrea să facă parte, se numesc *exogrupuri*³¹. Și, în acest mod, tendința de a împărți lumea între *noi și ei* are consecințe extrem de importante în generale, iar asupra comunităților urbane în special.

O consecință specifică a acestei situații este efectul omogenității exogrupului,³² care consideră că există foarte multe asemănări între membrii comunității urbane, decât între membrii grupurilor urbane segregate (*endogrupuri*), care sunt toți „o apă și un pământ”. De exemplu, grupurile de persoane cu venituri medii și mari pot considera membrii grupurilor sărace din comunitățile segregate ca fiind violenți, leneși, nesociabili etc., iar cadrul care se creează nu este altceva decât condiția de bază pentru discriminare, excludere și perpetuare a segregării urbane. Dar aceasta nu este singura cauză a segregării urbane, deoarece acest fenomen este unul multidimensional.

Segregarea urbană ca fenomen multidimensional, precum și modalitățile de cuantificare, definire, cauzele și efectele acestuia, vor fi analizate pe larg în următoarele secvențe ale acestei lucrări. Înțelegând toate elementele componente, putem apoi aprecia, atât adevăratele efecte ale segregării asupra mediului urban – fizic și social –, cât și mijloacele prin care se pot contracara efectele acestuia.

2. Considerații teoretico-metodologice asupra conceptelor spațiale și cel al segregării urbane

Pentru o analiză concisă a segregării, în primul rând trebuie să se definească clar acest fenomen, nu doar în scop analitic, ci și pentru ca politicile dorite de contracarare să fie eficiente. Totuși, pentru a putea defini segregarea urbană, mai înainte de toate trebuie să se stabilească elementele de bază, care fac posibilă apariția lui. Astfel în cadrul acestui subcapitol vom prezenta pe scurt unele componente precum: *spațiul geografic/fizic* (sintaxa spațială), *zonarea*, *cartierul*, *zona de excludere*, *enclava*, *ghetoul*, *fortificarea* (în sensul segregării urbane) și *citadela*.

Spațiul fizic este practic fundamentul pe care se creează și evoluează toate celelalte componente ale geografiei urbane. Conceptul de *sintaxa spațială* a apărut prin observarea arealului urban, care este terenul comun, atât pentru orașele fizice cât și pentru cele sociale. Orașele fizice reprezintă modelul complex al spațiului antropic amenajat, în timp ce, toate acțiunile sociale, economice și interacțiunile membrilor unei comunități, se desfășoară aici dând naștere orașului social³³. În altă ordine de idei, sintaxa spațială este întărită și de panopia existentă a conceptelor spațiale și de potențiala înfățișare, care poate genera o serie de întrebări în cercetare. De pildă, speranța s-a legat de modul de descriere și analiză a diferitelor moduri ale configurației spațiale, sau modele din cadrul orașelor. Sau cum aprecia Vaughan, „*diferența dintre noile locuințe sociale și ariile urbane tradiționale, care par a fi prima fațetă*”³⁴. Astfel va putea fi descoperită orice influență din parte factorilor sociali în construirea noilor modele spațiale și, de asemenea, să se analizeze toate consecințele care apar în termeni de: cum poate viața socială să influențeze spațiul fizic urban³⁵?

³¹ Dan Crăciun, „*Psihologie socială*”, Editura ASE, București, 2005, pag. 123.

³² Exogrupul este văzut în cazul de față ca fiind societatea urbană în ansamblu, exceptând grupurile segregate din punct de vedere urban.

³³ Laura Vaughan, „*The Spatial Syntax of Urban Segregation*”, *Progress in Planning*, vol. 67, Issue 4, 2007, pag. 3.

³⁴ Idem, pag. 3.

³⁵ Un astfel de exemplu, este dat de explicarea modului cum influențează clasele bogate, inspirate de ideologia protestantă care ocupă periferia unor orașe (suburbiile) din Statele Unite, în timp ce populația din grupurile sărace ocupă zona centrală.

Corelația dintre influența umană și orașul fizic evidențiază anumite zone funcționale. Așadar, zonarea nu este altceva, decât acceptarea întruchipării legale a unor diviziuni³⁶ (diviziuni funcționale – n.a.). După cum am menționat mai înainte, acea zonare trebuie să fie funcțională, definită general drept utilizare socioeconomică (zonă rezidențială, zonă a industriei grele, a industriei ușoare, zonă comercială, zonă pentru birouri etc.), însă, nu este atât de evidentă precum ar trebui să fie; performanța zonării, de pildă, nu depinde numai de eficiența utilizării socioeconomice a spațiului, ci și de impactul asupra mediului urban în general.

Efectele zonării se răsfrâng și asupra cartierelor, acestea cuprinzând areale mari ale orașelor, care nu sunt foarte clar delimitate. Diferitele definiții ale comunității locale și ale cartierului, au aceleași probleme instrumentale și practice, care sunt foarte greu de rezolvat. Problemele au de-a face cu stabilirea practică a limitelor și granițelor, care sunt prevăzute de unitățile identificate în diferite analize. Limitele sociale ale cartierelor pot fi flexibile și neclare. Ceea ce accentuează caracterul cartierului, sunt relațiile sociale (formale sau informale) dintre indivizii care locuiesc în acest spațiu. Însă, acest lucru nu presupune abandonarea unității de analiză, ci mai degrabă se concentrează pe analiza relațiilor sociale care se sprijină pe raportul geografic comun. Astfel, *cartierul* reprezintă unitatea spațială de analiză, flexibilă, a cărei schiță inițială se poate modifica în timpul cercetării. În același timp, cartierul este asociat ideii de spațiu public local, datorită interacțiunilor și relațiilor sociale dintre membrii comunității locale. Cartierul sau spațiul public local, este arealul în care atribuțiile practicilor sociale sunt definite de caracteristicile vieții spațiului public de care depind. Pe de o parte, „*colțul străzii, scuarul parcul, chioșcul sau magazinul din colț, școala sau ușa de intrare în club, sunt spații publice prin care cartierul se face cunoscut. Pe de altă parte, climatul dominant – de securitate sau insecuritate, violență sau prietenie, recunoaștere mutuală sau indiferență – va modela caracteristicile de interacțiune și prietenie care se formează în spațiul public local.*”³⁷ Chiar dacă, după cum remarcă Gonzalo Saravi, relațiile se bazează pe violență sau prietenie (cooperare sau conflict), cartierul este locul în care practicile sociale și culturale sunt familiare celor implicați³⁸.

Diversitatea relațiilor sociale din interiorul ariilor urbane creează o serie de disfuncționalități care sunt extrem de vizibile în mediul orașelor. Dintre acestea cele mai importante din punct de vedere al analizei prezente sunt cele enumerate la începutul acestei secvențe.

Zona de excludere, este acel spațiu de concentrare spațială în care membrii unui anumit grup social, autodefiniți de poziția superioară dată de putere, avuție sau statutul relațiilor cu vecinii, se adună în scopul protejării poziției lor³⁹. În continuare, persoanele care au fost excluse din sânul comunității dominante (exogrup), în funcție de statutul socioeconomic (SES), rasă sau etnie, creează enclave, ghetouri, fortificații sau citadele. O *enclavă*, reprezintă o zonă de concentrare spațială în care indivizii unui anumit grup social, autodefiniți de către etnie, religie sau orice altceva, se adună având drept scop protejarea și sporirea dezvoltării lor economice, sociale, politice și/sau culturale. Astfel, ghetourile, fortificarea și citadelele nu sunt altceva decât niște enclave, dar care au anumite caracteristici distinctive. *Ghetoul* este arealul de concentrare spațială, utilizat forțat până când societatea dominantă separă sau limitează un grup de persoane oarecare, definit exterior ca rasial, etnic sau străin, și care este tratat drept inferior de către societatea dominantă⁴⁰. În contrast, *fortificarea*⁴¹ desemnează unirea voluntară a unui grup de

³⁶ Peter Marcuse, *op. cit.*, pag. 6.

³⁷ Gonzalo Saravi, *op. cit.*, pag. 33-35.

³⁸ Idem, pag. 33.

³⁹ Peter Marcuse, *op. cit.*, pag. 4.

⁴⁰ Idem.

⁴¹ Este procesul prin care se formează o *citadelă*. Aceasta fiind, de asemenea, o zonă de concentrare spațială în care membrii unui oarecare grup social, definiți de poziția superioară dată de putere, avuție sau statutul relației cu vecinii, se

persoane în scopul protejării interesului propriu care este predominant și care consolidează dominarea.

Cu excepția primelor două concepte (spațiul geografic/fizic și cartierul), celelalte nu sunt altceva decât moduri specifice de manifestare spațială a segregării urbane. De-a lungul timpului foarte mulți cercetători au încercat să definească segregarea urbană (indiferent de natura ei). Așadar, voi expune, astfel, o serie de definiții ale segregării din literatura de specialitate pentru a observa care sunt punctele analitice pe care se sprijină acestea. Spre exemplu Sabatini, Cáceres și Cerda, au definit segregarea ca fiind *“gradul proximității spațiale sau al concentrării teritoriale dintre familiile aceluiași grup social, fără deosebire de utilizarea criteriilor de determinare a grupurilor sociale”*⁴². În același studiu, autorii au dorit să explice mai concret, susținând că *“segregarea spațială se comportă ca o resursă complementară folosită de grupurile sociale pentru a-și consolida identitatea nou-căutată și efectele sociale și urbane asupra segregării rezidențiale depășesc întărirea identității”*⁴³. De asemenea, segregarea urbană din punct de vedere al raselor, este văzută ca *“separarea fizică a raselor în context rezidențial”* de către Williams și Collins⁴⁴. Referindu-se la modul cum iau naștere ghetourile, Peter Marcuse a conturat practic o definiție, în care afirma că: *“segregarea reprezintă procesul prin care un grup de persoane este obligat/forțat involuntar, să se adune într-un spațiu delimitat”*.⁴⁵ În sfârșit, Omenya opinează că segregarea – referindu-se la cazul Africii de Sud – este involuntară, pentru că populația este forțată să trăiască în anumite locații, ca un rezultat al factorilor socioeconomiici care stau la bază⁴⁶.

Așadar, după cum am observat în definițiile anterioare ale segregării, fiecare cercetător a încercat să schițeze o definiție. Detașându-mă de orice subtip al segregării, voi încerca să definesc segregarea urbană⁴⁷ drept: *separarea socială și fizică a unui anumit grup de persoane (indiferent de natura lui etnică, rasială, religioasă sau de orice altă natură) față de societatea urbană în ansamblu (exogrup), voluntară sau involuntară*.

3. Dimensiunile și modalitatea de cuantificare a segregării urbane

Literatura de specialitate relevă o serie de cercetători și studii ale acestora, care au încercat să analizeze în profunzime dimensiunile prin care segregarea urbană își face simțită prezența în spațiu. Printre aceștia se numără și Weinberg, Iceland, și Steinmetz⁴⁸ care citându-i pe Massey și Nancy⁴⁹, au convenit asupra unui număr de cinci dimensiuni. Acestea au fost enunțate pentru a observa cum, unde, în ce fel și mai ales cât de pronunțată este segregarea într-un anumit spațiu comparativ cu altul. În strânsă legătură cu aceste dimensiuni este și modalitatea de măsurare sau cuantificare a procesului, care se bazează pe *indicele de diferențiere*. Cu ajutorul acestuia se pot face aprecieri asupra segregării din două areale diferite. Totuși, cele cinci dimensiuni enunțate de Massey și Nancy, nu au fost acceptate de către toți specialiștii, iar printre aceștia se numără și Sabatini, Cáceres și Cerda, care afirmă că numai trei dimensiuni sunt definitorii. Pentru a

adună în scopul protejării, etalării și intensificării acelei poziții.

⁴² Francisco Sabatini, Gonzalo Cáceres, Jorge Cerda, *“Residential Segregation Pattern Changes in Main Chilean Cities: Scale Shifts and Increasing Malignancy”*, Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001, pag. 2.

⁴³ Idem, pag. 2.

⁴⁴ David Williams, Chiquita Collins, *“Racial Residential Segregation: A Fundamental Cause of Racial Disparities in Health”*, Public Health Reports, vol. 116, 2001, pag. 405.

⁴⁵ Peter Marcuse, *op. cit.*, pag. 2.

⁴⁶ Alfred Omenya, *op. cit.*, pag. 12.

⁴⁷ *Segregare urbană* în sensul acoperirii tuturor formelor de segregare care au loc în interiorul unui spațiu urban.

⁴⁸ Weinberg, Iceland, Steinmetz, *“Measurement of Segregation by the U.S. Bureau of the Census in Racial and Ethnic Residential Segregation in the United States: 1980-2000”*, (www.census.gov).

⁴⁹ Douglas Massey, Denton Nancy, *“The Dimensions of Residential Segregation.”* Social Forces, no. 67, 1988,

(www.questia.com).

observa care sunt diferențele dintre cele două ipoteze ale dimensiunilor, le voi expune în maniera gândită de către autori.

Cele cinci dimensiuni enunțate de Massey și Nancy și preluate apoi de către Weinberg, Iceland, și Steinmetz sunt: uniformitatea (egalitatea), expunerea, adunarea (gruparea), concentrarea și centralitatea.

Uniformitatea sau egalitatea se referă la distribuirea inegală a grupurilor sociale pe întreg spațiul urban. Un grup minoritar este segregat dacă distribuția lui este inegală peste cartiere. Egalitatea nu se masoară în sens absolut, însă grupurile se compară între ele. Egalitatea este maximizată, dacă toate unitățile spațiului au același număr relativ de membri minoritari și majoritari precum întregul oraș, iar invers, este minimizată. Această dimensiune este neînsemnată atunci când numărul membrilor minoritari este relativ mic pe numărul de spații. Cunosând valoarea acestei dimensiuni, se poate face transferul membrilor minoritari din spațiul în care sunt în număr mare către spațiile în care sunt foarte puțin reprezentați.

A doua dimensiune este *expunerea*, care se referă la gradul contactului potențial dintre grupuri în interiorul cartierelor unui oraș. Altfel spus, un grup minoritar se expune unui grupului majoritar dintr-un oraș, relevând probabilitatea împărțirii în comun a cartierului⁵⁰. Membrii minoritari pot fi distribuiți în mod uniform pe spații rezidențiale și în acest mod expunerea la membrii majoritari este neînsemnată, dacă deține relativ o mare parte a orașului. Contrar, dacă sunt într-o proporție mică din oraș, membrii minorității tind să se expună foarte mult la majoritate indiferent de nivelul de uniformizare.

Gruparea sau adunarea, se referă la gradul cărei zone locuite de membrii minoritari se alătură altora din același spațiu. Gradul ridicat de grupare implică o structură rezidențială în care zonele minorității sunt învecinate, creând o enclavă mare, cu toate că nivelul scăzut de grupare înseamnă că spațiile minorității sunt risipite considerabil peste tot în mediul urban, asemeni unei table de șah.

Centralitatea arată cât de aproape de centrul orașului se află un grup de persoane. În perioada de după război afro-americanii au devenit din ce în ce mai izolați în vechiul centru urban, în timp ce albi gravitau în suburbii. Centralitatea se măsoară cu ajutorul unui indice care arată gradul în care oricare grup este distribuit spațial aproape sau la distanță de centru orașului. Astfel se poate compara distribuția unor grupuri din jurul centrului⁵¹. În cele mai multe cazuri indicele centralității oscilează între +1 și -1, valoarea pozitivă indicând tendința grupului de membrii X, de a locui aproape de centrul orașului, în timp ce valoarea negativă indică tendința grupului de a locui în spațiile periferice. Valoarea 0 înseamnă că grupul are o distribuție uniformă în aria metropolitană.

Ultima dimensiune a segregării este reprezentată de *concentrare*, sau suma spațiilor ocupate fizic de un grup minoritar în mediul urban. Concentrarea este o dimensiune relevantă a segregării urbane, datorită discriminării restrictive a minorităților la un mic număr de cartiere, care împreună cuprind o porțiune restrânsă a mediului urban.

În al doilea caz, Sabatini, Cáceres și Cerda analizează în mod critic dimensiunile menționate anterior. Dintre cele cinci, spun ei, două dintre ele nu sunt relevante pentru că sunt niște dimensiuni indirecte ale segregării rezidențiale. „*Concentrarea este o formă a sărăciei – însemnând locuirea pe un spațiu redus – care afectează sau poate fi afectată de segregare, mai mult decât oricare altă dimensiune. Centralitatea se referă la distanța dintre unitatea domestică și centrul orașului. Este o măsură indirectă a segregării, care presupune o caracteristică particulară a orașelor nord-americane...*”⁵². În același timp, consideră celelalte trei dimensiuni – uniformitatea, expunerea și gruparea –, ca fiind „*relațiile spațiale de proximitate dintre familiile unui grup social și ale separării fizice dintre grupuri. Proximitatea și separarea credem noi, este ceea ce definește concret segregarea*

⁵⁰ Weinberg, Iceland, Steinmetz, *op. cit.*, pag. 1-2.

⁵¹ Idem.

⁵² Francisco Sabatini, Gonzalo Cáceres, Jorge Cerda, *op. cit.*, pag.3-4.

*rezidențială.*⁵³ Astfel, egalitatea și expunerea corespund la două dintre cele trei dimensiuni enunțate de către aceștia. Pe de altă parte, gruparea nu este în mod stric o dimensiune specifică a segregării precum egalitatea și expunerea, ci mai degrabă este sinonimă segregării rezidențiale.

Dimensiunile pe care aceștia⁵⁴ le consideră relevante în studiul segregării sunt:

- rangul/gradul unui grup social concentrat spațial într-o anumită zonă a orașului;
- gradul omogenității sociale în ariile rezidențiale;
- percepția subiectivă pe care o au asupra „segregării obiective⁵⁵” (primele două dimensiuni).

Primele două dimensiuni – concentrarea spațială a grupului social și omogenitatea socială dintr-un spațiu – par a fi două căi cu privire la același lucru. Cu toate acestea, fiecare dintre ele arată o parte a fenomenului⁵⁶. Ultima dimensiune se referă la modul în care se simt excluși și neglijăți indivizii unui anumit grup social. Aceste percepții reprezintă factorul cheie în „arderea” dezintegrării sociale datorate segregării „obiective”.

În ceea ce privește măsurarea sau cuantificarea segregării urbane, cel mai utilizat indicator a fost *indicele de diferențiere*. De-a lungul timpului s-a încercat găsirea altor modalități de calcul, datorită lipsei de acuratețe a indicelui de diferențiere. Totuși, de acum peste 60 de ani și până în prezent, acest indice a fost cel mai utilizat. Indicele de diferențiere reprezintă proporția minărității (sau majorității) populației dintr-un grup social oarecare, care va avea de redistribuit, astfel încât oricare areal din oraș va avea aceeași compoziție socială ca a întregului oraș. Inconvenientul principal al acestuia, este legat de alegerea scării la care se face măsurarea. La o scară mare un areal poate avea un nivel scăzut al segregării, invers la o scară mică spațiul relevă o valoare foarte mare a segregării. Problema metodologică a indicelui de diferențiere trebuie să țină cont de alegerea scării potrivite.

4. Cauzele segregării urbane

Segregarea urbană este un proces complex atât din punct de vedere al formării, cât și din punct de vedere al cauzelor care îl provoacă și al efectelor asupra mediului urban în ansamblu. Dacă privim modelele de adunare spațială în orașele istorice, putem sesiza un model general care ne ajută să diferențiem formele de segregare acceptate și pe cele neacceptate. Orașele au fost diferențiate de-a lungul unui număr de linii sau limite, formând o diversitate de modele de concentrare. Multe, dar nu toate dintre ele sunt de natură socială: diviziunile provocate de către faptele concrete ale rezidenților și mai ales ale acelor care dețin puterea printre ei. Am putea astfel să evidențiem o serie de cauze care au generat acele linii sau limite (falii) cum ar fi: naționalitatea, clasele sociale – datorate nivelului socioeconomic –, rasa, culoarea, etnia, limba, preferințele culturale ale persoanelor, stilul de viață etc.; alte cauze⁵⁷ nu pot fi clar definite. La o analiză a literaturii de specialitate vom constata că există foarte multe cauze care provoacă segregarea persoanelor în mediul urban.

Cu toate că segregarea urbană este o variabilă neglijabilă în discuțiile contemporane, vom observa că unele acțiuni sociale sunt extrem de importante în ceea ce înseamnă acest proces. Dintre cauzele cele mai des întâlnite în marile orașe, cele de natură economică, rasială, etnică și ideologică sunt cele mai vizibile.

⁵³ Idem.

⁵⁴ Sabatini, Cáceres și Cerda.

⁵⁵ Ibidem.

⁵⁶ În orașele din America Latină, de pildă, clasele bogate se concentrează în spațiu (ceea ce înseamnă o segregare puternică în ceea ce privește prima dimensiune). Totodată, își împart spațiul, sau spațiile, cu alte grupuri socioeconomice (ceea ce arată o segregare mai mică în privința celei de-a doua dimensiuni). Aceste două tipuri de segregare au un impact social și urban diferit. Efectul social al dezintegrării, care ne interesează mai mult, arată mai cu seamă intensitatea segregării în ceea ce privește a doua dimensiune în spațiile de concentrare a sărăciei.

⁵⁷ Din punct de vedere teoretic cauzele pot fi extrem de multe și de diferite.

Cauzele de natură economică au generat diferențierea populației orașelor în funcție de nivelul veniturilor. Neconcordanța dintre cererea și oferta de muncă a ghidat rata șomajului. În acest mod a apărut structura pe clase socioeconomice, unde nivelul salarial joacă rolul dominant. Un venit scăzut înseamnă incapacitatea de a-ți permite o locuință decentă sau un trai normal, totodată acest lucru face ca accesul la educație și sănătate să fie foarte precar. De petrecerea timpului liber nici nu mai poate fi vorba. Astfel, familiile cu venituri mici sunt practic obligate să trăiască în acele enclave ale sărăciei. Contrar, familiile cu venituri foarte mari se concentrează în anumite spații beneficiind de condiții sporite de trai și siguranță.

Etnia și rasa sunt de asemenea extrem de importante în ceea ce privește segregarea urbană. În unele state segregarea rasială are rădăcini adânci în istorie. Am putea menționa aici orașele din Statele Unite și Africa de Sud, iar în cazul etniei, cele mai concludente exemple de excludere și segregare sunt cele ale magrebienilor din Paris sau cele ale populației hispanice din SUA⁵⁸.

O altă cauză importantă este dată de controlul și discriminarea persoanelor din anumite grupuri sociale, în privința pieței imobiliare și a utilizării terenurilor. Agenții imobiliari și statul controlează prețul terenurilor și al locuințelor.

Astfel se produce stigmatizarea zonelor depărtate spațial, ocupate de clasele sociale cu venituri foarte mici sau de anumite grupuri etnice și rasiale, rezultată din paleta largă de dezavantaje de pe piața deschisă. Chiar și atunci când oamenii din aceste cartiere stigmatizate doresc să se califice, tot tind să fie defavorizați pe piața forței de muncă datorită percepției negative a întregii comunități (exceptând comunitatea din care fac parte). Acest fapt le reduce perspectiva de a avea o slujbă bună. În acest caz, observăm o situație în care impactul negativ al mediului segregat și apoi mediul construit, în același timp, crează un impact negativ asupra lor. Iată cum ia naștere un ciclu al cauzelor dezavantajoase care se datorează perpetuării lor⁵⁹.

5. Efectele segregării urbane

Raportând segregarea urbană la funcționarea în ansamblu a proceselor și fenomenele geografice, putem observa, și în acest caz, legătura strânsă dintre cauză și efect. În secțiunea anterioară am prezentat într-un mod exhaustiv maniera în care anumite elemente cauzale, provoacă și mențin procesul segregării urbane, indiferent de natura spațială a orașelor afectate de segregare.

Efectele segregării urbane sunt dintre cele mai diverse – pornind de la cele de natură socială, economică și până la cele de natură fizică –, provocând o serie de avantaje și/sau dezavantaje care se răsfrâng direct (sau nu!) asupra grupurilor angrenate în acest proces.

În primul rând, în urma segregării ia naștere așa-numita „*cultură a străzii*”⁶⁰, care este total diferită prin standard și valori de cea a comunității urbane în ansamblu, unde a avea un loc de muncă, o educație aleasă sau relații stabile, nu sunt tocmai valorile predominante. Aceasta este urmată de degradarea unor așezări (locuințe) și de creșterea criminalității. Astfel, zonele rezidențiale segregate rămân puncte de reproducere a sărăciei și a actelor de delincvență, în timp ce alte spații sunt asociate grupurilor care au venituri sigure.

Stigmatizarea zonelor depărtate spațial (suburbiile) – ocupate de clasele sociale cu venituri foarte mici care trăiesc la limita subzistenței – datorată unei palete largi de dezavantaje, este de asemenea, un efect nedorit al segregării. Un exemplu concludent în acest sens, este dat de contactul nefavorabil dintre dorința de angajare a indivizilor din

⁵⁸ Putem adăuga aici și imigranții din Mozambic și Zimbabwe care ocupă spațiile sărace din orașele mari ale Africii de Sud.

⁵⁹ Alfred Omenya, *op. cit.*, pag. 13.

⁶⁰ Idem, pag. 14-15.

zonele stigmatizate și discriminarea de pe piața muncii, datorită percepției negative a întregii comunități cu privire la populația zonelor segregate (excepție făcând comunitatea din care fac parte persoanele care doresc să se angajeze). Așadar, în prima situație se observă cum impactul negativ al mediului segregat se răsfrânge asupra populației, iar în a doua situație, mediul construit generează, de asemenea, un dezavantaj major dat de natura spațiului fizic degradat.

S-a argumentat faptul că, concentrarea dezavantajelor rezultă, în cele mai multe cazuri, din perpetuarea lor. Acest fapt este denumit drept *ciclu dezavantajelor*⁶¹. În acest mod handicapurile fizice, economice și sociale sunt auto-accelerate. Diferitele generații ale grupurilor segregate – unele dintre acestea situându-se în arealele cu concentrări importante ale sărăciei – au avut parte de multiple privațiuni datorate spațiului urban (sărac în foarte multe cazuri!) în care au fost concentrate. Unii cercetători au observat că acolo unde săracii locuiesc în comunități/medii mixte, natura sărăciei lor – și, implicit, a dezavantajelor – nu se auto-reproduce. Totodată, trebuie precizat și faptul că nu în toate cazurile apropierea dintre săraci și bogați (negrii/albi etc.), au îmbunătățit soarta primilor⁶².

6. Concluzii

Segregarea urbană este un concept destul de delicat din punct de vedere analitic, datorită includerii unor elemente care reprezintă, practic, niște obiective de studiu de sine stătătoare. Elemente precum segregarea rezidențială, segregarea rasială, segregare socială ș.a., contribuie la înțelegerea conceptului cadru, care a fost analizat în lucrarea de față. Fiind, în același timp, un proces multidimensional a suscitat interesul cercetătorilor din varii domenii în încercarea de a găsi cauzele și efectele care stau la baza lui.

După cum am observat în cadrul analizei, segregarea urbană este provocată de cauze multiple care în decursul timpului se auto-accelerează și generează efecte negative. Acest circuit cauză-efect se perpetuează creând din ce în ce mai multe dezavantaje grupurilor implicate.

Totodată, segregarea urbană a afectat (și afectează), aproape toate marile regiuni ale Terrei. Putem identifica diferite moduri de segregare atât în America Latină, America de Nord, Africa, cât și în Asia sau Europa. În general, cele mai afectate de acest proces sunt marile orașe din statele în dezvoltare precum Brazilia, Argentina, Mexic etc.

Pentru a stopa acest proces nedorit, datorită problemelor pe care le generează în cadrul ariilor urbane, este nevoie de o politică și o legislație care să permită interacțiunea și coeziunea grupurilor sociale. Dacă nu se vor lua măsuri în acest sens, vom asista la un fenomen de fragmentare spațială datorat diverselor cauze (mare parte dintre ele sunt de natură perceptuală), care generează falii între grupurile sociale. În acest mod, într-un viitor nu foarte îndepărtat este posibil să observăm o multipolarizare a ariilor urbane datorată rupturii dintre diferitele grupuri sociale care împart norme, modele și valori cu totul diferite.

Bibliografie:

Barbosa Eva Machado, "Urban Spatial Segregation and Social Differentiation: Foundation for a Typological Analysis" Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001.

Clark William, "Residential Segregation Trends", Thernstrom, Rev. 2, 2001. (<http://media.hoover.org>).

Crăciun Dan, „Psihologie socială”, Editura ASE, București, 2005.

Marcuse Peter, "Enclaves Yes, Ghettoes, No: Segregation And The State", Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001.

Fairchild Gregory, "Residential segregation influences on the likelihood of black and white self-employment", Journal of Business Venturing, 2007.

⁶¹ Ibidem.

⁶² Situație familiară în Standton, cartierul Alexandra din Johannesburg.

Massey Douglas, Nancy Denton, "*The Dimensions of Residential Segregation*." Social Forces, no. 67, 1988 (www.questia.com).

Omenya Alfred, "*Theoretical conceptualisations of urban segregation and their relevance to housing in post-apartheid South Africa*", CNR Conference Glasgow, 2003.

Sabatini Francisco, "*The Social Spatial Segregation in the Cities of Latin America*" (www.iadb.org).

Sabatini Francisco, Cáceres Gonzalo, Cerda Jorge, "*Residential Segregation Pattern Changes in Main Chilean Cities: Scale Shifts and Increasing Malignancy*", Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001.

Saravi Gonzalo, "*Urban segregation and public space: young people in enclaves of structural poverty*", Cepal Review, no. 83, 2004.

Vaughan Laura, "*The Spatial Syntax of Urban Segregation*", Progress in Planning, vol. 67, Issue 4, 2007.

Villaca Flavio, "*Segregation in the Brazilian metropolis*", Lincoln Institute of Land Policy, Conference Paper, 2001.

Weinberg, Iceland, Steinmetz, "*Measurement of Segregation by the U.S. Bureau of the Census in Racial and Ethnic Residential Segregation in the United States: 1980-2000*". (www.census.gov)

Williams David, Collins Chiquita, "*Racial Residential Segregation: A Fundamental Cause of Racial Disparities in Health*", Public Health Reports, vol. 116, 2001.

Contacts:

Viorel MIONEL, Assistant Lecturer, Ph.D Student
 Academy of Economic Studies, Bucharest, Romania
 Tel: +40213191990; +40723231348
 E-mail: viorel.mionel@rei.ase.ro, mionelviorel@gmail.com

University Dynamics and European Integration of Ukrainian Higher Education

Lilia I.Morska – Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine

Abstract:

The general sketches of necessary educational reforms facing the European universities in the 21st century have been defined in the article. The possible perspectives of Ukrainian higher education integration into European knowledge society have been suggested in the paper. The author also outlines the problems causing the reformation strategies in education sector in Europe as well as those being sought for in Ukraine.

Key words: *Bologna process, civic education, EU, globalization, higher education reforms, integration, knowledge society.*

The last ten years has seen the issue of globalization moving from one in which it was incumbent to prove that there was such a phenomenon as globalization to a situation where there is broad acceptance that there has been a fundamental change in the environment in which humanity finds itself, in comparison with the world of our ancestors.

Globalization, as A.Giddens puts it 'is a shift in our very life circumstances; it is the way we now live' [5]. Changes in those life circumstances are far-reaching, comprehensive and move at a faster pace. Indeed the speed of change is closely allied to the growth of communications.

Sociologists perceive globalization in terms of flows of people and services, both globally and locally [1], which is basically because modern communication technology enables people to transcend space with ease.

The effects have been considerable, for society at large, and for higher education in particular.

Higher education, as a consequence, has moved from a peripheral to a central position in the responses of governments to globalization; it is a key factor in the developing countries, evidenced by the World Bank's 'Task Force Report on Higher Education in Developing Countries' [9]; it is undoubtedly viewed as crucial to the developed countries.

Peter Scott pointed out that 'all universities are subject to the same processes of globalization – partly as objects, victims even, of these processes, but partly as subjects or key agents of globalization'. They are positioned within national systems 'locked into national contexts' and the majority are still state institutions. Yet globalization 'is inescapably bound up with the emergence of a knowledge society that trades in symbolic goods, worldwide brands, images-as-commodities and scientific know-how' [8, p. 127]. The tensions generated by such a dichotomy necessarily lead to change and reform. Governments are moved to 'steer' higher education in the hope of repositioning it to increase effectiveness and efficiency.

Concerning European universities, it is due to mention that they face demands for urgent and radical reform. A standard claim is that environments are changing rapidly and that universities are not able or willing to respond adequately. It is necessary to rethink and reshape their internal order and role in society simply because European universities do not learn, adapt and reform themselves fast enough. Reform plans comprise the purposes of universities, that is, definitions of what the University is, can be and should be, criteria for quality and success, the kinds of research, education and services to be produced, and for whom.

Reform plans also include the universities' organization and financial basis, their governance structures, who should influence the future dynamics of universities, and according to what principles.

The reform rhetoric is both problem driven and solution driven. On the one hand, reform demands are raised in an atmosphere of a perceived performance crisis, or even an identity crisis. In particular, Europe's capacity to compete in the global "knowledge economy" is seen to be affected negatively by the perceived incapability of her universities to meet the fast growing demand for higher-level skills and competencies, and research-based commercial technologies. Europe has to prioritize university modernization because her universities are lagging behind the best universities in the USA and because upcoming China and India will make competition among universities and economies even stiffer. On the other hand, reform proposals are launched in an atmosphere of high hopes and expectations.

A key question is: How do European processes of cooperation, integration and policy making affect the institutional dynamics of the University?

In Europe, universities have historically played an important role in nation- and state-building, that is, in supplying states with educated manpower, building a national consciousness and identity, integrating national elites, and providing a national research capacity for economic and social development. As a result, research and even more so education has turned out to be politically sensitive, making it difficult to achieve institutionalized European-level cooperation and integration in these policy areas. The idea of a European University was, for example, presented at the Messina Conference in 1955 and one argument was that integration should not be limited to the economic domain but should also include some form of cultural integration [3, p.26].

The intergovernmental Bologna Declaration and the subsequent process, aiming to establish a European Higher Education Area (EHEA) without borders in 2010, have also aroused high expectations. The Bologna process focuses on structural convergence of, and a common architecture for, higher education systems in Europe. To some extent the Bologna process can be seen as, at least initially, an attempt to recover a national and educational sector initiative as a countermove to the power of the European Commission and to reforms giving priority to economic concerns. The process also represents an attempt to define a European role in higher education and to give premises from the educational sector a more important place in European policy making.

In general, ministers responsible for education tend to define European cooperation as a cultural project and they emphasize that the need to increase global economic competitiveness must be balanced with the objective of improving the social characteristics of the EHEA. Europe's cultural richness, national identities, and linguistic diversity have to be preserved, and educational reforms should take an interest in the region's social cohesion and cultural development (European Ministers Responsible for Education 2003, 2005).

The Bologna process has seen an expansion of both the substantive agenda and the patterns of participation and representation. While starting out as an intergovernmental process, "Bologna" has gradually attracted an increasing number of participants and issues. From the start, academia and social partners were not formally participating. University and student associations have, however, become represented.

Likewise, the attitude towards the Commission has changed and the Commission has achieved an increasingly strong role. Brussels is now interacting directly with universities and a new type of coordination and collaboration has been launched. There has, however, been a gap between intention and the organized capacity to get things done in a coordinated and consistent way, making the road from political declarations to implementation uncertain. For example, there was an "utter absence of any prior assessment into the capacity of national systems to adapt to the Bologna principles and even less whether the dateline set was itself set on any basis other than hunch and ad-

hocracy” [6], and the lack of a permanent secretariat, an institutionalized administrative executive support structure, and independent resources has opened for Commission influence based upon relatively modest support in terms of money and staff. Therefore, while the Bologna process was initiated as a countermove to EU and external sectors, it has increasingly become dependent upon the Commission and its definitions of problems and solutions. The Commission from its side links the Bologna process to its own actions in the field of education and training by stating that the Bologna process “contributes actively to the achievement of the Lisbon objectives and is therefore closely linked to the ‘Education and Training 2010’ work programme” [2].

The solution of both the European Commission activity and Bologna process prescribes a new organizational paradigm, rebalancing external and internal relations of authority and power in university governance. It presents the kind of University that is deemed to be necessary for the “Europe of knowledge” as envisioned by the European Commission. The claim is that the solution, if implemented successfully, has a potential for improving performance by changing university practices and structures developed over long historical periods, as well as conceptions of the proper role of government in the economy and society. The remedies offered are celebrating private enterprises and competitive markets and they can be seen as a solution looking for problems, and usually finding them, in all sectors of society.

The “solution”, in simplified form, suggests that more complex and competitive economic and technological global environments require rapid adaptation to shifting opportunities and constraints. This, in turn, requires more determined university strategies and a strong, unitary and professional leadership and management capacity that matches those of modern private enterprises. University management needs to control available financial and human resources and the power of the executive and the central administration of the University has to be strengthened. Collegial, disciplinary and democratic internal organization and individual academic freedom are viewed as hindrances to well-timed decisions and good performance.

Furthermore, it is argued that because government interference tends to reduce adaptability, performance and competitiveness, government and politics should have a less prominent role in the governance of universities as well as in society at large. Universities should have more autonomy and greater distance to government. Intervention by public authorities should be at arms length and not go beyond providing a “leveled playing field,” clear mission statements and accountability mechanisms for the results achieved. Universities should, however, be better integrated into society, in particular into industry and the business community, and should be governed by bodies that reflect a wide range of stakeholders. Third party evaluation and quality assurance should be organized through a variety of university-external bodies, such as research councils and accreditation agencies.

Reformers argue that the proposed changes will advance knowledge, produce functional improvement, and benefit society in general. The dominant language is emphasizing “modernization,” the economic functions of the University, necessary adaptations to economic and technological change, and economy and efficiency. The vision is a University that is dynamic and adaptive to consumers and that gives priority to innovation, entrepreneurship and market orientation.

In contrast, it can be argued that the currently dominant reform rhetoric is only one among several competing visions and understandings of the University and its dynamics. What is at stake is “what kind of University for what kind of society” and which, and whose values, interests and beliefs should be given priority in University governance and reforms?

The “new model” proposed by the Commission comes close to the stylized, dominant reform model sketched above. It questions the Humboldtian ideal of a community of autonomous professors and doubts that self-governing scholars will produce

the best results for society at large. It emphasizes leadership, management and entrepreneurship more than individual academic freedom, internal democracy and the organizing role of academic disciplines. Universities should have more autonomy and also be more accountable and this requires new internal governance systems based on strategic priorities and on professional management of human resources, investment and administrative procedures. There is a mismatch between, on the one hand, the traditional disciplinary structures and the institutional set-up for research in most European countries and, on the other hand, the requirements of new leading sciences, such as biotechnology and nano-technology [7]. Universities must overcome their fragmentation into faculties, departments, laboratories and administrative units and target their efforts collectively on institutional priorities for research, teaching and services.

All this “necessitates new institutional and organizational approaches to staff management, evaluation and funding criteria, teaching and curricula and, above all, to research and research training.” There should be multilateral consortia, joint courses, joint degree arrangements, networks and cooperation. The Commission also opens for a further separation of teaching from research and for more differentiation and stratification among universities, so that not all research and higher education will be of equal excellence, yet with fewer differences between countries and more differences within each country. This means that the educational system is to be converted into the so called “knowledge industry”.

The reform program lacks an institution and sector specific view taking into account the specific properties of the University as an academic institution and higher education as a policy sector. It is argued that the EU has already supported the conversion process of sectors such as the steel industry or agriculture; it now faces the imperative to modernize its “knowledge industry” and in particular its universities. According to the Commission the “knowledge industry,” like other industries, urgently needs reform and the goals and remedies are basically the same as for other sectors.

Indicators of reform success are primarily economic. The key component of the Lisbon process and the proposed University reforms reflect the aspirations to make Europe the most competitive economy within 2010. Research and higher education are identified as key instruments for economic performance and growth and for mastering global competition. The guiding philosophy for research policy is to create a single market for research – the creation, diffusion, and exploitation of scientific and technical knowledge, a vision that dovetails nicely with the general market-building ideology of the EU. Strengthening the triangle between research, higher education and innovation is supposed to make Europe more successful in converting its research achievements into commercial technologies [7].

While the Commission claims that there is a reform consensus, it also observes that there is a general need to build trust in science and technology among ordinary citizens. The general public in Europe is seen to become more concerned about the social and economic impact of scientific and technological advances, as well as about how decisions relating to these developments are taken.

International competitiveness and the University’s ability to do good for society are seen to be “held back” by the role historically played by governments [4, p.7]. The state is supposed to have a less dominant role as a funder, receiver of graduates, and user of knowledge. There should be governance by standardization, dialogue, benchmarking, and exchange of “good practice.” “Soft” methods, such as the Open Method of Coordination (OMC), are presented as an alternative to the “hard” laws that cannot easily be used in European coordination of the sector. The accountability of the University to society also requires an external system of quality assurance and accreditation, and a move from state control to being accountable to society and customers. There should be external controls through increased competition, externally defined standards and goals, demands for results that can be documented in numbers, and external monitoring units.

Reforms are driven both by the fear of falling behind and by promises of new resources. There is a funding deficit and investments in European universities need to be increased and diversified. The average gap in resources compared to the USA is, according to the Commission, some \$ 10,000 per student. As is argued by European Commission President Barroso (2006) "Europe's economic future depends on having the best educated and trained people, with the full range of skills and the adaptability required in a 'knowledge economy.'" That is why we must boost investment in higher education significantly. The Commission is suggesting a target of 2% of GDP by 2010." Obviously, this proposal for a 2% of GDP investment target for higher education has to be distinguished from the 3% of GDP investment target with respect to R&D as agreed upon by the Barcelona European Council in 2002.

Of course, the needed reforms are multi-vocal and time-consuming, but nevertheless they seem to be possible in implementation.

In accordance with the mentioned issues of European higher education society, the main educational problems that face the Ukraine today are:

- Working out the principles, mechanisms and procedures of providing doctor's studies as the third Bologna cycle;
- Employment of graduates of the first cycle – bachelors;
- Creation of quality system of education, which coincides with European standards and norms;
- Providing the mobility of students and professors staff;
- Development of practice of social partnership of higher education establishments with employers, citizens and social unions to get them to the process of making the decisions about higher education.

The main goal of Ukraine participation in integration process in sphere of educational services is increasing of Ukrainian high education competitiveness on the basis of integration to European educational space under conditions of preserving best traditions of national educational system.

Among 489 universities, which have signed Magna Charta Universitatum until today there are 10 Ukrainian ones: Donetsk National University; Dnipropetrovsk National University; Odessa National Academy of Law, Odessa National University named after I.I.Mechnikov, National Academy of Law named after Yaroslav Mudriy, Ukraine National Technical University "Kiev Polytechnic Institute", Mariupol Humanitarian University, East-Ukrainian National University named after Volodymyr Dal, Kharkiv State Economic University, Kharkiv State University named after V.N. Karazin.

For some years now, the tertiary education sector has been the object of intense debates. The need for reform is considerable, but the approaches to the reforms appear heterogeneous and possess an experimental character. Especially the reform of contents and methodologies in the higher education institutions, which could not be imposed by an act of Parliament or decree, depend on the innovative spirit of single institutions and their leaders. In addition, low wages and poor working conditions result in personnel being generally neither interested in nor motivated by reform, which should be the basis for real changes. The thoroughly outdated and insufficient equipment of the institutions of higher education also represents a significant obstacle to the progress of the reforms. Until now, the majority of the proposed changes have not progressed much from the planning stage. A new Higher Education Act is still being drafted, so changes based on new regulations can only be expected in still a few years.

However, in the post-communist transition countries such as the Ukraine, civic education is of special importance. The heritage of the past and the challenges in all spheres of life determine the specific situation in the Ukraine with respect to civic education.

People in the Ukraine are now in the process of learning how to be active, how to participate in social and political life, how to defend their views and opinions, and how to

apply democratic values. Hence, the introduction and implementation of a sustainable civic education system in the Ukraine is vital. Much has already been achieved in this respect, not least through the implementation of numerous projects related to civic education, but there is still a long way to go, and a number of problems have yet to be addressed.

Civic education is not a mandatory subject in formal education curricula and is only partly addressed in national education standards and educational programmes. However the present humanities subjects are not or are only partly aimed at the development of skills and competencies demanded by modern civic education. In general, most teachers are not familiar with civic education, and the current system of retraining and in-service training for teachers does not include programmes or special courses in civic education designed to enable teachers to teach civic education in a professional way. Moreover, teachers are not capable of mastering active and interactive teaching methods, and many of them are still not used to leading classroom debates with students and accepting them as partners. The pedagogical universities do not train prospective teachers in civic education.

Conclusion. So the Ukraine as a young developing European country faces the double scale of problems in higher education: those of primary concern of general European education community and specifically Ukrainian ones. Thus, there should be created some highly intensive and efficient measures to speed up the integration of Ukrainian higher education into European “knowledge society” and “knowledge economy”.

References:

1. Castells, M. (2000) Materials for an exploratory theory of the network society. – *British Journal of Sociology*, vol. 51 No 1.
2. Commission (2006). *Education and Training 2010, diverse systems, shared goals – the education and training contribution to the Lisbon strategy*. – Available at: http://ec.europa.eu/education/policies/2010/et_2010_en.html
3. Corbett, A. (2005) *Universities and the Europe of Knowledge: Ideas, Institutions and Policy Entrepreneurship in European Union Higher Education 1955–2005*. – Houndmills: Palgrave Macmillan.
4. Figel, J. (2006) *International competitiveness in higher education –A European perspective*. – Oxford, 3 April 2006, Association of Heads of University Administration, Annual Conference. – Available at: http://ec.europa.eu/commission_barroso/figel/speeches/docs/06_04_03_Oxford_en.pdf
5. Giddens, A. (1990) *The Consequences of Modernity*. – Stanford, California: Stanford University Press.
6. Neave, G. (2006) *The Bologna Process or, Policy as the Artilleryman's Despair: An Unmoving Tale of Moving Targets*. – Unpublished paper presented at Seminar “European Integration and Higher Education”, 27/28 April 2006, University of Oslo.
7. Potočník, J. (2006) *Embedding European science into European society*. – Vienna, 20 January 2006, Austrian Academy of Sciences.
8. Scott, P. (2000) The Impact of the Research Assessment Exercise on the Quality of British Science and Scholarship. – *Anglistik*, 1. – P. 129–143.
9. World Bank (2000) *Higher Education in Developing Countries: Peril and Promise*. – Washington D.C.

Contacts:

Assoc. Prof. Lilia Morska, PhD - Ternopil National Pedagogical University named after Volodymyr Hnatyuk, Ukraine